

CONTEMPORANUL

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ

REDACTORI

pentru partea literară

V. G. Morțun

pentru partea științifică

I. Nădejde

SCHIȚE DIN VIEAȚA DE LA ȚARĂ

Locuința mea de veră
E la țără;
Acolo îeu voiŭ să morŭ

Acolo e fericirea
Și iubirea
Timpului patriarhalŭ;
Viața e aci, s'ascunde,
Curge'n unde,
Curge'n unde de cristal.

Al. Depărățeanu (Veră la țară).

Soarele încălzea din ce în ce tot mai puțin satul; pîlcuri de nouri îi ațineau calea de nici se mai zărea cu zilele, doar la amieză de se ițea pri'ntre nouri, galbăn și fără vieață, așa că mai mult sămăna a lună de cît a soare. Cucoarele cu eloncățul lor jalnic ziseseră de mult sătenilor remas bun. Cîte-o pîlpără de vînt zburățacea frunzele cît colo, nu numai pe cele galbene și uscate, dar chiar pe cele mai verzui. Nucii de mult păreau uscați, și ori vîntul foșnăea prin frunzele căzute pozderie la pămînt, ori cîte-o cioară le mai scormolea din cînd în cînd. Iear prunii păreau îmbrăcați cu frunze de ceară. Podoaba cîmpilor de mult ieră strinsă în stoguri și căpiți; chiar otavă deși verde ca broatecul n'avea vieață ca primăvara. Șueratul și strigătul de *hăis ceala* al băeților cu popușoi ori niscaî strinsură resună a deșert, a jale. Doinel_e flacăilor ierau tot doine, dar nu înveseleau ca primăvara, ci de alean

și restrîște inima'ți împleau. Firea întreagă șoptea toamnă, toamnă! Tinerii simțeau și nu prea, dar unchiașilor li se părea că-s și mai bătrîni, văzînd că firea însă-și îmbătrînește. Un miros de fum amestecat cu pîclă îți gîdilea urit nasul. Și de se răzbuna cîte-o leacă vremea în spre amiează, răpede, răpede vedeaî ceriul iear îmbrobodit cu nourî cenușii vineți; ca niște munți amenințători se așterneau pe ceriul albastru, zvircolindu-se care pe care să se răpue. La marginea satului Cîrligeni iera o căsuță coperită cu stuh, pe vârful ieî un cocostîre își alesese locuința de vară; acuma și iea pustie. Sub streșina stuhuită stătea spînzurată o coasă ruginită, o secere și alte mărunțușuri ce omul stringe cu gînd să-i prindă vre-o nevoe. Cam în coasta casei, un pas mai de o parte, iera ocolul de vite, părăsit; doar carul stricat de se mai oproșea sub iel împreună cu alte ciovee bune numai de foc. În acea casă locuea Măriuca Stan vadană și cu băetul ce-i remăsese din vr'o cincî pe cari îi mîncase pămîntul, cum zicea iea.

BCU Cluj / Central * * * * * Library Cluj

— Ghițîșor iean mînînea mamei o leacă de lapte cu măligă, de trei zile nu-ți ții sufletelul de cît cu apă, zicea Măriuca cătră baet.

— Nu-mi trebuie, mămuță, nemică știi că nu pot îngHITE, of! of! tare mă tem că am să mor. Și numi-i de alta de cît că remîi singură, ca un cuc.

— Alei, dragul mamei, nu grăi așa, ieaca mă duc la baba Dochîța, iea știe multe și ți-a da ce-va, că helbet pe mulți a lecuit

— Vezi numai nu sta mult că tare mi se urește singur, are să-mi pară-un an până'i veni.

— Nu, Ghiță, doar într'un suflet mă răpede viu în data mare. Știi ce? Hai încetișor pe prispă, uite ce soare mîndru, cum n'a fost de multe zile.—Și sprijinindu-l l'a scos la soare. Iear iea s'a pornit la babă gîndind numai de-a găsi-o a casă. Și mergea dusă pe gînduri de nici cătă în urmă, o întîlniră vre-o doi oameni zicîndu-i buna ziua și de abiea ca și cu gura altuia le respunse: un greu și-o leșie, cum zicea iea, i se pusese pe inimă.

Baba Dochîța ieră moașa satului, își uitase chiar și aii, nepoți de-ai ei ierau acuma cu barba albă, știea face și desface ori de ce; oamenii ziceau: cui nu dă iea peste izbavă, numai pământul îi vine de hac. Adesea o auze-i zicînd: „Hei, dragul mătușei, în vremea holerei ceî mari ieu ieram lehemetuită de gospodărie“. O porecliseră știma satului. Casa ei ieră sub o muche de pădure, la un colț al țarinei.

— Bine te-am găsit, mătușă Dochîța, zise Măriuca întrînd în tindă, unde baba legă niște buruene. Un miros de iearbă mare, sita zinelor și alte ierburi uscate îți gîdilea nasul. Sute de legătura avea baba și pe toate le cunoștea.

— Bine ai venit, Măriuică, dar ce vînt te-a adus pe-aice?

— Iea păcatele, mămuică, tare mi-i bolnav băetul. Stă troinic de-o bucată de vreme.

— Da, ce are mititelul?

— Ce să aibă, iea arșită că te dogorești de iel, îl ține de inimă și nu poate înghiți; l'am descîntat de deochi, de șopîrlaită și geaba par-că am pus în părete.

— A fi pîrdalnică buduhoală de gît, face posmol, pîrjol în copii, mor de bătrînă, dragul mamei, și până în anii iștiea nu mi-a dat ochii să văd așa urgie. De cînd cu *trinu* ista, s'a iscat atîtea boale, n'ar putrezî cine l'a stîrnit, cu dînsul s'au adus toate letinile, bată-l pîrdalnicul.

— Am chitit să vin la D-ta, știi că ai feliu de feliu de buruene, nu mai trebuiească, poate îi da ce-vă și i-a fi de leac, că dă mare-i D-zeu.

— Așa-i, fată, așa-i, nici nu știi în ce stă une-ori izbava. Cîte-o dată, dacă vrea D-zeu, un lucru de nimic poate lecu: toată boala are burueana ei, numai, păcatele noastre, nu cunoaștem. Ți-oiu da buruene strinse la zile mari, menite și sorocite; cu-o parte să-l afumî, iear pe celelalte să le fierbi cu apă ne'ncepută și să bee în trei zile de sec pe nemîncate.

— Doamne, mătușă, fioros vis am mai avut astă noapte. Știi parcă trăea omul meu, Dumnezeu să-l ierte, și ce să vezi, ne

facem la ratuș, amù iel zice: „Măriucă, na einstește și tu o fliușcă de rachiu; ieu beu și mușc și-o bucatică de covrig, cînd colo ce să vezi, îmi pică un dinte și parcă sîngele curgea pîrâu; da nu știu cum nu iera sînge ci un feliu de dohot. Ce-i zice și d-ta, ieu chitesc că nu-i vis bun.

— Nu! nu! dragul mamei, cînd îți pică dinte cu bună samă îți moare cine-va de-aproape. Cînd mi-a murit moșneagul n'am visat că mi-am scos o măsea? Și ieu nu le mai aveam de cînd Han tatar; de cît dă cine mai știe, poate a fi pe dușmani ceea ce ti să pregătea d-tale. Vai de capul meu. Și să vezi, așa s'au făcut de năsălnic, doamne apără, parcă nu a bine.

— Hei! fată, omul bătrîn și tot la boală îi reu și nătîng, da încă, să zicem așa, un copil.

— Remăi sănătoasă, mătușă, și bogda-proste.

* * *

— Mergi sănătoșică.

— Ieaca Ghițisor ți-am adus buruene, or să-ți fie de leac, las ai să te îndrepti dragu mamei. Dă, vorba ceea, boala vine cu fuga și se duce cu boii.

Băetul culcat pe un suman și cu un cultuc sub cap, stătea la soare; se resulfă des și scurt, ochii închiși ierau cam duși în fundul capului, din cînd în cînd șoptea: „Gîtul, mămuță, valem mă innăduș, parcă mor!”

— Of! dragul mamei, de te-ași mai vedea o dată înfiripat, toată lumea ar fi a mea. Da, să mergi Ghiță 'n casă ie cam rece, iear se'n-noură a ploaie.

— Mamă, oiū să mor și d-ta remîi singură, mai înainte a-țipisem și par că ieram într'o groapă, tătă'mi făcea cu degetul, zicînd: „Da ieși, amù, măi Ghiță“.

— Dragul mamei, nu mai vorbi așa că-mi rupi inima, fă-ți mai bine curaj, mare-i D-zeu.

Sara, femeea aprinse gaița și s'a pus să cineze ce-va, mai mult de obicei. Dar mîncarea îi stătea în gît; parcă îi spunea inima,

cum se zice, că va avea o scîrbă mare. Vedea că băetul se resuflă din ce în ce mai greu și somnul ce-l pălea mereu nu-i părea acătărilea. Noaptea într'un tîrziu băietul începù a horcoti, mă-sa sări de pe cuptoriù și se duse la băiet îl apucă de mîna, îl strigă :—Ghițisor mamei, Ghițisor, iean trezește-te dragul mamei ieacă mîne ie miercuri, ți-oiù da burvene. Dar pace iel nu respun-dea nemic.

— Dragul mamei, i s'a legat limba, ce să mă fac, sāraca de mine! Privește într'o clipă să se pieardă pānā la atîta, of de-ar mai avea sfîrșit noaptea asta, ziua tot îi mai bine ; Ghiță, vi-nă-ți în fire, nu te îndurā de māmūța-ta.

Vāzînd cā băietul din ce în ce mai tare horcotește și tot dā ochii peste cap, iear picioarele ierau reci și vinete, se rāpezi alā-turea la baba Axiniea strigînd și țipînd la fereastrā.

— Mamā Axinie, hai tare, cā Ghiță își dā sufletul vai de zilele mele! n'am nici capăt de lumînare.

— Hai, mergi înnainte cā te-ajung.

* * *

— Da ce-ți faci spaimā, fa Māriucā nu vezi cā doarme ?

— Iei mātūșā, amū a mai stānchit ; da să fi vāzut : îi sārca pieptul cît colo, se trudește cu moartea mititelul, l'am visat pe tatā-su are să mi-l fee și pe mine cui mă lasā ; of Ghiorghies mamei, tare mă arzī.

Bāetul auzînd, holbā niște ochi mari și painjiniți, și cu o pri-vire duioasă cātā lung la mă-sa pe urmā îi închise și începù iear a horcoti, parcā fierbea o oală cu gālūște.

— Da bine Māriucā l'ai pricestit ?

— Ba nu, mātūșā, tot chiteam cā s'a ridicā.

— Rāpezi mai bine iute de chiamā pe pārintele Vasile, ce-a da D-zeu, iel ie mare, ne ține pe toți ; și-apoi pricestania nu stricā, cîți nu se îndreaptā dupā dînsa !

Afarā plouā, Māriuca luā în spate un suman vechiū cam rupt pe umeri și porni spre casa preutului. Drumul ierā cotit ; glo-dul pleoscāea cît colò de pe picioare, iear țiriitul ploei în taceria

noaptei făcea pe Măriuca să-i pară că-i singură la un capăt al lumii, de ce mergea de ce i se părea că-i tot pe loc, întunecarea beznă așa că se ducea mai mult în bobote. Cu vai nevoe și noroc de o nuaa putu străbate până la fereasta preutului. După multă bocăneală se trezi și părintele Vasile. Îndată ce-i spuse își lua răpede împărtașenia care o avea la icoane, se mai învărti până ce găsi cîrja care căzuse după dulap; în sfîrșit porni, tofîai prin glod, și gîndind cît de greu și cinul preuțesc, plouă vicoalește, în puterea nopței trebuie să te duci, și-a plăti ori ba nu se știe. Să am zeci copii preuți tot nu i-ași face.

— Sărutăm dreapta, presfințele, zise baba îndată ce intră preutul în casă.

— Las, babă, las nu-i vreme, trebuia să mă chiamiți de cu ziuă, da nu acuma, cînd mai îi trebuiesc molitfe; dar așa ie obiceiul vostru.

— Preutul șoptind încet: „Se împărtașește robul lui D-zeu Gheorghe“ îi gramădi pîrticica și picătura de vin în gura, aproape încleștată, îi șterse buzele vinete și se pregătea să meargă, tot codindu-se, chip își căuta cîrja pe care o lăsase în ungheriū la ușă.

— Dă, iertați, părințele că nu mi s'a întîmplat frîntă parai dar... v'oiu face cîte-va zile la desfăcat.

— Bine, fiică, bine numai... să nu uiți.

Of! Ghițșor mamei, iean deschide mămuței ochii, cum te înduri de mă lași străinătăței... mama pe tine numai te mai avea.

Baba puse în mîna băetului o lumîinare de ceară galbănă; apoi stetea neclintită uitîndu-se țintă în fața lui; trăsurile babei nu aretau nici o simțire, rece ca și cum ar fi privit un lucru obișnuit, urmărea toate mișcările și după fie-care resuflare așteptă parcă ce-vă. Iea fusese de atîtea ori față cu moartea, văzuse pe atîția murind și fiind așa bătrînă o așteptă la fie-ce minut, pentru dînsa, așa că văzînd'o la alții nu se mai spăria de loc. Vieța cu amarurile iei îi stărpise mai ori-ce zăre de duioșie.

— Se trudește amarnic, fătul meu, iean să-i luăm cultucul de sub cap, poate ieste în iel vre-o pană necurată. De-om vedea că nici așa nu-l ieartă D-zeu, l'om pune și jos, păcatele noastre.

Doamne, dragul mătușei, mai du-te pe-afară, poate îi oprești sufletul, nu vezi cum se chinuște, nu poate muri mititelul de mila d-tale.

Femeea ieși bocindu-se. Băetul din ce în ce se resufla tot mai greu, picioarele și minile îi ierau reci și vinete ; ochii painjiniți îi deschidea din cînd în cînd ; ai fi zis că chip căută pe mă-sa, într'un tîrziu căscă gura și parcă ar fi mîncat aerul ce nu-i putea străbate în plămîi, cunoștea că ar fi voit să spue că se innădușe și să nu-l lese că moare. Horcotitul din ce în ce slăbea, ochii tot mai tulburi și mai painjiniți, făcū vr'o cîte-va încercări să caște gura, parcă să soarbă văzduhul, pîna ce în sfîrșit după ceasuri de trudă remase cu gura căscată. Baba luă un testemel, legă băietul pe sub falci, de-i închise gura, îi mai lipi pleoapele și deschise rîpede ușa.

Mă-sa, ne mai auzind horcotitul băetului, gîndi că poate cine știe prin minunea pricestaniei se resuflă mai ușor și rîpede se ivi pîna 'n ușă ; dar cînd îl zări cu falcile legate se năpusti bocindu-se.

— Puiul mamei, cui m'ai lăsat străină și de izbeliște, ce nu mă iei și pe mine ; spune mîmucăi ce te-ai supărat, măma nu te-o întirit, nici te-o oropsit. De acu zile bune n'oiu mai avea, nici soare nu mi-a mai resări, pe toate cărările mama pe tine te-a bocî. Scoală, Ghița, și povățuște pe mama ce să facă, toate s'or răsipi, nici colb din iele n'a remănea !... Of ! Ghița, tare m'ai dogorit, tare mi-ai ars inima !

— Iei, fată, n'ai să-l învii las bocitul, îngrijește mai bine de comîdat, să nu stee cu țerna'n gură ; cum ți-i d-tale drag, așa i-a fost și maicăi D-lui drag ; cu dînsa nu te poți pune, iea ți l'a dat, iea ți l'a luat. Dă fuga de chiamă și pe baba Catrina să-l scaldăm.

L'au scaldat și pieptănat, l'au primenit, au așternut pe masă niște lăicere țesute în *scaune*, remase din zile bune, au mai pus pe iea cîte-va perne și l'au așezat.

— Catrina, dă o ață să-i împiedecăm picioarele, uit'te cum stau

haitiș, destul că spînzură de pe masă. Doamne, cogemete băiet cît ți-i lumea de mare, are dreptate bieata mă-sa să fie cu inima arsă, cînd să-i fie ca mîna cea dreaptă, poftim i-l iewa D-zeu.

— Dacă nu știu, sor'o, ce i s'a legat de cap de la o vreme încoa, tot a serăcit; pe dînsul l'a înghițit pămîntul, pe copii așij-derea. Doamne bine-a zis cine-a zis: să nu-i dea D-zeu omului cît poate rebdă. Ce mai cale de amar ie și vieața asta! Cîta strădanie, până ce faci di'ntr'o fărîmă de carne cogemete om și cînd ți-i mai drag, atunci îl înghite pămîntul!

A doua-zi clopotul resuna jalnicul și obișnuitul lui dangăt. În căsuța Măriucăi se vedeau lumînări, două sfeșnice lungi în cari ardea cîte-o lumîinare galbănă îi stăteau lui Ghiță la cap. Din cînd în cînd cîte-o femeie intră, săruta icoana de pe pieptul mortului și se punea oftînd pe laița. Iear Măriuca începea a bocii și a istorisi visul ce-a avut cu o zi înnainte.

— Dă, lelică, zise o nevestă mai tînără, l'a fi luat taică-su, că doamne drag îi mai ieră. Uită-te tocmai un an de cînd a murit, D-zeu să-l ierte. Ce răpede trece vremea, parcă mai ieri ieră!

— Ieu știeam c'are să moară Ghiorghică, lelița Zamfiră, fiind că mai alaltă sară, cînd resărea luceafărul, mă înturnam de la cîmp și ce să vezi! Cucuveua naibei drept de-asupra casei cîntă. Numai m'au luat fiori și parcă mi-a dat cu'n cuțit prin inimă. Și așa m'a lovit un miros de tămîe; că de frică mi s'au tăiet picioarele. Fio-roasă-i, doamne, și moartea!

— Iei, doamne, fată hăi, d'apoi dacă n'ar mai muri, nu i-ar ținea pămîntul. I s'o sfîrșit ața de pe ghem și pace. Fie-care cu veleatul lui; zile, dragul mătușei, nu poate da nime. Moriei cei boieri, cautați cu feliu de feliu de bunătăți și doctorii, da încă di'ntr'ai noștri!

Sara se strinseră cîți-va flacăi și fete. Ghiță alb ca și schimburile de pe iel, cu mînile pe piept și cu toeag de ceară, părea că doarme.

— Mamă Axinie, să-i punem pinza pe obraz că, doamne, nu știu parcă te siești văzîndu-l.

— Și ce stați așa și pirotiți, dragii bunicăi, morții cu morții și viii cu viii. Iean să cat un ștergariu să vă faceți o țușcă, doar viți mai dezmorti cele ciolane... Ieacă na vă unul de la mine că Măriuca pe semne a strins tot de prin casă, numai căutați să nu-l doară sprinarea.

— Zi mai bine spinărușele celor meniți să capete câte-va țuște, că las pe mine cum l'oiu suci ieu, mă pomenesc și la anul cei ce-or căpătă una.

— Șaga-i șagă, dragul mătușei, da fie-vă milă de ștergariu, nu cătați de-i cam vechiu, că n'am nici nurori, nici fete să-mi țese; și baba nu mai vede. Hei, când ieram ieu tinără, cum îți țesam în războaie, în scaune, în patru ițe, îmi îmblă suveica ca un spiriduș; da-acuma tare s'a mai stricat lumea: neveste tinere și n'au rușine, nu le mai vezi melițind ori *ghilind*, curat povestea cîntecului: „Bat'o focul cînepa, că-i mai bună america“.

— Iei, mătușă, cine-o murit în an, atunci s'a îngropat; vorba ceea, pe cînd ieră bunica fată, atunci ieră atunci și amu-i amu.

— Iean uită-te, fofelnița, cum sare cu gura, nu-i minciună că se face mai cuminte oul de cît găina.

— Cu baba nu vă puneți că iea a fost pe unde a înțercat dracul copii, zise un flăcău mai năbadaios.

— Măi, măi, ieu ca voi am fost, dar voi ca mine nu!

Măi cu de-a baba oarba, de-a mijoarca, de-a puiea gaea, se făcu și miezul nopței, fetele începeau să se care pe-a casă.

— Dar, iean mai stați, dragii mătușei, știu că n'avem a lăsa mortul singur, stați până'n cîntători; iean mai spuneți niște povești. Ce mai flăcăi sînteți și voi, parcă tot vă ninge și vă plouă, fiți mai hazlii că doar nu v'a tors mama pe limbă. Doamne, fetelor, grele vremi măi sînt acu, nu-i ca pe vremea mea bielșug, de aceea a-zi copii nu-s copiii, tinereța nu-i tinereță. A-zi flăcăii mi-s bugezi, parcă fierti în oală; dar pe cînd ieram ieu tinără vedeai niște flăcăi ca niște bujori; d'apoi fetele, parcă ierau rupte din soare.

— Așa-i, mătușă, doar și D-ta ierați între iele, zise o fetișcană ce cam avea poezie pe babă.

— Tacî, fa, că pe vremea babeî plouă cu covrigi, și fetele ie-rau ca din poveste.

— Dar ce crezi tu că pe mine m'a făcut mama bătrîna și hîdă? Hei, hei, am fost tînară și frumoasă, se dedeau în vînt flacăii după mine. Ce să vedeți feții miei, cînd ieram mireasă, ieată că năvălesc Turcii în sat, dă veneau și vremuri grele avea carul două proțape, vorba ceea; ieram tocmăi la masa cea mare, se'nchinau păhare dulci, atunci, fuga, scot o scîndură, mă vîră în pod și în locul meu pune o fată bătrîna și urită, li ieră frică că de m'or vedea Turcii, pace de mine, mă luau și duceau în țara turcească; căci îmblau morțiș după fete și neveste frumoase, le duceau la Ța-rigrad și le făceau cadîne.

— Da cum, mătușa, de s'o găsit o fată urită? Parcă spuneai mai odinioară că ierău rupte din soare.

— Țist fa, nu'ncurcă ițele babeî, zise un flacău.

— Ce ițe, măi! Apoi așa cîte una se găseau ie-le. De cînd lumea, fost'au și frumoși și urîți, așa a lăsat D-zeu, fie-care cu darul său, de pildă cum pe tine te a lăsat hîd, pe Domnica fru-moasă.

* * *

A treia zi pe la toacă, după ce s'a sclipuit de una de alta, au pornit mortul; părintele Vasile, un dascăl și băeții cu prapurele și o leacă de pomene mergeau înaintea, după ieî venea racla cu mor-tul dus de patru băetani, așa vroise Măriuca, în urma cîte-va ne-veste și babe.

Cînd au coborit secriiul în groapă, părintele Vasile a stropit cu vin și a aruncat cîți-va bulgări de țernă cari izbindu-se în se-criu resunară așa duios că nevrînd îți storcea lăcremi, mai ales privind cum cioclii cu nepăsare astupă, înădușă, tot ce ni-i mai drag. Ce inimă de fier stînd înaintea acestei prăpăstii nu simte cutremurul morței? O pămînt cu nenumărate guri, de bilioane de ani te hrănești și sațiū nu poți afla! Pe Măriuca de abiea o țineau două femeî, se plecă deasupra gropei, parcă voiea să se arunce în năuntru, cu ochi rătăciți și cu ură nespūsă privea

această viziune ce-i înghițea cea de pe urmă nădejde, singurul odor.

În trei seri de-a rîndul aprinse Măriuca tămie și lumînare la mormîntul lui Ghiță și până tîrziu ședea și bocea. Iear pe patul unde murise, punea o steclă cu vin, un covrig și o lumînărică. Cu atîta se mai luă. I se părea că tot îl așteapta, că are să vie acu-și, de unde-va ; une-ori sara dusă pe gînduri parcă îi auzea pași și pentru un minunt mai uită că murise, dar degrabă își venea în fire, și începea a se boei nopți întregi veghea plîngînd.

— Sermana de iea, ce foc i-a venit pe cap, s'a angajat și pe la celălalt an ; dar în caltea i-a purtat rîndueala. Ce mai testemel mîndru a pus la lumînarea părintelui Vasile și bîsmăli bunișoare la prapuri, n'ai ce zice : — spuneau babele între ieie.

* * *

Urite mai ierau zilele de toamnă cu nopțile lungi și viforoase ; iear Măriuca singură și mîhnită își petrecea vieța ; numai vîntul de mai fluera prin horn din cînd în cînd, așa de tare și de fioros că parcă și lui îi ieră jale de ce-va, bocetu-i amenințatoriu te pune pe gînduri, îți rupea inima.

Nopțile i se păreau Măriucăi ani și une-ori într'un tîrziu Lupeiu cu coastele lipite de foame și ud ghioalcă așa unde urla a pustiū că pe Măriuca o apucau groazele spaimei, i se urcă părul măciucă... Cu zilele nu mai făcea iea foc nici mîncare. Un codru de mămăliga rece stătea aruncat pe polița și cînd foamea o răzbea de tot, luă cîte-o farimă din iel, o presăra cu sare și asta-i iera toată masa. A dus'o iea așa până pe la începutul iernei, cînd o pâlî boala de lîngoare ; zăcū cît zăcū, cîrîi așa pe picioare, căci nevoea n'ar fi lăsat'o de loc să bolească, nevoeșul n'are vreme nici de trăit nici de bolit ; dar de la o vreme reul a vitruit'o de tot, nu se mai putea tîrîi nici până la o cofă de apă ori să și aprindă puțină lumină, doi trei tăciuni, cari să învioșeze și să mai încălzască căsuța jilavă și rece, aproape ca un mormînt. De feleșagul iei Măriuca nu ieră grasă, dar acum slăbise de-o suflă vîntul ; dacă venea

vr'o megieșă să-i dea o leacă de apă, bea ; iear de nu, stetea uitată cu zilele ; lungi mai ierau și nesfîrșite îi păreau nopțile. Cu jale oftă Măriuca și mult dorea să moară, să pue o dată capăt acestei vieți zbuciumate ; și-și zicea că nu-î pe lume blăstem mai negru și mai îngrozitoriu de cît ca să-l mînce pe om străinătatea. Cine oare a blăstămat'o să ajungă așa zile, să n'aibă suflet de om pe lîngă dînsa care s'o miluească ? Și se mistuea de restriște, puterile-i secate de boală și lipsă o părăseau.

Buzele-î înnegrite de arșiță și ochii duși în fundul capului de abiea se mai zăreau stînși și aproape painjiniți ; te minunai cum se mai ține cu vieața o flință atîta de istovită și așa lipsită de hrană, ajunsese că nici se mai putea înturna și-î întră os prin os, scîndurile aproape goale îi rodeau trupul. Doar baba Catrina de se îndura din cînd în cînd să vie s'o vadă deși mai ține sufletul ; și iea înse venea rar, căci o apucase o boală de picioare, iear alți megieși nu prea ierau.

În una din zile cînd veni baba, Măriuca dormea, suflă așa încet că mai nu se cunoștea, iear în casa rece și negrijită se auzea mirosul de mort așa că baba se răpezi năprasnic și începù a o zgîlții, până ce bieata bolnavă holbă niște ochi rătăciți.

— Nu-î nemic, fată, nu-î nemică, visai ce-va și am vroit să te trezesc, nu te teme ieu îs.

Ce am greșit ieu oare înaintea lui D-zeu să fiu așa de pe-depsită ? Cinei copii, sîngele meu, mi i-a luat, i-am dat viermilor mîncare, am muncit aproape o vieață să îngraș cu ieî pămîntul, și ieu amărîta să mor singură, să nu fie nici unul să-mi închidă ochii ? La urmă înse mai bine c'au murit ; ce folos de trăeau ? Ar fi muncit toată vieața ca să moară seraci ca și mine, doar luptatu-m'am ieu și tată-su cu nevoea, chip n'a fost să ieșim la mal. Ce vremi, ce vremi ! Muncă din zori până'n noapte și nici un ceas de veselie ! Da !.. bine au făcut, i-am așezat cu mîna mea așa de bine, n'or mai rămănea, de zbucium și izbeliște prin ușile oamenilor. De m'ar stringe încaltea și pe mine D-zeu că ie amar să te știi singur pe lume.

Și după chin de șese săptămîni a murit bieata Măriucă. Într'o demineată viind un vătăjel să-i mai ceară niște remășiți ce datorea, o găsi țapănă.

Și iea care pe toți și-i îngropase cu rîndueală, care pentru toți își pusese capul în jug, pentru dînsa nu mai ieră acuma nime. O singură noapte o lăsară să stee, de la beserecă îi dădură niște capete de lumînări să-i ardă la cap. Mai ba să vie cine-vă la priveghiū ! Ce aveau să caute, parcă ieră cine să-i cinstească ? Numai baba Catrina și moașa se îndurară și veniră, de bine de reu o cunoșteau și nu o dată se înfruptaseră din masa Măriucăi.

Jalnică ie casa în care ieste mort ; dar a Măriucăi ieră chiar înfiorătoare. Pusă pe o masă, nu goală dar așa coperită în cît se străvedea caliciea : părea că toate lucrurile plecaseră înnaintea iei și numai rămăseseră de cît vre-o două lăiți pustii, o poliță goală pe care să zărea o bucată de mămăligă înflorită de mucegaiū ; iear în vatră un tăciune pe jumătate ars : asta ieră toată averea Măriucă-i. Cîte-va blide, și două trei primeneli ce mai avuse, le-a luat baba Catrina. Un miros înnădușitoriū te făcea și mai posomorit înnaintea acestei privelești. Singur grierul de sub vatră cu cîntecu-i veșnic acela-și bocea pe bieata Măriucă.

A doua zi o îngropară pe socoteala Primăriei : nici un covrig de pomană, nici un cîntec zis cu toată inima, nici un „D-zeu s'o ierte“ rostit cu jale ! Iear baba Catrina se bătea peste gură zicînd : „Să nu mai ajungă nime să-l îngroape de pomană : au ghemuit'o, au zgîrcit'o, seraca în secriiū, nici în mormînt să n'aibă odihnă!“

ȘOFIEA NADEJDE

Transportul puterii prin electricitate

Se vorbește de câți-va ani de încercările mai mult ori mai puțin fericite de a aduce în orașele industriale, etc puterea cheltuită în zădar de apă în cascade ori în cursul riurilor, precum și de mișcările de flux și reflux ale mării; de asemenea se știe ce mulțime de putere se pierde neîntrebuințându-se în deajuns vînturile. Deși stăpînirea omului asupra naturii a crescut nespun de mult față cu ce ieră în starea de selbătăcie a omenirii, deși puterile naturale au ajuns în mare parte roabele noastre ascultătoare din stăpîne ce ierau; totu-și iese încă foarte mult de făcut, multe izvoare bogate de putere sînt, putem zice, lăsate aproape cu totul în părăsire. Pe lîngă cele de mai sus n'am de cît să amintesc nespun cîtine de căldură trimesă de soare și neîntrebuințată, cum știm, aproape de loc. D-nul Marcel Deprez spune că în Franția se întrebuințază cărbuni de pămînt pentru a produce o putere mecanică de 23,000,000 de cai vapor și că pe pămîntul Franției cade atîta căldură cîtă s'ar cere ca să producă 400,000,000 de cai vapor, deci de peste 16 ori mai multă de cît puterea produsă de cărbunii de pămînt. Și cîtă parte din această căldură se întrebuințază? Cu rușine trebuie de respuns că aproape nemică.

Încercările cu apă ori aier apăsat, deși au adus foloase netăgăduite în unele împrejurări, nu pot să ducă puterea unei cascade etc de cît până cel mult la doi trei kilometri.

Remîne să vedem ce ne făgăduște în această privință electricitatea. După mai multe încercări, Marcel Deprez a reușit a dezlega această problemă și a dovedit că, după starea de a-zi a științei, putem întrebuința puterea cascadelor, riurilor, valurilor mării și a vînturilor pentru a ne lumina locuințele și ulițele, pentru a ne încălzi casele și pentru a pune în mișcare trenurile și tot felul de mașini.

Pentru acest sfîrșit se întrebuințază două mașini electro-mag-

netice, una ie pusă lângă o cascadă de pildă și apa căzînd o pune în mișcare și produce, prin învîrtirea unui sul, electricitate care merge prin sirmă cale de 50, 60 de kilometri și acolo pune în mișcare o mașină de acelea-și felii cu cea de la cascadă. Acolo puterea mecanică a apei produce electricitate, di'neoace electricitatea se preface în putere mecanică și poate fi întrebuințată după voie ca și puterea unei mașini purtate cu aburi. Dacă vroom, curentul electric îl putem întrebuința și alt-feliu de pildă pentru luminat, încălzit, etc... Marcel Deprez a făcut întâiu experiențe în laboratoriu, apoi chiar înaintea publicului mai ales la expoziția din Mînich, unde s'a dovedit că se poate aduce putere de la o depărtare de 52 de kilometri și a nume a transportat 48 la sută din puterea primită la locul unde stătea mașina întăiea. Mai tîrziu a făcut o încercare între Grenoble și Vizille, la depărtare de 14 kilometri și a reușit să transporte 62 la sută din puterea primită. Anul acesta cetim în „Tems“ că s'au încheet cu mare reușită niște experiențe făcute cu cheltueala lui Rothschild, între Paris și Creil, la o depărtare de 57 de kilometri. Experiențele au ținut șese luni de zile și după cercetările comisiunei însărcinate cu studiul lor s'a dovedit că nu-i glumă, că Marcel Deprez în adevăr a nemerit chipul menit a fi aducatoriul atîtor puteri pierdute, tocmai acolo unde-s mai de nevoie. Cu mașinele întrebuințate n'a putut transporta de cît aproape 50 la sută. Teoria și experiențele făcute în mic arată înse că ieste mult mai folositoriu de întrebuințat mașini mai mari. Pentru mașini de două ori mai mari folosul ieste de opt ori mai crescut. Cu mașini mari se vor putea transporta curenți electrici foarte puternici și prin urmare întrebuințarea electricității în industrie ie numai o chestie de timp.

Folosul ce ar putea aduce electricitatea ieste foarte mare, întâiu că ar mai cruța cărbunii de pămînt cari, ori cît de mulți ar fi, tot amenință să se mîntue și dacă nu vor fi înlocuiți din vreme prin alte mijloace, amenință cu pierdere chiar civilizația modernă. Pe urmă s'ar înlătura urmările vătămătoare ale fumului de cărbuni, care face atît de urite și de nesănătoase orașele industriale

ale lumii civilizate. Un ingineriu Max Jüllig într'o conferință ținută la Viena la 28 Fevruarie 1883 zice : „In viitoriū nu va mai fi trebuință să scoatem din sinul pământului cu atita muncă cîrbunii a căror energie iese cîștigată de la razele soarelui. In mijlocul regiunii cu cărbuni, adînc în pămînt, se vor așeză mașini de vapor puternice, la cari se vor aduce cu ușurință cărbuni. Puterea mecanică a mașinelor o vom preface în electricitate, o vom duce prin sirme de aramă ori unde va fi nevoie de dînsa. Fie-care oraș, pe lîngă canalizația care-i aduce apă, va avea și rețeaua de fire care-i va împărți în fie-ce locuință lumină, căldură și putere mecanică“

Iată acum și cum închee Marcel Deprez o conferință ce a ținut-o la Paris și a publicat-o în *Revue scientifique* ¹⁾ : „După experiențele de la Grenoble, faza studiilor poate părea încheiată. Mai rămîne de cercetat un lucru, și nu fără însemnătate. Ori-ce născocire trebuie să treacă prin patru faze experimentale : după ce o cunoaștem bine teoreticește, trebuie să o încercăm în laboratoriu prin mijlocul unor unelte cari să fie în stare a areta de sînt bine întemeiate principiile și a face să se vadă ce-i cu putință și ce nu ; în această împrejurare, încercarea științifică, ar fi ținut pînă după experiențele de la Mûnich. Apoi trebuie de născocit mașini industriale, de făcut și de văzut dacă se potrivește cu așteptările ; această încercare practică s'a făcut la gara Nordului. Pe urmă trebuie de cercetat dacă mașinele puse în lucrare în tot felul de împrejurări vor putea lucra timp îndelungat, această încercare o putem numi industrială și a avut loc la Grenoble : mai rămîne să vedem dacă născocirea răspunde cerințelor timpului, dacă ar putea să fie întrebuințată și din punctul de vedere economic, adică dacă îi va reuși și încercarea economică. În adevăr trebuie pentru ea o lucrare să fie folositoare, să aibă ceea ce s'ar putea numi mediul potrivit : la ce ar fi folosit, de pildă, locomotiva, dacă Stephenson ar fi născocit-o în timpul lui Ludvic al XIV-lea ? Presupun-

¹⁾ *Revue Scientifique* No. 6, 9 Fevruarie 1881.

nînd că ar fi putut'o construi şi pune în mişcare, lucru de care ne îndoim, n'ar fi avut destul fier pentru a face şinele trebuitoare, nici maşini pentru a-l bate şi preface în foi, şi mai pe sus de toate n'ar fi găsit bani, nici credit pentru a realiza un lucru aşă de mare cum iese drumul de fier de a-zi : din maşinele pe cari a-zi le vedem făcîndu-se cu miile şi cutrierînd lumea n'ar fi putut lucra nici chiar una singură: nu se puteau găsi bani. Ne mai rămîne, domnilor, să facem şi această cercare.

„Ne pregătim prin ajutoriul casei Rothschild care vede în această cercare nu numai o chestie ştiinţifică foarte însemnată, ci şi un mijloc menit a creşte foarte tare bogăţia şi slava ţerei noastre.“

Experienţa de care vorbeşte acolo s'a făcut şi casa Rothschild ie mulţămîta. Un singur punct de vedere a scăpat înse de mintea ageră a d-lui Marcel Deprez, ie vorba de rolul social al electricităţii întrebuinţate pentru transportarea puterii.

Acest punct vroim să-l analizăm în cîte-vă feţe.

Ca şi alte descoperiri însemnate şi aceasta are drept urmare supunerea mai mare a naturii, milioane de cai-vapor se fac robii omului şi ar putea bine întrebuinţaţi să schimbe faţa lumii, să îmbunătăţască starea muncitorilor, să crească fericirea ce putem gusta pe pămînt. Întrebuinţarea electricităţii sau mai bine supunerea puterilor naturale cari până acuma se pierdeau, ar putea într'o societate organizată cum trebuie să dea timp muncitorilor de a-şi îngriji de perfecţionarea minţii şi a inimii, scutindu-i de cîte-vă ceasuri de muncă. S'ar părea lucrul cel mai firesc de a presupune că omenirea căpătînd în slujba-i milioane de cai-vapor, gata a munci zi şi noapte pentru a-i aduce la picioare bunătăţile de pe lume, s'ar părea firesc zic de presupus că pe oameni îi aşteaptă o viaţă fără griji şi nevoi, că mult doritul raiu al halucinaţilor religioşi se va putea realiza aice jos prin ajutoriul ştiinţei.

Din nefericire istoria omenirii şi analiza societăţii de a-zi ne arată că alt-feliu cu totul se petrec lucrurile, că am fi cei mai de

ris utopiști închipuindu-ne că vre o descoperire științifică, fie, iea ori cît de însemnată va putea fi folositoare poporului muncitorii.

N'avem de cît să luăm o pildă. A fost o vreme foarte îndelungată cînd mașini purtate cu aburi nu se născociseră încă, omenirea trebuia să se hrănească muncind din greu, cu unelte foarte simple, întrebuițînd ca ajutorii puterea animalelor domestice și întru cît-va a vîntului, atunci firește că vieța trebuie să fi fost grea: muncitorii trebuia să ție pe stăpînii lor, în sudoarea frunței, Mersul înnainte al omenirii a făcut de la un timp cu puțință a se întrebuița în industrie puterea aburului, milioane de cai-vapor au început a munci pentru om; firește că ori-cine s'ar fi așteptat ca prin ast-feliu de biruință cîștigată asupra naturei, să se îmbunătățască peste măsură starea omenirii. Dacă s'ar fi aflat vre un cugetătorii, mai cunoscătorii în ale organizației sociale, și ar fi prorocit că toate mașinele cu vapor nu vor cruța nici un ceas de muncă omenească, nu vor îmbunătăți întru nemică starea omenirii muncitoare, ba din potrivă vor face-o mai rea de bună samă; zic contemporanii și-ar fi bătut joc de asemenea cugetătorii prevestitorii de rele și ar fi căutat cele mai aspre vorbe de ocară pentru a lovi asemenea pesimist cobitorii, ar fi zis că trebuie să fie prea negru la inimă, să fi făptuit cine-vă prea mîrșave lucruri pentru a i se fi cătrănit până la atîta inimă în cît să nu poată vedea de cît reu și ticăloșie, chiar în acele născociri cari sînt menite a întemeia fericirea omenirii. Și cu toate acestea pesimistul ar fi avut dreptate. Cercetările făcute în timpurile noastre dovedesc că muncitorii din Europa civilizată trăiesc mai reu acuma de cît înnainte de născocirea mașinelor cu aburi.

Chiar în zilele noastre toate născocirile mecanice, toate îmbunătățirile modului de producere, deși fac de crește necontent rodnicia muncii; nu folosesc muncitorilor cari cad din ce în ce mai mare serăcie și singura armă ce au iei în potriva acestor urmări nenorocite ale pășirei înnainte a omenirii ieste solidaritatea muncitorilor, numai pri'ntr'însa sînt iei în stare a pune o stavilă-lacomiei stăpînilor, cari singuri se folosesc de născocirile științei

Şi cu cât merge omenirea înaintea cu atîta născocirile pentru a fi întrebuinţate cu folos cer mai mari cheltueli, mai mare concentrare de bogăţii, cu atîta zic pot fi mai cu greu întrebuinţate de alţii afară de acele case comerciale, ca a lui Rothschild etc, cari pot vîri într'o încercare milioane.

Chiar în lunele din urmă s'au întîmplat mulţime de greve, mulţime de răscoale sîngeroase numai din pricina perfecţionării tehnice, din pricina născocirii de maşini mai bune. Ast-feliu s'au întîmplat turburări în Belgia pentru că fabricanţii de sticlă au început a lucră cu maşini şi prin urmare a alungă muncitorii să pieară de foame pe uliţi. De asemenea se întîmplă chiar acuma în America din pricina unei maşini de făcut ţigări, în Franţia la Vierzon din pricina îmbunătăţirii tehnice şi întrebuinţării de maşini în fabrica de maşini agricole de acolo. Ori unde sînt ameninţaţi cizmarii de „ciubotariul de fier“, zeţarii de maşine de zeţuit, muncitorii agricole de maşinele de secerat, arat săpat, grăpat, etc... Drumurile de fier, ori unde s'au făcut, au ruinat cărauşica, odinioară izvor de bani pentru ţerani; maşina de trier a nemicit alt izvor de câştig de la trierul făcut cu cai; maşinele de bătut popuşoi au luat câştigul de la cei ce băteau cu îmblăciul. Maşinele de ţesut şi de tors au nemicit pretutindene, chiar în ţerile cele mai depărtate, apărate prin lanţuri de munţi şi prin talazurile oceanelor, au nemicit zic pe pînzari şi torcători... Şi în tot deauna născocirile au fost cu neputinţă de întrebuinţat de alţii de cât de cei cu bani mulţi. Aşa a fost cu maşinele de ţesut, aşa iese cu „ciubotariul de fier“, aşa cu maşinele de zeţuit. Şi cu mult mai pe sus, aşa iese cu întrebuinţarea electricităţii. Pe de o parte trebuie milioane peste milioane pentru a întemeia ateliere în cari să se facă asemenea maşini, milioane pentru a aşeză sirme de aramă, milioane pentru a ţinea în regulă toate amăruntelile unei administraţii de acest feliiu. Pe urmă pe de altă parte milioane de oameni cari acuma se hrănesc, cîne cîneşte, lucrînd la scoaterea cărbunilor de pămînt, la fabricarea de maşini cu aburi, la facerea găzului de luminat etc. vor fi aruncaţi pe uliţi din pricina acestei

născociri geniale. Dacă s'ar face întrebuințarea electricității di'ntr'o dată, s'ar întimplă o răscoală desnădăjduită și omenirea ar pieri poate din pricina acestei binefaceri a științei, ori cel puțin lumina civilizației s'ar stinge pentru un șir de veacuri ; dar întroducerea treptată va avea urmări tot atât de rele, înse muncitorii fiind îndepărtați unul cîte unul, vor putea pieri de foame iară-și unul cîte unul și societatea va putea trăi ; înse jugul robiei va apăsa mai greu, lucrătorii vor trăi mai reu de cît acuma și o mîna de bogăți vor duce viața și mai luxoasă și mai nefolositoare de cît a-zî.

Pe lingă această parte tristă a născocirilor științei ieste înse și alta mai îmbucurătoare, sînt semne prevestitoare că muncitorii din lumea civilizată nu mai au de gînd să lase pe cei de sus să ducă lumea după cum le spune interesul lor reu înțeles, ci că au să se amestece și să facă în sfîrșit să înceteze această perioadă tristă din viața omenirii, vor face ca în adevăr ori-ce născocire menită a scurta munca să fie o fericire, să ajute pe oameni a trăi mai omenește, să le dea timp de a-și înălța mintea și inima. Nu putem întra aici în amărunte în privința chipului cum se va putea face asemenea schimbare în organizarea societății, cetitorii noștri pot ușor găsi răspunsul în alte scrieri, unde la asemenea întrebări se dau cele mai lămurite răspunsuri. Trebuie înse să spunem și noi ce credem despre întrebuințarea electricității, despre geniala descoperire a lui Marcel Deprez, fiind că mulți oameni politici de pe la noi își fac în această privință idei foarte ciudate și se așteaptă la urmări cu totul altele de cît cele ce le prevede omul care știe cîtu-și de puțin cum ieste organizată societatea omenească, și cum s'a făcut până acuma întrebuințarea atîtor descoperiri geniale. Cel ce cunoaște ce urmări a avut descoperirea puterii aburului, ori mai bine descoperirea mijloacelor potrivite pentru a purta mașini prin mijlocul ieî, nu se va aștepta la alte urmări de la întrebuințarea industrială a transportului puterilor naturale prin mijlocul electricității. Firește înse că pentru a-și da samă de asemenea urmări trebuie să fi cercetat faptele economice și

nu să te fi mulțămît cu declarațiile retorice ale unui Bastiat, Dunooyer ori, dacă-i vorba să cităm pe unul mai nou, cu ale lui Leroy Beaulieu ¹⁾.

JOAN NĂDEJDE

MĂRIOARA

— Pentru ce stai gînditoare,
Măriuță cu ochi vii,
Veî găsi'n lumea cu soare
Tot năcazuri, mii și mii ?

Pentru ce's cuprinși de jale
Ochii tăi scînteetori,
Cînd pe-a lumii neagră cale
Iei vor plînge adese ori ?

— Adevăr de-ași spune, oare
Nu m'ai spune nimărui ?
Ah ! mă tem să-ți spun,
Mă doare inima de dorul lui !

— Te-a lăsat, atît ie totul,
Lasă'l vesel să se ducă,
Veî lăsa și tu pe altul ;
Nu mai plînge, Măriucă.

¹⁾ Pentru analiza întregă a acestor chestii vezi „Revista socială“.

N'ai avut noroc cu dînsul
Nu mai plînge, Mărioară,
Ca să fii mai fericită,
Vei iubi de-a doua oară.

Bruxelles August 1886

A. C. CUZA

O SOCOTEALĂ CU DI. ONCIUL

(urmare)

Dar fiind că poate i-ar veni ideea să zică și așa, îi vom trage luarea a minte spre faptul că prefacerea lui *l* în *l* muiat ie mai nouă de cît a lui *l* în *r* și de cît trecerea grupei *ll* în *l* simplu și că trecerea lui *l* în *r* cît și a lui *ll* în *l* fiind de bună samă prefaceri curat românește și trecerea lui *l* în *l* muiat trebuie să fie întîmplată și începută în lăuntru limbei romîne.

Cum că prefacerile labialelor înaintea de *i* cît și trecerea lui *l* în *l* muiat sînt mai nouă de cît amestecul Romînilor cu Slavii se vede de pe numărul foarte mare de cuvinte slavone cari le-au suferit pe amîndouă. Liste sînt destule în „Beiträge zur Lautlehre der Rumunischen Dialekte“, dl. Onciul poate să le cetescă nu fără folos; alții le pot găsi în Gramatica mea ori aiurea.

Tot așa iese și cu prefacerea lui *n* în *r*. Nici aceasta nuieră gata la venirea Slavilor, dovadă că s'a și întîmplat în unele cuvinte slave intrate din vechiū, cum iese *smîntină* = *smîntîră*.¹⁾

Deci amîndouă aceste prefaceri caracteristice pentru dialectele românești s'au întîmplat tîrziu după năvălirea Slavilor și Bulgarilor.

Am zis tîrziu și în adevăr dacă ne uităm la prefacerile fonetice romîne cuprinse între amestecul cu Slavii și între rumperea limbei în dialecte, găsim o mulțime și nici într'un chip nu putem

¹⁾ dar mîntîră.

²⁾ cum poate fi o dovadă?

admite că dialectele au început a se forma înaintea de anul 1000. Aşa de pildă prefacerea lui *a* în *i* înaintea de *n*, *mp*, *mb*, iese comună celor trei dialecte ale limbii române și tot o dată mai nouă de cât legăturile cu Slavii, dovadă cuvinte ca *smîntîncă*, *stîncă*, *stîncă*, *jupîn*, *stăpîn* în cari un *a* slav a trecut în *i*. Această prefacere care n'a putut începe de cât cel puțin la vre o generație două după năvălirea Slavilor a avut nevoie de multe zeci de ani pentru a se împlini, de vreme ce grupa *an* a trecut prin *on* nazal înaintea de a ajunge la *în*; prefacerea n'a putut fi gata înaintea de veacul al X-lea și în adevăr aflăm în acest veac la Constantin Porphyrogenitul *inger* pentru *inger* din *angelo*. Și limba română nu se desfăcuse încă în dialecte la acea vreme, prefacerea ie mai nouă de cât trecerea lui *a* în *i*. Și nu numai de cât această prefacere ei și de cât altele mai nouă, cum iese fenomenul slăbirei lui *n* înaintea de *i*. În adevăr în formele *antanio*, *calcanio* trebuie să presupunem că încă pe cînd *n* se rostea ca și în *romano*, *a* a apucat spre *i*, și a ajuns la *on* nasal, apoi a pășit la *în* și numai după ce s'a împlinit această prefacere, după ce se zicea *întîniu*, *călcîniu*, *romîn*... *n* din cele di'ntăiu a trecut în *n* muiat. Această prefacere ie mai veche de cât a labialelor cât și de a lui *n* în *r*, pentru că pe dînsa o au cîte-și trele dialectele românești, iear a labialelor și a lui *n* (în *r*) sînt mărghenite numai în cîte unul. Aşa dară Romîni n'au fost despărțiți în trei grupe la năvălirea Slavo-Bulgară, ei după năvălire au trăit la un loc, au primit mii de cuvinte slavone și limba lor a suferit o mulțime de prefaceri între altele trecerea lui *a* acc urmat de *n*, *mp*, *mb* în *i* și prefacerea lui *n* precedat de vocală și urmat de *i*+vocală, în *n* muiat. Aceste două prefaceri cari au urmat una după alta și au fost despărțite între dînsese prin vre o generație două ¹⁾ au cerut numai de cât peste trei sute de ani, deci fenomenele dialectele trebuie să se fi început după o mie, adecă *Romîni s'au desfăcut în trei părți nu la năvălirea Slavilor ci cel puțin pe la 1000*.

¹⁾ Cum că a trecut timp între amîndouă se vede de pe cuvinte *straniu*, în care *a* n'a trecut în *i* dar *n* s'a muiat și a căzut.

Pentru a da o idee mai lămurită de timoul ce trebuie să fi trecut între năvălirea Slavilor și despărțirea dialectelor să înșirăm acelea prefacerile cari s'au întîmplat în limbă în această întindere de vreme.

1) *A* acc. cît și *a* începătoriu neaccentuat urmat de *n*, *mp*, *mb* a trecut în *on* și apoi *on* în *în* : *smîntînă*, *păgîn*, *lînă*.

2) Acest *i* precedat de *i* s'a prefăcut în *i* : *crestiano*, *creștiinu*, *creștinu*, *creștin*.

3) Tot acest *i* s'a prefăcut în *i*, dacă în silaba următoare ieră *e* sau *i* : *inemă* a dat *inemă* ; *înte*, *inte* etc.

4) *A* neaccentuat din lăuntru cuvintelor s'a prefăcut în *ă* : *lăudat* etc.

5) *I* făcut din *a* s'a prefăcut în *u*, dacă urmă în silaba cealaltă *u* : *ingliu*, *unghiū* ; *îmflu*, *umflu* ; *împlu*, *umplu*, etc.

6) *E* închis acc. urmat de *n* și precedat de labiale s'a prefăcut în *i*, dacă nu urmă *e* sau *i* în silabe următoare : *vento*, *vînt* ; *feno*, *fîn* ; *sfentū* (slav), *sfînta* ; etc.

7) *E* acc. urmat de *n*, *mp*, *mb* s'a prefăcut în *i* : *sfenți*, *sfînti* ; *pleni*, *plinî* : *pleno*, *plin* ; *biene*, *biine*, *bine* ; etc.

8) *E* acc. s'a prefăcut în *ea* cînd în silaba următoare se află *ă* sau *e* : *lege-lége* ; *trecă-treacă* ; *telegă-teleagă*.

9) *O* acc. a trecut în *u* cînd ieră urmat de *n*, *mp*, *mb* : *sonant*, *sună* ; *buono*, *buunu*, *bun* ; etc.

10) *O* acc. a trecut în *oa*, cînd în silaba următoare ieră *ă* sau *e* : *bolă*, *boală* ; *bole*, *boale* ; *rotă-roată* ; *rote*, *roate* ; etc.

11) *L* începătoriu urmat de *i* simplu ori de *i* plus vocală, precum și *l* între vocale, dacă vocala ce fusese după dînsul ieră *i*+vocală s'au muiat.

12) *N* între vocale, în aceleași împrejurări ca și *l* s'a prefăcut în *n* muiat.

13) Grupele *cl* și *gl* s'au prefăcut în *cl* și *gl* cu *l* muiat : *glogu-glioagă* ; *clamo*, *cliamo*, *cliămu*, *cliem* ; etc.

Toate aceste fenomene sînt mai nouă de cît venirea Slavilor și tot o dată comune celor trei dialecte, deci Romîni au stat îm-

preună și amestecați cu Slavii atîta vreme cîtă a trebuit pentru îndeplinirea acestor prefaceri, negreșit cel puțin 300 ori 400 de ani și numai după aceasta s'au despărțit.

Cum am aretat mai sus prefacerea lui *a* în *i* s'a întîmplat înaintea de a lui *n* în *n* muiată. Aice voiți mai adăogi că *i* făcut din *a* a avut timp nu numai de a-și împlini în liniște evoluția, dar chiar a suferi încă două prefaceri: în *i* [după două legi, și a-nume nu în același timp, *ii* din *ii* ieste mai veche de cît *i+e* (ori *i*) din *i+e* (ori *i*)] și în *u*.

Tot așa vedem la prefacerile lui *e*. Întăiu s'a întîmplat trecerea în *i*, după aceasta din alte pricini a lui *e* în *i*, în sfîrșit a lui *e* în *ea*. Deci un șir de trei prefaceri cari au început una după alta și ale căror începuturi au fost despărțite prin vacuri de om. Dovadă cuvinte ca *Ilenă* cari au intrat prea tîrziu pentru a trece în *Ilină*, dar la timp pentru a trece în *Ileană* etc.

Tot așa ieste cu prefacerile pomenite la *o*.

Prin urmare tot romanul întemeiat de Dl. Onciul în privința vremii, cînd s'a început formarea dialectelor, cade o dată cu încercarea d-sale de a înțelege asemănările între dialectele românești. Alt chip nu-i de cît cel aretat de Miklosich, dialectele s'au format dincolo de Dunărea și de acolo au venit Romîni de cîte trele felurile și pe pămîntul Daciei Traiane s'a încins o luptă îndelungată între graiurile lor. În această luptă un dialect, cel cu $n=r$ a murit lăsînd cîte-va rani pe trupul dușmanilor învingători; acumă lupta se ardează între dialectul cu labialele schimbate și între cel cu labialele neatinse de înriurirea lui *i*, și dialectul întăiu pomenit ieste învins, deși se ține de alt-feliu foarte tare în graiul poporului de jos. Ce se va întîmpla în viitoriu nu prorocim, dar dialectul învingătoriu are urme adînci de la cel învins.

S'ar putea cine-vă întrebă cum se face deci că D-nul Onciul față cu asemenea fapte crede că limba romînă avea gata chiar la năvălirea Slavo-Bulgară toate acele fenomene fonetice cari sînt comune celor trei dialecte? Răspunsul la întrebare nu-i greu, dar ne vine cam greu nouă a-l spun, totu-și urmînd pilda de sinceri-

tate patriarhală în polemică dată de Dl. Onciul, vom spune că D-sa nu știe fonetică de cât din frunzăreală, ie de abiea pospăit cu cu mai multă limbistică, de cât dl. A. D. Xenopol. Ieată de ee nu a putut judecă bine într'o chestie care nu se poate dezlegă prin cunoștințele istorice. Cum că ieste așa însu-și Dl. Onciul ieste un exemplu minunat. Cine poate tăgădui adîncele cunoștinți istorice ale autoriului criticei, cine nu vede că și-a cules faptele chiar de la scriitorii cei di'ntăiu nu de prin josul fețelor, cine nu vede câtă lumină a adus D-sa în chestiea Romînilor—și totu-și lipsa de cunoștinți limbistice îl face în stare a cădea în greșeli chiar copilărești ori de câte ori ie vorba de fonetică ori de etimologii. Ce-i de făcut, cale regală pentru știință nu s'a întemeiat încă.

Dar firește că se așteaptă cetitorii noștri și însu-și Dl. Onciul să nu învinuim fără dovezi îndestulătoare. Departe de noi asemenea gînd. Ieată urmează aice greșelele făcute de Dl. Onciul și apoi ne vom întoarce la chestiea noastră.

Dl. Onciul nu găsește destule laude pentru cercetările făcute de dl. Xenopol asupra toponimiei, adecă asupra numelor de localități, munți, riuri.

Dl. Onciul crede că *Mehadiea*, *Deva*, *Traianulău*, *Severin*, *Caracal* și *Antina* sînt păstrate de cătră Romîni; deci nu bagî de samă următoarele:

1) Că trebuia ea măcar să se zică *Mehaziea*, că alt-feliu ce feliu de limbă românească poate fi acea în care *di* vechiu remîne neschimbat?

2) Că în *Deva* făcut din *Dava* avem o prefacere neobișnuită (a=e și *v* păstrat între două vocale) lucru necunoscut în elementele vechi ale limbei.

3) Tot astfel în *Traian* și *Antina* avem *an* neprefăcut în *în* și *ti* nu *ți*, cum s'ar fi cuvenit, dacă ar fi fost neîncetat rostite de Romîni de-ai noștri.

4) În *Severin* nu pricepem ce face dl. critic cu *v*.

5) În *Caracal* (drept *Caracâl*), ie ciudat din partea d-lui Onciul, de a nu vedea că numirea *Caracal* ie fabricată de învățații noștri.

Cespre *Tapa* nu mai vorbesc și nici despre *Pata* acestea puteau fi păstrate de mulțime de limbi; prefaceri românești n'au și nici nu puteau să aibă.

La pag. 182 an. XIX nr. 2 al „Convorbirilor“ ne vorbește dl. Onciul iear despre toponimie. Lipsă de cunoștinți îl face să calce în urma d-lui Xenopol și să făptuească următoarele abateri de la legi:

Crede că *Ardessus* s'a prefăcut în *Argeș* și anume după legi fonetice românești. Întâiu la Herodot, cum știne bine dl. critic, ieste *Ορδρσοος* cu acc. pe penultimă, iear în *Argeș* accentul stă pe *a* de la început, nu pe *e*, zicem: *ârgeș* nu *argés*. Pe de altă parte dacă n'ar fi fost *Ardessus*, cum ar fi putut trece *e* în *ie*? Ciudat lucru ieste și presupunerea că în *Ardessus* s'ar fi prefăcut *e* în *ie*. Nu știe dl. Onciul că prefacere lui *e* în *ie*, ie comună tuturor limbelor romanice și prin urmare trebuie de admis că prefacerea ieră gata la cucerirea Daciei? Pe urmă chiar trecînd peste aceste piedeci, să presupunem forma *Ardieso*; în aceasta fi-va oare dl. critic așa de bun să ne arete, cum a trecut *s* fără nici o pricină binecuvîntată în *ș*? Pe urmă dacă ne-ar spune să-i iertăm forma *Ardièsio*, tot nu va ieși din *diè* altă ce-vă de cît *ze*, deci *Ardeş*. *Ie mai mult de cît ridiculă părerea d-lui Onciul* că prefacerea lui *diè* în *ge* se potrivește cu cea din *deorsum* (*diòso*), *putredione*. În acestea avem *di+o* acc. și în *ardièsio*, *di+e* acc. Așa că nu merge. Dacă dl. Onciul ar fi filolog ar fi zis că din *Arzè-șiu* s'a făcut *Argeșiu* ca *gice* din *dzice*... Dar la urmă ie tare de temut că *eș* va fi fiind vre un nevinovat sufipt maghiar ori cine mai știe ce mîncare.

Pe *Alutus* îl întoarce în *Aultu*, apoi în *Oltu*. Ie ghibaciū D-sa, dar uită *au* a trecut în *o* în latina populară și de bună samă fenomenul se sfîrșise la colonizarea Daciei. Acele cuvinte în cari *au* n'apucase a se preface în *o* împreună cu alte limbi romanice, s'a păstrat neatins în românește. — Nu mai zic nemică despre *oltariū* din *altariū* și *lotru* din *latro*... *Oltariū* ie slav, deși tot de origină romană, românește ar fi *altariū*.

Despre *Jiiü* ne unim în părere, trebuie să fie slavonesc.

La *Timeş* (pag. 184) aflăm că se rosteşte la Romîni *Timèş* şi *Timîş*, iear la Unguri *Tèmeş*. Dl. Onciul leagă cu drept cuvînt acest nume de *Τιμῆσις* al lui C. Porphyrogenitul (veacul al X-lea) şi ie de crezut că chiar pe atunci se rostea tot *Timîş*. Dar nostimada începe cînd D-sa ne spune că *ti* nu s'a prefăcut în *fi* pentru că *i* ieră neaccentuat? D'apoi oare accentuat îi în *multi, ferbenti*, în *sentièbam*? Îi trebuie să nu se schimbe şi legea-i gata! Alt-feliu ar fi fost silit să spue, ca şi pentru *Tisa* (nu *Țisa*), că s'a păstrat prin alt popor, nu prin Romîni, şi ar fi fost grozav lucru! Dacă aşi mai stă de vorbă pentru nota de la pag. 184 unde vedem că *am* s'ar fi făcut din *habeo* (fireşte după regulele sub înriurirea cărora *alfana* s'a prefăcut în *equus*).

Despre prefacerea lui *Bersovia* în *Bèrsava*, tare ne pare că dl. critic n'a luat sama la *v* şi la legile lui.

Cum că *Mores*, ie *Μορῆσις* de la C. Porphyrogenitul, nu ne îndoim; dar trecerea lui *a* în *o* nu-i românească.

La *Ampelum* face un lucru, pe care ar trebui să-l numesc şi ieu mai mult de cît ridicul, dacă vreu să mă folosesc de lecţia de demnitate în polemică luată de la D-sa. Ne spune că pentru a explica trecerea lui *e* din *pel* în *vol* trebuie să admitem prefacerea românească a lui *e* după *p* în *ă*, deci *Ampălu* din care apoi alţii vor fi făcut *Ompoliü*. Dar dacă ar fi adevărate părerile d-lui Onciul, atunci cuvîntul, stînd neînterupt în gura Romînilor de la colonizare până după prefacerea lui *e* după labiale în *ă*, ar fi suferit şi pe cele mai vechi, deci pe a lui *amp* în *imp* şi pe a lui *l* între vocalele *e* şi *o* în *r*, am fi avut *Împăr* şi nu *Ampălu* şi deci nici *Ompoliü*. Aceste lucruri elementare n'au fost luate în samă de dl. Onciul.

Criş din *Crisio*, nu-i numai de cît românesc; ie drept că în drept că în limba noastră s'ar fi făcut din *Crisio*, *Crişiiü*, dar prefacerea aceasta putea să se facă în altă limbă romanică, în a adevăraţilor colonişti ai lui Traian. Despre *Marèmorèş* repet cele zise la *Mores*. Dar tot păcat de dl. Onciul să nu ştie că prefacerea

lui *e* în *ă* după *r* s'a întâmplat în dialectul cu labialele schimbate și deci chiar după *D*-sa ie adusă de peste Dunărea.

Despre alte nume culese de d. Xenopol mult mă mierz, și socot că însuși dl. Xenopol se va fi mierzind, pentru ce atîta laudă ! În adevăr ce nume sînt acelea ?

Afară de cele de mai sus ale căror metehne le-am aretat aflăm : 1) Nume străine cari n'au prefaceri din cele vechi românești : *Poiana, Lancicul, Zanova, Godian, Boldana, Doftana, Alimanul, Stampa, Gorganul*,... În toate *an* n'a trecut în *în*, deci sînt întrate în limba romînă prea tîrziu pentru a putea suferi trecerea lui *an* prin *on* în *în*. Aceste cuvinte au putut intra foarte bine după 1000.

Mai mult, unele din acestea au intrat în limba românească prea tîrziu pentru a suferi prefacerea lui *l* în *l* muiat, așa iese cu *Aliman, Căliman, Galății, Șolintoroiiul, Tulișa, Lipșa, Bălinđrul*. Dacă ar fi fost aceste cuvinte neconținut în limba romînă, poate de la *l* *Dacii* (mai știi minunea !) cum de s'ar fi păstrat acest *l*.

De asemenea în multe nu vedem prefacerea lui *l* în *r* : *Dealul, Bilagul, Olanul, Topologul, Penteleu, Solomonul*, etc... Ce rost are deci înșirarea lor.

Altele au grupele *cl* și *gl* neprefăcute : *Sigleul, Clăbucetul, Clătita, Toroglejul* etc.

De asemenea *Tisița, Pisirigul, Ticoșul, Tisarul, Sicul, Tiha, Tihuța, Crestianul, Sidul* etc n'au prefacerile grupelor *ti, si, sti* în *ți, și, ști*.

Într'un cuvînt aceste cuvinte n'au nici o însemnătate pentru cei ce caută dovezi de ființarea poporului românesc neîntrerupt în Dacia Traiană. Pentru a dovedi pe Rösleriani ar fi trebuit să ne arete cine-vă cuvinte *dace* păstrate ca nume de riuri, munți, cetăți etc și cari să fi suferit toate prefacerile întîmplute în limba romînă de la colonizare și până a-zî ; ar fi trebuit să ne arete nume de origină latină, cunoscute din geografia Daciei vechi, prefăcute întocmai după legile limbei romîne. Adeca trebuia să ni se arete că nomenclatura localităților a avut aceeași soartă în Dacia ca

și în Spania, Italia și Franția. Facut'au aceasta d-nii Xenopol și Onciul? Nici de cum. Ce ne-au aretat Domniele-lor alta de cât ori nume nouă cari au putut fi primite în limbă după 1000, ori nume vechi cari n'au suferit prefacerile românești ori au suferit prefaceri neobișnuite în limba noastră.

Deci ni se impune încheerea că toate trele feliurile de Romîni au venit acolo de peste Dunărea și că după limba vorbită acuma în Dacia sîntem siliți a-i aduce după anul 1000.

Părăsim acuma pentru un timp limbistica și ne întoarcem la dovezile istorice. Cum am mai spus Dl. Onciul dovedește minunat de bine că Ungurii au găsit Valahii în Transilvania, cînd au cucerit'o, ba chiar că elementul romanic n'a lipsit nici o dată în Dacia. Apoi vom vedea cum trebuie de împăcat contradicția părăută între adevărul istoric și între încheerile la cari ne duce limbistica.

Un lucru de căpetenie pentru a înțelege istoria Romînilor este faptul că chiar întăul imperiu Bulgar s'a întins asupra Valahiei și Ardealului. Acest punct îl dovedește D-nul Onciul în modul următoriu (No. 4 din „Convorbiri Literare“ an. XIX, 1885).

Geograful Ravennat, scriitoriu de la sfîrșitul veacului al VII-lea, spune că Bulgarii locuesc în *Mysiea inferioară*. Sub acest nume înțelege înse atît Mesiea adevărată cea de la dreapta Dunărei cât și Valahia împreună cu Ardealul. Ieată de ce înșiră orașele romane din aceste părți ca aflătoare în țara Bulgarilor și de ce vorbește de Dunărea ca despărțind Mysiea inferioară. Sub nume de *Dacia* unde locueau pe acea vreme Avarii și mai înainte locuiseră Gepizii, înțelegea regiunea di'ntre Dunărea și Tisa (Dacia mică), și cea di'ntre Tisa și Ardeal până la Turnul Severin, cum se vede de pe cetățile romane și ruurile ce înșiră.

Scriitori bizantini de la începutul veacului al IX-lea ne vorbesc de două Bulgarii, una la dreapta și alta la stînga Dunărei, pe aceasta din a stînga o numesc iei *Bulgaria cea de di'ncolo de Dunărea*.

În veacul al IX-lea Krum cucerește și țara Avarilor, adică pământul di'ntre Ardeal și Dunărea, de o parte și de alta a Tisei. Geograful Bavar (cătră sfîrșitul veacului al IX-lea) spune despre imperiul bulgar că ieste o țară foarte întinsă și cu foarte mulți locuitori. Tot acesta spune că *Bulgarii*, *Boemii* și *Moravii* ierau vecini cu imperiul franco-german.

Analele de la Fulda (la anii 863, 884 892) spun că Bulgariei venind di'nspre resărit au lătatat pe Moravi; tot ast-feliu se înțelege și vorba despre *sarea din Bulgaria*, care ieră din ocele Transilvaniei.

Imperiul bulgar a avut oare-și care suzeranitate asupra Ardealului până în veacul al XI-lea la început. Pe vremea lui Ștefan cel sfînt cronicile ungurești amintesc în părtea resăriteană a Ardealului un duce bulgar Kean (pe la 1003), adică un *Khan* bulgăresc ori vasal al imperiului Bulgar. Tot pe la sfîrșitul veacului al XI-lea în vieată lui Ștefan cel sfînt, Valahiea ie numită *parte a Bulgarilor*. Ionițiu în scrisorile sale cătră papa (1197—1207) numește pe regii Simion, Petru și Samuel (893—1014) „*împărați ai Bulgariei și ai Vlahiei*” și Vlahiea trebuie să fi fost partea Bulgariei aflătoare la mieză-noaptea Dunărei. Romîni din Ardeal aveau principii lor, înse ierau vasali ori atirnați de imperiul Bulgar. Amintire despre domnirea Bulgarilor asupra Transilvaniei aflăm într'un act de la 1231 în care se vorbește despre niște timpuri trecute cînd „*terra Blachorum*” ieră „*terra Bulgarorum*”.

Tot pentru vechimea Romînilor în Daciea se aduce cronica lui *Anonymus*. Acest notariu anonim al unui rege ungur Bela a dat pricină de multă bătae de cap. Fiind că au fost patru Bela, Röslerianii au căutat să arete că Anonimul a fost notariul celui mai din urmă [al lui Bela al IV-lea (1235—1270)]. Dl. Onciul dovedește foarte frumos (la pag. 256 nr. 3, an. XIX, 1885), că anonimul a fost notariul lui Bela al II-lea (1131—1141), deci că a scris în a doua jumătate a veacului al XII-lea. Și acest scriitoriu din veacul al XII-lea nu privește pe Romîni ca popor venit de curînd, ci povestește că Ungurii au găsit în Ardeal Vlahi și

Slavi ¹⁾. Cronicariul rus Nestor (mort la 1115), care știe prin urmare starea lucrurilor de la începutul veacului al XII-lea cât și din jumătatea a doua a veacului al XI-lea, ne spune și iel că Ungurii au găsit Valahi în Transilvania. Așa dară în veacul al XI-lea nu ieaau priviți Romîni ca venetici, ei ca popor vechiu.

(va urmà)

JOAN NÀDEJDE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ D-lui Onciul îi place a crede că *Gelu Blachus* va fi fost un duce inchipuit de Anonymus și că numele *Gelu* (cetit *Ghelu*, acest punct nu-l poate nega nici D-sa) ar fi ungurescul *Gyula*. Noi credem mai mult pe Anonymus și socotim că a păstrat numele unui duce romîn învins de Unguri, după cum a păstrat și alte nume ca *Glad Menumorot*. (Pe acesta și D-sa îl crede cel puțin în parte romanic, de vreme ce zice că *menu=minus*; și *Ghelu* ie cuvînt romanic și îl presupunem că ieste *Gelu* latinesc, (*Ger* al nostru) fără *ghe=ge* și fără *l=r*. De asemenea nu väd de ce nvași face presupunerea că acest cuvînt nu iera românesc ci în altă limbă romanică, în care va fi fost păstrat și *Ampelum* fără *l=r*; în care *a* va fi trecut în *o* în *Ompoliu*, *Mores*, *Olt*, etc. precum și în care *an* se va fi păstrat în *Traian*, *Crețian*, precum și *ti* în *Tisa*, *Timeș*. Mi se pare că presupunerea mea împacă foarte bine aceste două fapte sigure: un popor romanic în Dacia din cele mai vechi timpuri și limba românească adusă de peste Dunărea de abia după 1000.

ATUNCI ȘI A-ZI

Ți-au încătușat simțirea
Și-al gândirei zbor bătrînii,
Cum pe-o floare'mbobocită
O înneacă mărăciniu,

Și, pe cît ai fost de bună,
Astă-zi iești de'nstrăinată,
Cît nici tu nu te-ai cunoaște
De iești cea de altă dată.

Nici te mai gîndești c'atuncia
Mai presus de lume-ai fost
În iubirea mea găsindu-ți
Dorului un adăpost :

Ai uitat așa de iute
Și'ntratîta ți s'a șters
Di'ntr'a sufletului taină
Al iubirei dulce viers !

Poate nici găsești, a-zi vreme
Să duci gîndul spre trecut,
Cînd trecutu-i o povoaară,
Cînd ți-i dor de petrecut.

Dacă înse pe ruina
Idealului zdrobit,
Plînsu-mi-am eu triste lacrimî
Dorul ce-am înnădușit,

Astă-zi nu-ți mai fac o vină
De-ai uitat, de'i mai uită ;

Dar sfărîmîndu-ți amintirea
Fericirea'ți vei afla :

Unde-i dorul jucărie,
Lesne trec în umbră toate,
Și cînd inima-i pustie,
Vînt străin ușor străbate.

1886

D. A. TEODORU

PESIMISTUL DE LA SOLENI

(critică)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Veacul nostru se zice că ie al pesimismului, și se face greșală dacă prin asemenea vorbă se cată a ne spune că pesimismul ar fi un rod special al vremurilor noastre. Pesimismul iese vechiu, aproape de o vrîstă cu civilizația omenirei, cu istoria scrisă. Mai tot deauna product al unor întocmiri sociale greșite, această boală se arată ca urmare a acestor întocmiri. Mai ales pesimismul ca stare sufletească, dacă nu domnitoare apoi foarte respîndită, se dă pe față ades în acele epoci ale omenirei cînd împreună cu instituțiile vechi, cu temeliile materiale ale vieții sociale cad și se nemicesc credințele corespunzătoare lor. Credințele vechi se duc, iar cele nouă nu s'au aretat încă, ori n'au cîștigat încă domnie asupra minților. În aceste împrejurări oamenii sînt gata a vedea toate celea în negru, a nu fi mulțamiți cu vieța, lipsiți cum sînt de credinți, de idei bine statornicite. Epoca noastră fiind unul din aceste timpuri de trecere, ie vădit că pesimismul are în timpurile nouă vreme foarte nemerită și foarte priitoare; dar de aici nu urmează că alte epoci n'au avut și iele împrejurări potrivite pentru nașterea acestei boale. Am zis că în epocile de trecere,

cînd lipsească de regulă idei și credințe bine așezate, bolesc societățile de pesimism. De aici nu urmează că lipsa de idei și credinți este unica pricină a acestui trist fenomen social. Pricinile sînt pe cît de multe pe atîta și de feliurite. Așa de pildă: întocmiri sociale greșite, tirănia, militarismul, apăsarea de cătră dușmani biruitori etc... nenorocind mulțime de oameni, cășunează o stare sufletească gata a rodi pesimismul, care se strecoară în viață, în literatură, în filosofie. Afară de pricinile sociale, pot să fie și altele, deși de aproape legate cu acestea, dar cari pot fi privite ca o grupă deosebită, acestea-s pricinile personale: o iubire trădată, o înșelăciune mare, o nedreptate de la oameni iubiți, de la prieteni... pot avea înriurire grozavă asupra unui om simțitoriu, zdruncinîndu-i sistemul nervos pînă la nebunie chiar, ori cel puțin pînă la acea stare cînd toate par triste, amare, înșelătoare. Aceea-și înriurire pot să aibă niște pricină, pe cari le-am putea numi firești, de pildă o boală, un sistem nervos stricat, chiar din naștere etc... cînd un om are în sine semînața pesimismului. Cum văd ceterorii noștri pricinile cari dau naștere pesimismului sînt foarte feliurite, și tot atîta de deosebiți sînt și pesimiștii. Ar fi o lucrare foarte originală și foarte grea pentru cel ce ar căuta să clasifice rațional pe cei ce sufăr de această boală. Fără a voi să facem noi clasificarea pomenită, îndrăznim numai a atrage luarea a minte asupra a două grupuri de pesimiști, în cari socotim noi că ar încăpea mai toți. Cu alte cuvinte, credem că-i putem împărți în *pesimiști sinceri* și în *pesimiști papagalii*.

Ca să nu fim reu înțeleși aducem două trei pilde din cari se va vedea pe cari îi numărăm în grupa întâia și pe cari în a doua. Ieată un tînăr cu simțiri înalte, cu ideale mărețe. Plin de iluzii întră iel în viață, plin de hotărire de a se lupta, de a face să învingă idealurile sale. Cu capul plin de iluzii, cu inima fierbinte, iese acest tînăr în lume, iear viața începe a-i da lovitură după lovitură, aretîndu-i cît a greșit în unele așteptări, cît de mult s'a încrezut în puterile sale, cît de puțin a socotit mărimea puterei dușmanilor. Lovituri după lovituri îi cad pe cap, tînărul cade ostenit, desnădaj-

duit, își pierde încrederea în idealurile pentru cari a luptat, părăsește câmpul de luptă, nu mai are încredere nici în sine, nici în alții, ba chiar pierde încrederea până și, dacă nu în dreptate, dar cel puțin în putința de a o face biruitoare, și cu glas trist și zdrobit, icoană adevărată a stărei lui sufletești, repetă amarele cuvinte : „În zădar ! Toate-s în zădar ! Nedreptatea ie veșnică ca și omenirea, a fost, ieste și va fi ; lumea va rămănea pururea o vale de lacrimi și de desnădejde și ori-ce am face, în zădar va fi ! Nedreptatea și suferința sînt ca o hidră cu sute de capete, taie-i unul și altele două cresc în locu-i încă mai grozave. Și ieu am avut iluzii și ieu m'am luptat, dar văd că toate-s în zădar !“ Ieată un pesimist sincer. Se înțelege că nu-i acesta idealul nostru, di'mpotrivă noi avem cu totul altul : un om care căzînd în luptă, se ridică ieară-și cu puteri nouă, cu hotărire nestrămutată de a luptă înnainte ; un om care chiar învins orî pierind, nu-și pierde nădejdea în dreptate și în bunătatea cauzei pentru care se luptă ; un om care chiar în ceasul de pe urmă, cu buzele îvinețite, uitîndu-se în fața morței va repetă celor de prin prejur, cel mai mare, mai plin de înțeles, mai nobil cuvînt al limbei omenestî:—*Înnainte !* Ieată idealul nostru. Dar, deși pesimistul sincer, de care am vorbit, nu-i idealul nostru, cu toate acestea știm să prețuim un om sincer.

Știm că nu ie dat fie-căruia a fi ast-feliu cum am dori noi, deci pentru asemenea om nu putem avea de cît simpatie, nu putem de cît să-l plîngem. Dar ieată alt tip. Ieată un fecior de bani gata. Vieța lui și-a petrecut'o fără să știe nici ce-i munca, nici ce-i nevoia. Caracter moale, slab, minte de rînd, inimă și simțiri mici. Fie de modă, fie pentru a-și gideli nervii și iubirea de sine, tînărul nostru, bine înțeles numai cu vorba, se face apărătoriu grozav al ideilor și idealurilor celor mai înnaintate. În închipuirea-i, șezînd în casă, iel se crede mîntuitoriu lumii. Iel tînărul cutare, va fericî lumea, va resturnă ordinea de lucruri mîrșavă, va pune alta în loc. Popoarele îl vor slăvi, îl vor înnălță ; iear istoriea va pune lîngă numele lui cuvintele : marele, nobilul, genialul etc...

Întrînd înse în vieața, tînărul nostru bagă de o dată de samă că lucrul nu-i așa de simplu cum visă iel de a casă, că zidurile dușmane nu se ieau, nu cad, ca ale Ierihonului numai prin cîntece. La cea di'ntăiu lovitură, voinicul nostru se dă'napoi. Toată moliciunea caracterului, lipsa de adîncime în sentimente, creșterea greșită, se arată pe dată și după scurtă vreme vezi pe eroul nostru cu un locușor bun, cu lefușoară grasă, trăgînd nădejde la deputăție. Iear pentru a-și împacă microscopica-i conștiință : după un *dejun* îmbielșugat cu prietenii, ori întîlnindu-se cu un tovarăș de altă dată cu care vorbea împreună în vremile trecute despre „visurile frumoase ale tinereței“, cum zic poeții, tînărul nostru renegat, cu glas melancolic va cînta : „Ce vrei, frate ! Vieața-i plină de ticăloșii. Ce putem noi împotriva păcătoșeniei și a suferinței cari-s veșnice ca și vieața ? Am avut și ieu iluzii, m'am luptat, dar m'am încredințat că toate-s în deșert și bine a zis Leopardi :

„Fuor che il nostro dolor.

. Arcano e tutto“

Iear a doua zi Leopardistul nostru se duce să vîneze o fată cu zestre mare și un socru cu trecere și cu spete zdravene. Dacă tipul di'ntăiu ieste al unui *pesimist sincer*, al doilea ie de bună samă al unui *pesimist papagal*.

Să luăm altă pildă. Un tînăr cu sentimente nestricate, cu inimă iubitoare, fierbinte, încrezătoare, se îndrăgostește de o fată, care îl iubește de asemenea, ori, cel puțin, zice că-l iubește. Tînărul se însoară. Încrezătorii și iubitorii, iel își pune toată iubirea și încredere în femeea iubită. Dar ieată-l că pri'ntr'o întîmplare află adevărul îngrozitorii : femeea pe care o iubea așa de mult, îl înșală mișelește, calcă în picioare și marea lui iubire și nemărginita lui încredere. O furtună groznică de acest soi se mîntue prinucidere ori prin sinucidere, ori cel puțin prin o ruinare a sistemului nervos al omului, ale cărui sentimente înnalte au fost călcate și pîngirite. Nu-i de mierat, se înțelege, ca tînărul nostru după asemenea furtună a vieței sale să remie veșnic melancolic, să socoată trădarea în vieață ca regulă și nu ca excepție, să repete

amarele aforisme ale lui Schopenhauer în privința femeilor, într'un cuvînt nu-î de mirare ca asemenea om să ajungă pesimist din optimist cum ieră poate. Ieată înse alt tînăr, care are mai multă închipuire de cît iubire, mai multă obraznicie de cît caracter și minte. Încredințat, dumnezeu știe pentru ce, că are drept asupra iubirei tuturor femeilor pe cari își va pune ochiul, acest tînăr prinde dragoste pentru o fată, pe care a văzut-o de abiea, cu care n'a vorbit de cît două trei cuvinte la vre un bal. Atîta i-i destul, pentru a socoti că domnișoara cutare îi datorește iubire și credință. Se înțelege că domnișoara ie cu totul de altă părere și se mărită cu cine-vă; iear tînărul nostru se simte jignit, cade în melancolie, vorbește de neant, de „gentilezza del morir“ a lui Leopardi; ori repetă cuvintele lui Schopenhauer: „Dobitocia nu strică lîngă femeii. Di'npotrivă mai degrabă geniul ar putea fi neplăcut ca o monstruozitate“. Și geniul nostru se uită în vremea aceasta în oglindă, să vadă dacă melancolia îi șede bine. Acesta ie un *pesimist papagal*. Din aceste două pilde vor vedea cetitorii noștri ce înțelegem noi prin pesimiști papagali. Pesimiștii papagali sînt mult mai numeroși de cît ceilalți: Un slujbaș dat afară pentru că nu-și împlinea datoria, un ofițeriu care n'a primit o decorație așteptată, un student care a căzut la examene — vorbesc de marele neant, de genialul Schopenhauer, care „bine a zis ce a zis...“; dar fiind că Schopenhauer n'a zis nimic nici despre trecerea examenelor, nici despre necăpătarea de decorații și mai ales fiind că indivizii în chestie nici n'au gîndit să-l fi citit, de aceea citația se încheie în „bine-a zis ce-a zis...“

Manta lungă, pălăria cu pană, melancolia lui Hamlet, face prea mare întipărire asupra domnișoarelor din lumea, așa zisă, bună, pentru ca domnișorii să nu se puie pe maimuțit pe prințul Danemarcei, repetînd înaintea oglindei, ca să vadă dacă vor fi destul de interesați: „to be or no to be, that is the question!“... ori declamînd cu glas jalnic înaintea unei domnișoare: „La mănăstire! la mănăstire!“, iear ieși înși-și în loc de la mănăstire se duc de a dreptul la casa de prostituție. Dacă fetele din pensionat beau oțet

pentru a fi mai galbene și ast-feliu a părea mai interesante, pentru cuconăși locul oțetului îl ține ține pesimismul. A doua pricină care de asemenea slujește pentru înmulțirea neamului pisimiștilor papagalii, ieste că iel ie o mască sub care se ascunde o mulțime de păcătoșii. În adevăr. Să luăm ca pildă țara noastră și a nume vremurile trecute, cînd cuvîntul pesimism nu se strecurase încă pe aice, atunci un tînăr care-și petrecea nopțile în crîșme bînd, se numea bețiv ; un desfrînat care mergea la case de prostituție, se numea ștregariu, craiu, om stricat ; unuia care înșelă ori nenorocea o fată îi ziceau ticălos ; — acuma, nu. Astăzi un tînăr venind de la crîsmă, café chantant ori de la casa de prostituție se uită la cartea lui Schopenhauer pe care o are pe masă și repetă : „O tu, mare între cei mari !“ și se chiamă că-i pesimist. În adevăr, neprețuit cuvînt ! Mai înainte ticălosului îi ziceai verde și lămurit ticălos ; acuma nu: tînărul ie pesimist ! Cetitorii noștri de bună sama au băgat de samă, că pesimiștii papagalii nu samănă unii cu alții și că ar fi nevoie să-i mai împărțim și pe dînșii în *nevinovați* și în *ticăloși, reți (mauvais drôles)*. Pentru a nu osteni înse pe cetitori vom lăsa la o parte clasificarea pesimiștilor papagalii care ne-ar duce prea departe.

* * *

Pesimiștii au fost de multe ori zugrăviți în literatură europeană ; o încercare de acest feliu s'a făcut și în literatura noastră, atît de seracă în lucrări originale. Această încercare a fost făcută în romanul „În fața vieței“ de Dl. Duiliu Zamfirescu, tînăr scriitoriu nu lipsit de talent. Romanul a fost scris cu teză și a nume pesimistă ; ieroul ie un schopenhaurian.

Înainte de a analiză lucrarea literară a D-lui Duiliu Zamfirescu, vom face o observație care ne va fi de mare folos pentru a pricepe eroul și romanul. Un artist, care ar voi să tracteze pesimismul în lucrarea sa, să ne zugrăvească un tip de pesimist, trebuie neapărat să știe face deosebire, să înțeleagă prăpastia între pesimiștii sinceri și între cei papagalii. În adevăr. Sa presupunem că

un scriitoriu ar voi să ne zugrăvească un pesimist sincer. Dacă are talent, va face să treacă înaintea noastră tabloul trist al înlanțuirii de cauze cari lucrînd asupra unui caracter cinstit, simțitoriu, ales, dar fără mare tărie, îl azvîrle în rîndurile pesimiștilor. Tot o dată autoriul ne va îmfațoșa tragedia ce se petrece în sufletul acestui om, acel amar nesfirșit care îi sfășie inima, acel deșert grozav care i se formează în minte și în inimă, acea nemulțămire de sine și de alții cari omoară cele mai bune sentimente omenești. Dînd un ast-feliu de tablou trist și adevărat, artistul fără să vroească, va face pe public să compătimizească și poate chiar să aibă oare-și care respect pentru acest om nenorocit. Zugrăvind-ne un pesimist papagal, artistul va face iar să ne treacă pe di'nainte o înlanțuire de pricină cari lucrînd asupra unui caracter moale și stricat, asupra unei minți mărgenite, dar cu multe pretenții, îl vor face pesimist papagal. Tot o dată autoriul ne va îmfațoșa comedia ce se petrece în sufletul pesimistului: Acea deșertăciune a inimei și a minței, acele pretenții prea mari cari atît de puțin se potrivesc cu puterile individului și cari cresc pentru că iel cată să se facă pe sine și pe alții să creadă că ie nemulțămît, că iese pesimist. Dacă artistul va avea destul talent, destulă putere de ironie, va izbuti a stîrni risul publicului în potriva eroului său și poate chiar desprețul meritat. Să presupunem acuma că un scriitoriu, avînd pentru romanul ce face ca material pesimismul papagalicesc, iar ca erou un ins pătimaș de această boală, nu-și va înțelege eroul și-l va luă drept pesimist sincer. Poate cine-vă să-și închipue ce încurcături, ce balamuc, va cășună ast-feliu de neînțelegere sau mai bine de înțelegere pe dos a subiectului. Cea mai păgubitoare urmare a unei ast-feliu de greșeli va fi că psihicul, vieța năuntrică, a eroului va rămănea pentru carte închisă cu șapte peceti. Gîndind că are de descris un pesimist sincer, autoriul va căută în eroul său însușirile potrivite pentru asemenea caracter; aceste însușiri neaflindu-se înse, se înțelege că nu le va putea zugrăvi în tablou-i artistic și scriitoriu va fi silit a ne tot spune că individul D-sale ie bun, nobil, simțitoriu și al-

tele de acestea. Acest mijloc va avea multe neajunsuri. Mai întâi laudele vor fi minciunoase, de vreme ce eroul nu va fi nici bun, nici nobil, nici simțitoriu. Al doilea aceste recomandății nu se vor potrivi de loc cu faptele papagalului (se înțelege dacă autorii are destulă precepere și destulă putere de observație pentru a nu face pe erou să îndeplinească fapte pe cari în adevăr nu le-ar face); în sfârșit al treilea neajuns va fi că romanului îi va lipsi o însușire pe care noi, publicul, sîntem în drept a o cere, adică romanul va fi plin de laude... cari n'ar fi trebuit spuse chiar de dreptul, ci s'ar fi cuvenit ca din faptele eroului, din vorbele lui și din toată economia lucrării literare să ieasă la iveală aceste însușiri, acest caracter.

Alt neajuns simțit va fi lucrarea demoralizătoare ce romanul va avea asupra unor cetitori. În adevăr. Să presupunem că eroul nostru, un pesimist papagal, din sub-împărțirea celor ticăloși, canalii, va face o blăstămăție; autorii, luîndu-l drept pesimist sincer, ne va îndrugă de sentimentele lui nobile, de inteligența lui înaltă și altele de acest fel... Fie-care poate să-și închipue ce înriurire morală poate să aibă mai ales asupra tinerilor ast-feliu de scriere. Am putea să mai găsim încă multe alte neajunsuri izvorite din această greșală de căpetenie a artistului, dar ajung și atîtea, mai ales că nu vroim să ne prea depărtăm de romanul d-lui Zamfirescu.

* * *

Am spus că romanul „În fața vieței“ ieste scris pe teza pesimismului, iear eroul ie un schopenhauriean. Autorii grămădește toată luarea a minte asupra persoanei de căpetenie asupra pesimistului, toată lumea cealaltă nu ie pusă de cît ca o garnitură pentru a scoate la iveală caracterul eroului. De aceea și noi ne vom îndeletnici mai mult de dînsul, petrecîndu-l pas cu pas în toată întinderea romanului. În această călătorie vom vedea strălucitele isprăvi ale eroului și ni se va areta toate însușirile bune și rele ale romanului.

Persoana de căpetenie a lucrării d-lui Zamfirescu ieste Euge-

niu Soleanu, tînăr di'ntro familie boerească din Moldova și care plecase la Paris pentru a învăța. În anii di'ntăiu, ne spune autoriul, Eugeniu mîncă multe parale și făcù puțînă treabă. De la al treilea an înse, fie că se săturase de petreceri, fie că natura sa mîndră și cu totul superioară simțise nevoea de a se hrăni la o datătoare de vieată, care se chiamă învățătura... se puse pe lucru. Așa dar de la cel di'ntăiu cuvînt al autoriul despre erou, ni-l recomandă ca o natură mîndra și cu totul superioară. Această recomandăție se înnoește mai la fie-care față. Așa după ce ne spune că Soleanu ieră „natură mîndră și cu totul superioară“, puțin mai jos ne înșiră : „neînerederea în sine, care la o vrîstă oare-care stăpînește naturele *cele mai superioare...* etc“, pe fața a doua ni se spune că „la 25 de ani Soleanu ieră un *om întreg*“ ; cuvintele om întreg sînt subliniate în text. „Soleanu avea cunoștinți temeinică“, atît de temeinică în cît cînd a vorbit înaintea societăței geografice din Paris și a fărîmăcat acea societate, a fost felicitat de preșidintele iei și în urma acestei izbînzi „toată colonia romîna recunoscù în Soleanu pe șeful iei“. „Natură mîndră și cu totul superioară“, „om întreg“, „cunoștinți temeinică“, „șeful recunoscut al coloniei romîne“ și altele și altele. Cum vād cetitorii, noi n'avem a face cu un om de rînd, ci cu un om mare, deosebit ; cel puțin așa ni-l recomîndă autoriul. Ce ar ajunge eroul nostru cu asemenea însușiri grozave nu știm, poate ar fi pus în mierare, Franțiea ori chiar Europa întregă ; dar întîmplarea a voit alt-feliu. Pe cînd începea examenul de doctorat, Soleanu primește o serisoare de la tată-su, că să se întoarne în țară, pentru că ie ruinat și nu-î mai poate trimete cîte cincî sute de lei pe lună. Această știre, negreșit nu tocmai îmbucurătoare, produce asupra eroului nostru o înriurire care nu se potrivește de loc cu un caracer mîndru și superior : eroul plînge ca un copil, pentru că nu poate să aibă 500 de lei pe lună ca să-și treacă examenele ! „Lacrimelile îl podidiră și plînge cu capul în mîni cîte-va minute. Această fire semeată cu iea însă-și și blîndă cu alții, avù un moment de teribilă răscoală contra destinului.

„Se sculă după scaun, liniștit puțin prin lacrimele ce le vărsase, și-și ridică capul, avînd aerul de a privi pe cine-vă drept în față.

„Așa începem?... Foarte bine! Vom vedea cineva birui“.

Această scenă cu plîsete, cu „teribilă răscoală“ contra soartei, chipul cum pornește ca Marlborough în potriiva unor dușmani nevăzuți și frază: „Vom vedea cine va birui“! și toate pentru că papă nu mai poate să trimeată cîte 500 de lei pe lună,... s'ar potrivi minunat la vre un băețelul mamei, îngîmfat, prost, fără pic de caracter. Dar unui *om întreg, mîndru*, cu totul superior, șefului cunoscut al coloniei romîne etc. etc, îi șede nu numai reu, dar pentru atare om asemenea scenă ieste desăvîrșit cu neputință. Cu toată răscoala împotriva soartei, trebuia să plece pesimistul de la Soleni; se vede că a aretă pumnul la toată lumea, a porni la luptă cu dușmani neștiuți, rostind fraze ca Cezar ori ca Alexandru Macedon. „Vom vedea cine va birui“! Ieră mai ușor de cît a găsi hrana zilnică pe cîte-vă luni până la trecerea examenului. Soleanu se duce să-și iea ziua bună de la prieteni și în drum trece pe la „una din acele gentile păpușe de cari ie plin Parisul, care-i mîncase foarte mulți bani“... Faptul că Soleanu a mîncat „foarte mulți bani“, storși cine mai știe cum din țară, cu o păpușa gentilă din Paris, nu micșorează în nimic respectul autoriiului pentru cavaleriul de la Soleni, șef recunoscut al coloniei romîne din Paris. Zouzou, ast-feliu se numea papușa lui Soleanu, aflînd că o lasă, îl dă afară suduindu-l cum urmează: „Tu nu iești de cît o canalie ca toți Romîinii“! Soleanu care ar fi putut să sufără, dacă l'ar fi numit pe dînsul canalie, și a nume pentru că avea o fire semeată cu iel însu-și și blîndă cu alții“, nu o putea înse suferi să batjocorească toată colonia romîna al cărei cap ieră iel; deci punîndu-se cum se cuvine la asemenea împrejurări ținu logosul ce urmează, așa de potrivit cu împrejurarea ca și discursurile înflăcărute de dragoste rostite de don Quichotte înaintea unei slujnice pe care o luă drept vre-o prințesă: „Doamnă, te poftesc să nu insultî în mine pe Romîni, căci față cu o femeie

ca D-ta n'ăși putea să-i răzbun". Se înțelege că Zouzou nu pune nici un temeiū pe asemenea fraze naționale și dă pe eroul de la Soleni afară. Plecînd de la gentila păpușică, Soleanu în loc de a pricepe cît de caraghioz ieră, în loc să-i fie scîrbă de sine, se scîrbește de lume și începe a gîndi: „Oare dacă lumea în mare parte n'ar fi de cît un macrocozm de Zouzou?., Pe drum Soleanu întilnește pe prietenul său, Franțuzul Borel, care affînd de nenorocirea cavaleriului nostru și văzîndu-l atît de desnădejduit, îl pofteste la prînz și-i dă apoi scrisoare, luîndu-i cuvîntul că o va despecetlui numai atunci cînd va cădea în cea mai mare desnădejduire. Am pomenit de scrisoarea aceasta, fiind că-i menită, cum vor vedea cetitorii noștri, a îndeplini mare ispravă în vieața lni Soleanu. Venind a casă la Soleni, pesimistul nostru face cunoștință cu Elena Marțian, nevasta aceluī tovarăș care ruinase pe tatăl lui Soleanu. Elena Marțian are hărăzit de la dl. Duiliu Zamfirescu rolul de eroina romanului. Cum se face la asemenea împrejurări, Soleanu îndrăgește pe Elena și iea pe dînsul, lucru cu atîta mai firesc, de vreme ce, după spusele d-lui Zamfirescu, Elena ie o natură superioară ca și Soleanu și, cum spune înțelepciunea noroadelor, cei ce samănă se adună. La întăiea întilnire eroul nostru și viitoarea eroină a romanului întrebuițază niște fraze cari se par autoriului pline de duh, dar cari în adevăr sînt, mai mult de cît fără nici o însemnătate. Mai pe urmă încep amîndoi o discuție filosofică asupra întrebării: „Dacă omul trebuie să cugete la ce face ori ba“. Elena zice că da, iear Soleanu, care, se vede, n'a cugetat vre-o dată la ce făcea, zice că nu; iear cînd se mîntue discuția, pe eroul nostru îl apucă pe neașteptate pesimismul. „Nebun'o, își zise iel în sine, cît de reu faci că mă readuci la hotărîrea mea!.. Da, ai dreptate, în lume numai mintea trebuie să împărătească! A! dacă mă silești să-mi învăliu inima în cauciucul indiferenței voiū începe chiar de astă-zi. Atîta mai reu pentru cei ce îmi vor ieși în cale“. Cavaleriul nostru pare a fi apucat de ducă-se pe pustii, pare a fi stăpînit strașnic de boala pesimismului, întocmai cum alții pătinesc din vreme în vreme de burtă și în vremea fu-

riei amenință, naiba știe pe cine, pornește în potrivea unor dușmani necunoscuți ca Don Quichote asupra morilor de vînt, și ca Don Quichotte rămîne tot iel biruit. După discursul nostru se amestecă între mîsaferii domnului Marțian și începe un discurs zis tare, Soleanu pornește o discuție în cari încercă pe toți cei de față, îi prosteste de tot. Nu-i vorbă pe noi nu ne-a crezut vrednici a fi de față la acea discuție, dar autoriul ne încredințază că pe toți i-a prostit, noi n'avem de cît să-l credem. Se înțelege că după atare biruință, d-na Marțian a trebuit să moară de dragoste după cavaleriul nostru. Întîmplarea face că însăși Elena îi mărturisește focul ce a cuprins'o. Se știe că în romanurile cavalești, un erou ca să ajungă stăpîn pe regina inimei sale trebuie să facă vre o viteză mare, să o scape pe iubită din vre o primejdie grozavă și altele... Atunci ca drept mulțămire pentru fapta vitejască urmează în romane o scenă care se mîntue cu mai multe rînduri de puncte. Soleanu face și iel o faptă mare: la o primblare cu Elena în pădure, omoară un urs năstrușnic și îl doboară cu pușca încărcată pentru prepelițe (numai cu ploaie, spune autoriul!). La întoarcere după atare întîmplare, Elena nu-și mai poate stăpîni simțirea de iubire și zice: „Ce frumos! Cît iești de nobil! Cît iești de mare pentru mine!“ Soleanu cade în genunchi înaintea ei; dar Elena venindu-și în fire, se zmulge din brațele lui și fuge în odaia de alături. Eugeniu remas în genunchi în mijlocul casei, înaintea scaunului deșert, într'o stare puțin de dorit nu-i vorbă, ie apucat pe dată de pesimism, care îi vine tot deauna la vreme de cumpănă. „A!... slăbiciune omenească!... te voi ridică mai pe sus de tine însu-ți, sau... te voi omori!“ Grozave cuvinte, mai ales în gura eroului de la Soleni, care cu un ceas în urmă omorise cogemite urs numai cu ploaie de ucis prepeliți. Scena care urmează ie atît de caracteristică în cît o tipărim întregă.

Elena se întoarce îi întinde lui Soleanu mîna, iel nu vrea să o primească. „Cînd ai ști... îi zise iea clătînd din cap. Ai dreptate să fie supărat. Îți datorese viața și nu pot să-ți dau nimic.... Ba da, vrei să te iubesc ca pe un frate“?... Omul nostru

superior, care și-a făcut educația morală la Zouzou, la păpușele gentile din Paris, firește nu înțelege ast-feliu de fleacuri, ca iubirea de frate; iear cuvintele „nu pot să-ți dau nemic“, îl înfurie până la atîta în cît ține ieară-și un logos ca și cel ținut la Paris înaintea păpușei Zouzou :

— „Destul, doamnă !... zise iel cu oare-care vehemență. Crezi că ți-am dat vieța. Foarte bine. Nu-ți cer nemică în schimb.

— „Eugeniu, îi zise iea, o ultimă rugăciune. Vin'o mîne la mine la 4 oare să mă vezi.

— „Mă voiū supune, doamnă.

„Ieși.

— „Ie a mea, își zise“ !...

Toată scena aceasta ie atît de scîrboasă, în cît știm bine că toți cetitorii s'au îngrețosat de acest ex-șef al coloniei romîne din Paris.

Am putea să ne oprim aice, dar datoria de critic ne silește să mergem mai departe, cu atîta mai mult cu cît autoriul tot nu înțelege boala eroului său.

După scena citată, autoriul ne arată de o dată și adîncimea sa filosofică și chipul cum pătrunde pe Soleanu.

„Ieră un colț în fundul sufletului său, ne spune dl. Duiliu Zamfirescu, despre pesimistul de la Soleni, care, ori-cît de mic, ascundea o comoară de nesfîrșita bunătate, — un recipient, legat prin firul vieței sale cu natura cea mare, cu fluidul planetei pe care trăea, care primea noțiunea acelu colosal „to be“ din afară și care în microcozmul său se manifestă pri'ntr'un feliu de acțiune pozitivă, constructoare, dacă s'ar putea zice“. Foarte adînc și foarte lămurit și mai ales foarte potrivit pentru natura egoistă și dobitocească a lui Soleanu. Se înțelege că Soleanu, care cu atîta triumf a zis : „Ie a mea“ ! s'a dus a doua zi ca să-și primească răsplata faptei vitejești, omorirea ursului cu ploaie menită pentru prepelițe. Aice îl așteptau cu atîtea neplăceri, că de ar fi știut bietul pesimist, nici dracul nu-l mai aducea pe acolò. Mai întaiū Elena, ca răsplată pentru faptele cele vitejești cu ursul îi făgădu-

duește pe fata-sa Lya, copilă de un-spre-zece ani. Să nu crează cetitorii că glumim. Elena, această femeie superioară, după spusele d-lui Zamfirescu, face asemenea propunere dobitocească, selbatecă. Iea îi spune că pentru a-i areta cât îl iubeste, va crește pe Lya, o va face femeie desăvârșită, o va învăța să aibă un cult cătră eroul Soleanu și pe urmă i-o va încredința, plocon. Mai mult de cât atîta iea a vroit să facă asemenea făgăduință în fața copilei. Această faptă, care s'ar potrivî foarte bine unei femei selbatece din mijlocul Africei, în ochii autoriului cât și în ai lui Soleanu, nu scade întru nemică superioritatea de caracter a Elenei. Soleanu deși nu vrea să primească ploconul, remîne înse fărîmăcat de entusiasms pentru mamă, îi sărută mîna, repetînd încet: „Adio, adio“! Tocmai în vremea acestei scene sentimentale aduce naiba pe Marțian, care găsește această întîlnire foarte bănuitoare, azvîrle pe eroul nostru, pe această fire semeață și mîndră, în ușa „cu atîta putere în cît o sparse“; iear omoritoriul de urși, dat afară în asemenea hal, ie apucat de pesimism: „A !.., aceasta ie lumea?... Foarte bine“. În adevăr ieră și de ce să fie mulțamită, această fire mîndră și semeață! Oamenii cînd se supără tare, azvîrl în ușa cu o carte, cu un pahar, cu o cizmă; dar Marțian în loc de cizmă întrebuintază pentru a aruncă în ușa tocmai pe ex-șeful coloniei romîne din Paris și încă atît de strașnic în cît o sparse (adecă pe ușa, nu pe Soleanu, ceea ce dovedește că eroul ieră om cu greutate).

A patra zi după aceasta întîmplare nenorocită, pesimistul plecă la București. Acolo, după spusa d-lui Duiliu Zamfirescu, eroul nostru căpătă în curînd mare putere la ministrul de externe care nu făcea un pas fără sfatul lui Soleanu. Toate persoanele ce ne trec pe di'nainte la București nu-s de cît o garnitură pentru a ne face să pricepem mai bine pe Eugeniu pesimistul de la Soleni. Ast-feliu Zoe Fanini, nepoata ministrului Mavropani se arată ca o umbră, apoi se otrăvește și serie înnainte de a muri un revaș lui Soleanu spunîndu-î că iel ie unicul om din toți cîți a văzut, de a cărui părere îi pasă etc... Serisoarea se mîntue cu o frază care

arată că și Zoe ie pesimista : „Călătoare de acum mă due să-ți gătesc nourul de uitare, cu care a-zi sau mine se învăluie tot ce a avut nenorocire de *a fi*. — adio“! Pentru cei cari nu cunosc limba pesimiștilor, trebuie să spunem că *a fi* subliniat în text se traduce englizește prin acel „*to be*“, cu care Hamlet începe vestitu-i monolog pesimist și pe acest „*to be*“ îl întrebuintază toți băieții stricați, căscă gură, pentru a aretă că-s grozavi. Se'nțelege că Zoe Fanini ieste o natură superioară, iear dacă în roman nu face vre. o blăstămăție, cum au nărav naturele superioare recomandate de autoriū, apoi faptul se precepe ușor cînd ne gîndim că nici n'a avut cînd, de vreme ce, după cum am zis, Zoe numai se arată pentru a se otrăvi. Sînt două scene, ori două epizode, din vieața Bucureșteană a lui Soleanu, le vom atinge, pentru că ieledau cea din urmă caracteristică a eroului de la Soleni; de asemenea epizodele sînt caracteristice pentru autoriū și pentru roman.

Amîndouă fac parte din intriga amoroasă între Soleanu și Adelaida Mavropani, femeea ministrului. Această femeie, isterică, stricata, întîlnindu-se la bal cu Soleanu, îi și face declarație de iubire, i se agață de gît. Pesimistul nostru nu vrea iubirea acestei isterice și ca un alt Iosif fuge de ispită, lucru de altmintrelea ușor de înțeles după lecția primită de la Marțian. Lui Soleanu îi vin gînduri virtuoaase : „Trebuie să fiu o canalie cu virf, ca să mă ieu după poftetele acestei femeii. Bărbatul său mă ține că-i sînt prieten“, etc...; iear după cîte-vă zile pesimistul pagagal cade în cursele Adelaidiei, ale acestei desfrîdate pe care o știe că a fost pricina otrăvirii Zoei, ale nevastei unui om care-i ieră prieten și pe care-l socotea cu drept cuvînt de binefăcătorul său. De altmintrelea înnainte de această faptă frumoasă nu uită a ținea Adelaidiei un discurs plin de indignare : „M'ați coborit în stima mea proprie, m'ați dezgustat de mine, doamnă, și v'asigur cine nu mai găsește indulgența pentru faptele lui nici în propria sa bunătate, ie un om cu desăvîrșire căzut“. Iear cincî minute după acest discurs atît de frumos, ie amantul Adelaidiei, neputîndu-se împotrivi înnaintea unul „picior mic prins într'un pantof“.

Firește că și după această faptă vrednică de o „canalie cu vîrf”, cum singur a fost zis, Soleanu tot rămîne om superior, o dată ce ieră pesimist se vede. Neprețuit cuvînt! Cum am mai zis: înainte vreme un om ticălos ieră ticălos, acuma înse ie pesimist!

Iată ce ne spune autoriul de Soleanu după ce ne-a istorisit cum a ajuns amantul Adelaidei: „Pe masa lui de lucru stau întinse o mulțime de ziare și de broșuri, peste cari iubitu-i Schopenhauer se odihnea ca un suveran. Soleanu se uită la iel cu un zimbet trist, care părea a zice: — „Cît iești de drept și de mare! Minciună și durere totul“! Repetăm: înainte un ticălos ieră ticălos fără multă încurcătură, acuma ie pesimist.

Al doilea episod ie și mai caracteristic. După cîte-vă luni de traiu cu Adelaida, după serile trecute „în cele mai adînci voluptăți”, Soleanu într'o zi găsește o scrisoare a lui Mavropani către nevasta lui, și se încredințază că bărbatul știe de legătura între Soleanu și Adelaida și că-i lasă în pace pentru că iea îi dădea voie să se folosască din zestre. Faptul a făcut asupra lui Soleanu așa înriurire în cît îi vine greață de Mavropani, de lume în totul, și chiar de sine însuși. Luminîndu-i se pentru scurt timp mintea, începe a înșiră, chiar Soleanu singur, toate ticăloșiile cîte le-a făcut: de la Paris unde sub cuvînt că are talent, ruinate pe tată-său pînă la viață din București unde fu amant nevastei prietenului său, pricina morței Zoei și altele de acest soi. Așa dar eroul de la Soleni hotărăște a se împușcă; încarcă pistolul și cantă petiță, cînd dă peste scrisoarea lui Borel, dată cum știm, încă de la Paris. Înainte de a se împușcă Soleanu se pune să o cetească. Scrisoarea, lungă, plictisitoare, plină de filosofie cum s'ar prinde, face pe acest pesimist să-și schimbe părerea. După cetirea răvașului, „Soleanu își ridică capul... În ochii lui strălucea o viață nouă, puternică. Părea transfigurat. Deschise fereastra, luă pistolul și-l descarcă în aier“.

Două întrebări se vor naște în mintea fie-cărui cetitoriu, la

această scenă: Întâiu: „De ce scrisoarea lui Mavropani a făcut așa de grozavă întipărire asupra lui Soleanu? Mavropani se arată printr'însa un ticălos! Foarte adevărat. Dar în timpul din urmă pesimistul nostru știe foarte bine cât cîntărea Mavropani. Scrisoarea trebuia deci să facă mai de grabă altă înfriurire, ușurînd conștiința bolnavă a lui Soleanu. În adevăr, infamia legăturii di'n-tre dînsul și Adelaida stătea mai ales în aceea că înșelau pe bărbat, pentru acest fapt cavaleriul de la Soleni se numise singur „canalie cu vîrf”; văzînd dară că Mavropani nu ieră înșelat, că știe tot, trebuia să-și simtă conștiința ușurată și nu încă mai apăsată.

Al doilea: Dacă Soleanu ieră în adevăr atît de hotărit să se omoare, cum putea scrisoarea lui Borel să-i schimbe așa de iute hotărîrea? Această scrisoare plină de fraze pretențioase, mai curînd ar fi putut să facă pe un om hotărit a trăi, să-și schimbe ideea, dar nu să împiedece pe unul care avea și alte pricini de a păsăsi lumea. Și cu toate acestea observările autoriului sînt adevărate. Soleanu a putut să remie foarte nemulțămît după cetirea scrisorii lui Mavropani; putea să iea hotărîrea de a se împușcă; putea și trebuia chiar să-și schimbe hotărîrea după cetirea răvașului lui Borel. Deosebirea ieste că toate acestea sînt firești numai dacă înțelegem pe Soleanu așa cum îl pricepem noi, iear nu cum vrea autoriul. Soleanu, elevul păpușelor gentile de la Paris, trebuia de bună samă să găsească mare mulțămire în legătura cu Adelaida. Nu că o iubea. Stors de puteri prin vieța cu feliu de feliu de Zouzou de la Paris, iel nu ieră în stare să iubească; dar legătura aceasta îi gîdilea deșertăciunea, îi îndestulă sentimentele dobitocești și lăudăroșiea. Amant nevestei ministrului, să înșele pe bărbat, să puie coarne Excelenței sale... ieată destul de temeinice pricini de mulțămire pentru îngîmfarea prostească a unui Soleanu, pentru a face legătura de ajuns de prețioasă. Scrisoarea lui Mavropani, care aretă că Excelența sa nu ieră înșelat de loc, că știe tot, a dat o lovitură deșertăciunei pesimistului nostru, a făcut din o legătură plină de șic, un lucru foarte nefinsemnat și ieată de ce s'a simțit Soleanul nostru atins. Deci nu a început să

se trezească în omul nosiru simțul moral, ci îngîmfarea și micimea de suflet l'a ațîțat. Scirba ce simte cavaleriul nostru și învinuirile ce-și face iel singur sînt de asemenea bine observate : Stors de putere nervoasă prin viața destrăbălată de la Paris și prin nopțile petrecute în „adînci voluptăți“ cu Adelaida, jignit prin răvașul lui Mavropani, se poate foarte bine ca Soleanu să fi ajuns a se învinui. Cu atîta mai mult că Soleanu, și toți cei de sama lui, înțeleg foarte bine că faptele lor sînt nemorale ; dar inima lor stricată nu simte toată grozăvia și toată păcătoșenia purtărei. Și tocmai pentru că nu simt toată grozavenia nemoralității lor, de aceea toate învinuirile ce-și fac sînt foarte puțin sincere ; chiar atunci în adîncurile sufletului lor ieste o ființă păcătoasă, care parcă ne strigă : „Vedeți, cum mă învinovățesc ieu singur, așa-î că-s om superior, așa-î că samăn cu Byron, Musset, Leopardi“ ? Se înțelege că în timp ce se învinește pe sine și pe alții, unui Soleanu i-ar putea veni și gîndul de a se împușcă. Dar această hotărîre nu poate fi mai adîncă de cît înse-și învinuirile. În fundul sufletului, acela-și omuleț deșert și de nemieă, plin de egoism dobitocesc, ne strigă, în timp ce Soleanu își încarcă pistolul : „Vedeți ce om superior sînt ieu ? Mă hotăresc a-mi curmă viața, pentru că-s așa de superior în cît lumea nu-i vrednică să aibă un erou ca mine, că Byron, Leopardi etc“... Se înțelege ast-feliu de oameni, nu se împușcă. Tot deauna găsesc vre o pricină, să repete ridicînd capul și făcînd un gest teatral : „Dacă-î așa, iei bine, voiî trăi“ ! Scrisoarea lui Borel a fost unul din aceste pretexte pentru Soleanu. Dacă n'o gasea, află iel altă ce-vă și pistolul s'ar fi descărcat tot în vînt, nici o dată înse în capu-i sec, ori în inima-i mult stricată. Acest episod ieste foarte caracteristic pentru autoriul romanului. Dl: Duiliu Zamfirescu a avut ca model un om viu, un om luat din viața reală. Că D-sa cunoștea pe eroul nostru, se vede de pe faptele ce descrie, și de multe ori și de pe cuvintele ce spune Soleanu. Faptele și cuvintele sînt luate din realitatea vieței și se potrivesc pentru un tip ca pesimistul nostru. Dar tot o dată autoriul nu cunoaște de cît partea din afară

a eroului său; sufletul lui, pricinile cari îl făceau să lucreze cum a lucrat, au ramas taină nepătrunsă de dl Zamfirescu. Dacă l'ar fi cunoscut pe Soleanu tot așa de bine și cât privește partea-i psihică și dacă ar fi avut destul talent artistic, autoriul putea să ne dea un tip minunat de pesimist papagal din subîmpărțirea ce s'ar putea numi franțuzește: „mauvais drôles“.

„Innaintea noastră alături cu faptele eroului s'ar fi desfășurat și adevăratul lor înțeles, s'ar fi desfășurat tot mecanismul lui psihic, dacă am putea zice ast-feliu: un sistem nervos ruinat de vieața desfrînată de la Paris; un egoism dobitoceșc; o inteligență foarte puțin pătrunzătoare, foarte slabă, dar cu poleială franțuzască, și care din această pricină poate părea, unor naivi, cine știe ce superioară. Innaintea noastră ar sta acest Soleanu cu toată laudăroșia și deșertăciunea lui, cu toată micimea-i morală și intelectuală, cu toate pretențiile-i fără nici un temei altul de cât ambiția și gusturile dezvoltate în capitala lumii; ar ieși la iveală tot desprețul lui pentru vieața și fericirea altora și marele respect pentru pacea și fericirea sa. Am fi văzut atunci de asemenea cum pesimistul nostru întrînd în vieața și neîntîlnind recunoașterea calităților ce nu avea, am fi văzut cum în fața celor di'ntăiu piedeci în lupta pentru traiu, se face sceptic, începe a găsi de vină lumea toată și ascunde micimea sa morală și intelectuală sub scutul unor nume mari ca Byron, Leopardi, Schopenhauer, într'un cuvînt ajunge *pesimist*. Autoriul ar putea să ne arete pe eroul său în vieața-i privată, în vieața de familie, în vieața politică și socială: în toate împrejurările s'ar da pe față același tip. Din nenorocire înse, fie din nepătrundere, fie din pricina lipsei de înălțime morală la autoriul însuși, fie din amîndouă acestea pricini întrunite, D-sa n'a înțeles acest tip de loc, ori, și mai reu, l'a înțeles pe dos. Egoismul dobitoceșc al șefului coloniei romîne din Paris, îi pare „o comoară de nesfirșită bunătate“; fanfaronia și deșertăciunea lui îi pare un caracter superior, cu „orizonturi imense“; un mic și dobitoceșc amor propriu și deșertăciunea lui jignită i se pare un „Welt-schmerz“ ca al lui Byron, Heine, Leopardi. Și cel puțin dacă au-

toriul ar ținea pentru sine asemenea socoteli greșite ! Nu. Autoriul la fie-care faptă ori vorbă a lui Soleanu, se amestecă îndată, dîndu-ne lămuriri, arătîndu-ne pricinile, lăudîndu-ne purtarea eroului ; și toate acestea se potrivește ca nuca'n părete. Autoriului un măgariu i se pare leu, fiind-că dobitocul ie îmbrăcat în piele de leu. Ieată că măgariul rage, și autoriul plin de bucurie, strigă : „Ce răget puternic, adevărat regesc ; măgariul dă din urechi și din co-pite, autoriul strigă : „Ce gest măreț, vrednic de un Cezar al animalelor“. Se înțelege, că măgariul, cu toate laudele, tot măgariu rămîne, iar autoriul arată numai cît de puțin știe ce vra să zică leu. Un neajuns grozav înse urmează din această istorie : naivii, în-crezîndu-se în autoriu pot să iee și iei pe măgariu drept leu. Din această greșală de căpetenie, din necunoașterea psihicului eroului, chiar și observațiile drepte despre Soleanu își pierd însemnătatea și în loc de tip, avem o caricatură. Acestea despre eroul romanului ; cît despre celelalte persoane, apoi acelea nu-s de loc ti-puri, ci cum am zis o garnitură făcută a nume pentru a înălța pe Soleanu. Iei colea se vād observații drepte, de unde urmează că autoriul are oare-care talent și ar putea să scrie destul de bu-nișoare nuvele ; dar cu atîta pătrundere cîtă a aretat în scrierea „In fața vieței“, a se aruncă la scris romane, înșamnă tot atîta ca și cînd cine-vă, fără a ști cîtu-și de puțin să cîrmuească o luntre, s'ar îndreptă cu dînsa pe marea deschisă. Urmarea cea mai firea-scă va fi că omul nostru prea îndrăzneț se va înneacă.

Una din lipsurile romanului ieste de asemenea pretenția de adîncime filosofică, pretenție fără nici o pricină bine cuvîntată, de vreme ce nu aflăm în tot romanul de cît repetîndu-se curate ba-nalități. Cei cari n'au cetit romanul, vîzînd că se apropie sfîrșitul criticeii noastre, se vor mieră auzînd că opera domnului Zamfirescu mai are și partea a doua. Da, în adevăr, romanul are două părți, înse greșelele sînt acelea-și : acelea-și observații, de multe ori foarte adevărate cît ie vorba de fizionomia de pe de a supra a ti-pului și acelea-și greșeli năstrușnice, cît ie vorba de pricină năun-trice, de psihicul eroului ; aceea-și lipsă de lucruri tipice în cele-

lalte persoane, puse ca garnitură în jurul odorului de Soleanu ; aceea-și pretenții în stil și în cugetări filosofice banale. Partea a doua fiind copia celei di'ntăiu, vom areta-o numai în câte-vă cuvinte. După ce scrisoarea lui Borel a fost găsită tocmai la vreme spre a împiedeca pe pesimistul nostru de a se împușca, după cât ne spune autoriul se petrece în eroul D-sale o prefacere adincă. Soleanu se face deputat, independent, aduce camera în uimeală prin oratoria cu care ieră înzestrat și prin cunoștințele proaspete de la Paris. Cine știe ce n'ar ajunge ex-șeful coloniei romine dacă o întâmplare nenorocită n'ar stricà tot. Se înțelege că pricina a fost iear femeea : Elena Marțian, după ce a crescut pe Lya, își aduce aminte de făgăduința dată și o aduce poclon lui Soleanu, propunîndu-i-o de nevastă. Soleanu, ca un adevărat pesimist, nu primește, pentru că a luat hotărîrea nestrămutată de a nu se însurà. După această ispravă, Elena îndeamnă pe Lya la o prostituție, legală bine înțeles, dar în sfîrșit tot la prostituție. Scurt și cuprinzătoriu : Elena sfătuește pe fata-sa să se mărite cu un domn, pe care nici nu i l'a făcut cunoscut, care ieste de două ori și jumătate mai în vristă de cât Lya și care i-ar putea fi de a binele tată, dar care are bani și „poziție“. Lya, din care maică-sa, potrivit cu făgăduința dată lui Soleanu, făcuse „o femee cu toate podoabele sufletesti ale femeei“, crescută fiind *pentru Soleanu*, și văzîndu-se respinsă de acest vrednic bărbat, nu află nici o pricină de a nu merge ori după ori-care altul. Faptele Elenei și ale Lyei nu trebuie să ne facă să ne mierăm : am văzut acumă că Dl. Duiliu Zamfirescu înțelege foarte original morală, nu mîntue bine de recomandat vre o persoană ca morală, superioară și altele... și tronc, se apucă recomandatul de face vre o năzbitie de-ți vine greață. Soleanu, care cu prilejul deputăției sale a fost de mai multe ori pe la Marțian (cel care-l izbise prin ușă), a văzut pe Lya fată mare și nu i-a căzut dragă la inimă ; acumă înse după ce iea a ajuns femeea lui Adrian, Soleanu, cum o vede, se a-prinde pîrjol, chiar de la întâiea dată ! Trebuie să spunem drept, că observația aceasta, ca și altele multe din cele făcute de autoriu

asupra fizionomiei externe a lui Soleanu, ie adevărată. Această amorezeală, după ce Lya s'a măritat, ie foarte caracteristică pentru Soleanu și pentru semenii lui. Dumi-sale i-a plăcut să se mādărească à la Leopardi, să iea hotărire nestrămutată, schopenhauriană, de a nu se însurà ; i se părea că asemenea hotărire îl înalță mai pe sus de cei de feliiul lui, îl face adevărat pesimist. Neprimind pe Lya, își lingusea deșertăciunea și fanfaronia. Ne vroind să o iee, Soleanu ar fi fost nespus de vesel, dacă iea ar fi nebunit, s'ar fi otrăvit, ori cel puțin ar fi mers la mănăstire. Această nenorocire i-ar fi dat dreptul de a purta un doliu veșnic, de a-și luà mutră fatală înaintea lumii ; deșertăciunea și fanfaronia i-ar fi fost cu totul îndestulate. Dar ca Lya, care avea fericirea de a fi fost crescută pentru Soleanu, om superior, om cuprins de „durerile lumii“, pentru un om care samănă ca două picături de apă cu Byron, Heine, Leopardi... în urma respingerei suferite Lya să fie în stare a se mărită, îndată, cu altul ! Ieată ce nu putea îngădui acel omuleț de nemică pitulat sub masca pesimismului. Și sub înriurirea acestor simțiri înjosite, în asemenea inși ticăloși se ivește dorința dobitoacă de avea pe femeea respinsă ; această dorință parșivă întemeiată pe deșertăciune, fanfaronadă, amor propriu jignit, ajunge cîte o dată așa de strașnică, în cît oameni nepătrunzători, pot să iea asemenea poște de vită drept iubire adîncă. Firește, dacă un Soleanu izbutește a-și mulțami josniciele-i dorinți, dacă femeea i se potrivește, atunci sentimentele ticăloase de deșertăciune și altele sînt îndestulate și se așază în sufletu-i necurat ; iear pe de asupra rămîne ieară-și un om serios, plin de respect pentru sine însu-și. Iear dacă nu reușesc, atunci toate simțirile cele mai parșive ale inimei lor se ridică de a supra-se întăresc, capătă putere nebiruită asupra unor firi atît de slabe ca ale celor de teapa lui Soleanu și asemenea ființi cad adesea foarte jos, sînt neîncetat mîncăți de cele mai păcătoase simțiri cărora sînt robi și se prăvălesc tot mai jos și mai jos în noroiu. Se înțelege că dl. Duiliu Zamfirescu n'a înțeles boabă din toate acestea, D-sa cunoștea un Soleanu viu, știea că în cutare și cutare

împrejurare acesta n'a vrut să ıea o Lye, știea de asemenea că după ce fata s'a măritat, Soleanu s'a amoretat de dınsa și că fiind respins și ıel la rındul lui, Soleanu a căzut jos de tot, petrecındu-și vremea în cırcime, cu femeı de uliță ; toate aceste fapte autoriul le cunoștea din vieța reală și le-a strins cu sfințenie. Un merit netăgăduit, fără vorbă ; dar dacă-i de zugrăvit starea sufletească a lui Soleanu, pricinile năuntrice ale faptelor lui, ale purtării pesimistului nostru, atunci autoriul povestește niște lucruri curat monstruoase, și cari arată până unde poate merge lipsa de pătrundere la un om. Dacă Soleanu nu vrea să ıea pe Lya, pricina, după dl Duiliu Zamfirescu, ıeste că eroul d-sale ıe om superior, care a luat hotărire serioasă de a nu se ınsură ; dacă după mărițișul acestei fete, se ındrăgostește de dınsa, pricina ıeste că ıntilnind'o din ıntımplare, a putut să-ı vadă ınsușirile alese ; dacă după ce Lya ıl respinge, Soleanu turbează, cade tot mai jos și mai jos, apoi după dl. autoriu explicația ar fi următoarea: „Cınd are cine-vă o fire mındră și ıal superioară trebuie să cheltuească o enegrie nespus de mare, ca s'o ımpiedece de a izbucni la fie-ce moment contra trivilităței celorlalți. A ridică pe semenii săi până la sine și a nu se scobori nici o dată până la dınșii ıe foarte frumos de spus, dar de pus în practică?... *Semenii* sınt așa de mulți și de jos în cıt fatal omul cel *alt-feliu* făcut trebuie să se coboare până la cei ce sınt de *acela-și felii*“. Această bucată ıe scrisă în privința pesimistului nostru de la Soleni, în cele din urmă fețe ale romanului. Credem deci ori-ce lămuriri de prisos.

După ce Lya ıl respinge, Soleanu cade la beție, trăește prin casele publice și ıntr'o zi venind a casă bat, plin de noroiu, și văzındu-și halul în care a ajuns : „un sughiț de ındignare ı se sui în gıt și ınerucıșınd mınele desnădejduit rostı rar și accentat : Ce porcărie !“

Cu aceste cuvinte se ıncee romanul. Nu știm la cine țintesc : la toată lumea ori numai la pesimistul de la Soleni ? Dacă presupunerea din urmă ıe adevărată, apoi trebuie să mărturisim că din

tot romanul aceasta ie singură frază împotrivă căreia n'avem nimic de zis.

J. GHEREA

LINII IZOTERME ÎN MORALĂ

Ori cît de puțin și ori cît de reu s'ar învăța geografia, nu-i nime în Franția care să nu știe ce se chiamă *izoterme*, acele linii cari formează zigzaguri capricioase pe albastrul mărilor și pe galbănul continentelor din hărțile geografice, și cari linii arată că locurile ce unesc au aceeași temperatură medie, măcar că sînt așezate la desebite latitudini.

Aceste linii fantastice au lovit grozav mintea-mi copilărească, așa că a-zi încă mi se întîmplă să descopăr o legătură, o apropiere între lucruri sau între oameni foarte neasemănători; la cea di'ntăiu privire, numai ce văd jucîndu-mi înnainte liniile-mi izoterme. Cît de des am cunoscut în vieată, în lumea gîndirei: simpatii neînțelese, potrivire de păreri și de sentimente la oameni foarte deosebiți prin dezvoltare, obiceiuri asemănătoare la popoarele cele mai feliurite! Și dacă s'ar face o hartă a lumii morale cu linii izoterme limpezi pentru ochii tuturor, la ce lucruri neînchipuite n'ar trebui să ne așteptăm! Popoare locuind la mare latitudine morală, s'ar vedea legate prin o linie izotermă trădătoare cu niște rase foarte remase în urmă; alte popoare, deși încă selbetece, s'ar apropiea prin unele obiceiuri de nivelul națiunilor celor mai civilizate.

Pricina ie că evoluția morală și socială nu merge în linie dreaptă; așa deși foarte iscusiți în unele privinți, sîntem barbari în altele. Nici o prăpastie între civilizație și selbătăcie, între om și celelalte animale ori între copil și omul în vrîsta.

Intre aceste linii izoterme morale, ieste una care o întilnim pretutinderea, și care prin lucrarea-i puternică, câte o dată fără știrea noastră, are o însemnătate strașnică pentru întreagă evoluție ; ie chipul cum sînt privite într'o societate femeea și iubirea. Parcă văd ivindu-se un zîmbet reutăcios pe buzele cetitoriului. Cuvintele ; femeie, iubire, căsătorie, n'au totdeauna partea de a zădări un zîmbet la cel mai de duh popor de pe pămînt ? Prietene cetitoriu, nici nu gîndești cît de mult vine acest zîmbet în ajutoriul părerei foarte îndrăznețe, ce vreau să apăr și pentru care îți cer toată bună-voință ?

Dar să ne întoarcem la geografie. Cine nu cunoaște, de pe spusele călătorilor, mai ales ale celor Franceji, plăcuta insulă *Taiti*, raiul voluptăței, care plăcù așa de mult lui Bougainville și tovarășilor lui ? Mulțămită celor ce au scris despre obiceiurile nouăi *Cytère*, *Taiti* ieste tipul unei faze din evoluția omenească. De aceea în fața unor lucruri care se arată în mijlocul civilizației, dar care prin caracterul lor se țin de o vreme mai veche a dezvoltărei, nevrînd gîndești la *Taiti*. Ai jură că vezi o linie izotermă pornind de pe țărmurile insulei fericite și venind să se anine de o țară pusă în fruntea civilizației, atît de multă asemănare ieste în chipul cum înțelege iubirea selbatecul din Oceania și iscusitul francez din veacului al XIX-lea. Ipocrizia obiceiurilor noastre, prejudițiile strămoșești ale educației strică ori-ce slobozenie, ori-ce idee mai nouă în cele ce se zic despre măritare. A vorbi despre iubire, lueru ușor și trecătoriu, potrivit pentru șegî, ie destulă slobozenie; — dar despre căsătorie..... se poate ? Căsătoriea nu-i oare o *intocmire socială*, întemeiată pe interes, legată cu principiul sfînt al proprietăței, așa aproape de iubirea de sine, de stăpînire și de deprinderea înrădăcinată, care ieste esență societăței noastre burgheze ? Decî acestei cinstite instituții i se cuvine măcar o plecăciune; — i se dă și se trece mai departe.

Căsătoriea ieste un lucru *serios*, o sarcină neplăcută, iar iubirea ieste petrecerea, ușurarea. Gust trecătoriu, stins îndată ce ie împlinit, legătură zburdalnică, legată și dezlegată prin dorința mo-

mentului și la care ieau parte curat numai simțurile, — ieată cum se înțelege iubirea mai ales în Franția, iubirea, rostită prin cuvântul grubiean al lui Chamfort, acest *spirit delicat*, după spusa unora.

Imi pare reu, dar tot așa înțeleg iubirea și în Taiti. Și acolo ieă nu-î de cît mulțămirea poștei trupești, instinct animal, pe care nu-l înobilează nici o licărire de sentiment moral.

Dar un fenomen normal la o rasă care ie încă la faza senzitivă a evoluției, ie o anomalie bolnăvicioasă la un popor care a ajuns la o dezvoltare mai înaltă, anomalie care se resfrînge numai de ci asupra întregii sale vieți morale.

Așa dar, ce vedem în acest mare și nobil Paris, tot deauna gata să-și verse sîngele pentru un ideal politic ori social? Nu-î vorba de Parisul elegant și ales, care a ajuns locul cel mai necurat, unde se adună patimile iscusite, luesul și corupția, loc hrănit cu aurul tuturor trîntorilor și al tuturor desfrînațiilor pămîntului. Parisul ie hanul lumii, unde năvălesc iubitorii de plăceri, cît și iubitorii de idei și ar fi nedrept să învinuim o nație de relele aduse din toată lumea. Dar ce înfășoază Parisul harnic și înțelept, Parisul industrial, literat și filosofic? Prostituția sub toate chipurile, adulterul domnind în literatură și teatru, fiind că domnește în obiceiuri sub adăpostul căsătoriei ce nu poate fi despărțită; desfrîul încurajat de lege care oprește căutarea tatălui, dreptul femeii și al copilului lăsate în voea revolverului Mariei Biere.

Vedem o tinerime necrezătoare în iubire, necăutînd de cît plăcerea. Cine vrea să se încredințeze n'are de cît să arunce o privire asupra priveliștei ce înfășoază adesea unele alee din Luxemburg și bulevardul Saint-Michel; ajunge să privești pe nenorocitele Phrynee din cartierul latin, neavînd nici grație și nici farmec, cum aveau surorile lor din vechime, și cărora nu se cere de cît să fie nerușinate. Dar să nu învinuim tinerimea. Ieă arată mai fățiș, desprețul pentru femei și pentru iubire, moștenire veche din ascetismului creștin și din tradițiile romane despre puterea bărbatului

Da, datorim și creștinismului faptul că starea femeii a ramas în urmă evoluției. Civilizația greacă pusese ca ideal dezvoltarea armonică a întregii firi omenști. Catolicismul a adus în lume despărțenia între materie și spirit, prefăcuta ură împotriva trupului, desprețul cătră femei. In loc de a povățui pe om să-și mlădieze îmboldirile, iel îi poronci o luptă neputincioasă împotriva-le. După mărturisirea nevinovată a lui Pascal, ascetismul voind să facă în-geri, adesea a dezlănțuit dobitocul.

A-zi ie sfărîmat jugul care a apăsas atîta vreme spiritul omenesc, dar din pricina moștenirei urma ie încă vie în obiceiurile noastre, și unele lucruri ale spiritului galie o fac a se vedea și mai bine. Găsim resunetul în glumele lui Rabelais, în segele lui Molière, și în născocirele lui Proudhon. Tradiția nu ie curmată. Filozofi, moralisți, romanțieri, publicisți, poeți, toți în treacă aruncă săgețile cele mai ascuțite în contra femeii; toți într'un cuvînt nu văd în iubire, care ie unul din factorii cei mai puternici ai firei omenști, de cît „un lueru josnic, turburătoriu, cărui trebuie de dat atîta cît prețuește”— adecă o pornire dobitocească. De aceea literatura noastră n'a dat naștere unui tip așa de desăvirșit ca Desdemona lui Shakspeare, sau ca Thecla lui Schiller. Cine nu știe cuvîntul mărăț al lui Ottello înaintea senatului din Veneția; „Iea mă iubi din pricina primejdiilor ce înfruntasem; am „iubit'o pentru că avu milă de nenorocirile mele.“ Poeții din vremile noastre, cîntătorii bețiilor trupești, cărora le sînt străine simțirile alese ale ființei noastre, nu mai găsesse cuvinte de-acelea. Pentru un Suly-Prudhomme, cîți Rollinat, al cărora naturalism, deși poate foarte rafinat și artistic, ne face să remănem în urmă pe scara evoluției, ba ne împinge chiar până la acea treaptă dobitocească de la care ne am ridicat cu atîta greutate. Dar nime n'a aretat cu atîta slobozenie ca poetul din zilele noastre, Dl. Chevė, scepticismul batjocurătoriu, de care ie nelipsit desprețul pentru femei, D. Chevė ieste autoriul unui volum de poezii cu titlul: *Bărbățiile*, volum însemnat prin gîndire înaltă cît și prin tonul mîndru și bărbătesc al versului. Republican înfocat, liber-cugetătoriu

adînc, autoriul ureşte trecutul cu acea ură selbategă obicînuită de spiritele puternice şi îndrăzneţe ; se închină viitoriului re-născătoriu, ar voi să facă o naţie puternică şi bărbătească.

Dar pentru astă ce poveţi dă tinerilor ?

„Tinare lasă femeea să ți se tîrîe la picioare !

Mergi cu fruntea sus, şi păstrează-ți flacăra

Pentru o iubire mai înaltă ;

Şi fie, ducasă, burgheză ori grizetă,

Din această jucărie frumoasă nu fă de cît haz

Pentru o zi de petrecere.

Vezi : femeea ie uşoară, neştiutoare şi fluşuratecă

Cătră nemicuri îi zboară gustul

Ca şi un flutur.

Orî ce fleac o supune, orî ce licărire o lea 'n ris

Ie veşnicul copil, serman suflet ce stăpînim

Cu un sfiştoc“.

Dar poate acestea nu sînt de cît un strigăt de deznădăjduire ; — femeea aşă cum ie a-zi din pricina obiceiurile şi a civilizaţiei nu ie tot-deauna, trebuie să mărturisim, tovarăşa ce ar trebui unui om liber şi mîndru ; mai sus ie idealul nostru, mai îmfoacă ie răzvrîtirea noastră împotriva lucrurilor de a-zi.

Care-i idealul D-lui Chev   ? Ieata-l într'o altă bucată hărăzită

„Femeilor“ :

„Femeie, ce prost, ce dobitoc, ce măgariu,

A voit fruntea-ţi îngustă să încunune cu ideal

Şi să-ţi strice farmecul, puindu-ţi sub titdv  ,

Într'un crier aş   uşor, ştiinţa rece ?

Femeie te vreau să nu ştii nemic, te vreau dobitoacă ;

Aş   de vită în c  t să paşti iearb  —să nu înţelegi nemic.

Să nu ai nemic în inimă, să n'ai nemic în cap.

Proastă ca boul, supusă ca un c  ne.

Ce-mi pasă de inima-ta ? Ce-mi pasă de sufletul tău ?“

Nu-ţi iubesc de c  t chipul, şi-mi trebuie numai trupul tău.

Poetul zice : „Copilă tu nu ieşti iubită de cât pentru ca să fii mam  ;

nită, să întrebuițeze și la neamul omenesc un obicei cunoscut de mult de către crescătorii de vite. Aceștia cînd voesc să aibă puî aleși, îngrijesc tot atîta de alegerea mamei cît și de a tatălui. Legile moștenirii nu sînt oare aceleași pentru neamul omenesc? Dar din pricină că teoriile D-lui Chevé sînt prea bine împlinite, pentru aceea, zic, avem generații slabe de duh și de simțire, cu voință slabă, neputincioase de a întemeia ce-vă, crieri nedesăvîrșiți în cari prejudițiile trecutului amorteșc ori ce zbor către viitoriu. D. Chevé însuși, acest protivnic al obiceiurilor trecute, nu face parte, în cît privește ideile despre femei și iubire, adeva prin o parte morală a ființei sale, di'ntr'un trecut întunecat și depărtat?

Iei! și apărătorii iubirei la noi, sînt mai de sama? De pildă George Sand, care în *Leone Leone* arată iubirea ca un simț orb, dobitoicesc, nesupus de loc simțului moral și asupra cărui n'au nici o putere, înșelăciunile, desprețul și dezgustul. Ori, Michelet, marele Michelet, după care femeea ar fi un bolnav, iear iubirea un fenomen nevropatic? Și cît ar voi să acopără cu flori de retorică acest fenomen tot se aude un miros de spital.

În lege același lucru. Căci în căsătorie iea n'are altă grijă de cît să apere dreptul de proprietariu pe care și l'a luat bărbatul; în legăturile de iubire, să păzască banii amantului. Cît despre drepturile femeii ori ale copilului, nici o grijă! Dar aceasta începe a sări lumii în ochi. Căci oare nu din pricina aceasta juriul achită fără deosebire pe femeea părăsită și batjocorită, care își ucide ibovnicul, pe mama care își răzbună asupra tatălui ce-și părăsește copilul? Aceste achitări sînt mărturii despre starea jalnică a femeii, care a-zi n'are altă dezlegare de cît nelegiuirea. Cu cît nu-i mai sus Taiti în astă privință de cît noi cu civilizația fațarnică! Acolo copilul nu suferă niște urmări de cari nu ie vinovat, — familia îl cunoaște ca al iei și bărbatul îl înfiează.

Intr'o societate în care, obiceiurile, legea, literatura, sînt așa de înțelese ca să înjosască femeea și iubirea, trebuie oare-care curaj să spuî că poate rătăcesc. Trebuie să poți areta că, dacă patimi ca a lui Desgrieux și a lui Leone Leone, înjosesc, sînt

altele cari înalță; și a întipări în erierul tinerilor generații idealul aceștii iubiri, în care simțul moral ar ținea locul întâiu. Prin ast adevăr se moralizaza. Și această iubire, — iese. Astfeliu a fost iubirea lui Alfieri și a D-nei Albany, a lui Diderot și d-rei Volland, a lui Stuart Mil și a D-nei Taylor, a Sofiei Perovskaiei și a lui Jeleabov, a Sofiei Löschern von Hertzfeld și a lui Valerian Osinsky.

Vedeți mergînd, în ziua de 14 Mai 1879, pe ulițele Kievului, acel car groznic ce se oprește înaintea celor trei spînzurători? Între osîndiți; unul ie un bărbat în floarea vieței, frumos, cu înfașoșarea mîndră și îndrăzneață: toată lumea vorbește cu respect despre caracterul ales, despre înțelepciunea și frumoasă vorbire a lui Osinski, un mucenic al libertăței rusești. Lîngă iel ie o femeie; nu-i nici tînără nici frumoasă, — s'a trecut, în primejdii și osteneți, s'a stîns frumuseța-i în închisori și surgun. Sofiea von Hertzfeld avea peste trei-zeci de ani, cînd a întîlnit'o strălucitul Osinski, a cunoscut'o și a iubit'o; de aice înaintea au merg împreună pe acea cale ce-i ducea la spînzurătoare. Împreună au luptat, au lucrat pentru libertatea patriei lor, — împreună vor muri. Dar nu! Pri'nr'o cruzime iscusită, cunoscută, numai despoților, Sofiea von Hertzfeld, care fusese damă de onoare a împărătesei, ie iertată chiar înaintea spînzurătoarei. Și iea, care nu s'a temut de moarte, leșină auzind că în loc să fie ucisă împreună cu bărbatu-su, va merge să tîrască o vieața nenorocită în minele Siberiei.

Ieată alt chip de a înțelege iubirea, deosebit de cel din Taiti, ieată idealizarea pornirei trupesti. Și nu ie vorba de biruința creștină a spiritului asupra trupului, biruința stearpă și îndolnică, ci ie întregul ființei omenesti în unire cu facultățile sale.

Pedagogiea începe a înțelege că ținta educației nu ie de a împiedecă pe ins să lucreze ce-i place, dar de a-l împiedecă să vree a face reu. Oare ceea ce ne micșurează moralicește, ceea ce ie stricătoriu altora, ceea ce ne înjosește până la porniri dobitocești, nu-i *reul*? Pentru a ne putea împotrivi acestor porniri, cîte o dată așa de strașnice, trebuie a avea împlîntate îmboldiri pu-

ternice în noi înși-ne, adevărate stavili morale, menite a înlocui pe cele artificiale și neputincioase ale legilor.

Propășirea morală stă în cultivarea pornirilor noastre. Cît de mult s'a educat instinctul nutritiv! Civilizația a ajuns să dezvolte la om,— care iera antropofag în starea de selbătăcie, — așa dezgust pentru carnea de om, în cît adesea mai bine moare de foame de cît să mînînce o hrană în contra căreia să răscoală toate pornirile nou căpătate. De ce nu s'ar încercă acela-și lucru și pentru pornirea sexuală? Într'un cuvînt sentimentele noastre cele mai delicate, ideile noastre morale cele mai înalte, ce sînt alta de cît niște roade artificiale ale evoluției, dezvoltate din acelea-și porniri ca și ale animalelor?

Pentru chestia de care ne îngrijim și pentru alte multe nu-ie altă dezlegare de cît dreptatea și egalitatea. Forma de căsătorie, aspră, disciplinară, întemeiată pe supunerea femeii, merge pierzîndu-se, și va ajunge să fie înlocuită prin căsătorie întemeiată pe libertatea inșilor, căsătorie în care soții vor avea drepturi de o potrivă, avînd fie-care simțul răspunderii sale morale. La aceștia unitatea insului bine întărită nu va mai fi pricină de luptă, între dorință și voință, între simț și inteligență, lucru care pe noi, cei stăpîniți încă de trecut, ne face să fim hojma în luptă cu noi înși-ne, In ziua în care omenirea va ajunge la această fază înaltă de dezvoltare, iea nu va mai înțelge corupția de a-zi, prostituția reglementată, căsătoriile fără iubire, iubiturile fără stimă, legăturile celor mai buni cu cei mai rei. Selecțiunea prin iubire, a cărei putere Darwin a văzut'o la animale, dar care la oameni a fost neconținută oprită prin piedeci artificiale, ar aduce speciei omenestii îmbunătățire fizică și morală. Dacă unirile țin toată viață ori numai cîți-va ani, ce are a face! Lucrul cel mai însemnat ie ca atîta cît țin, să dezvolte două ființe una prin altă în loc să le înjosască, și să așite puterile lor pentru cauza comună. Ie sigur că o alegere făcută din pornirile cele mai înalte ale ființei noastre va fi mai trainică de cît una iscată numai prin o atragere trecătoare a simțurilor. Idealul iubirei va fi statornicia, care presupu-

ne că înși-ne nu ne putem schimbà, dar aceasta statornicie iese de voie, neporoncită de lege, care numai lovește demnitatea însului, fără măcar să poată ajunge vre-o dată planul urmărit. Și atunci cît de departe am fi de Taiti! ¹⁾

trad. de Ș. Ș.

DOINĂ

Sosesc vremile de-apoi,
 Peste țară cad nevoi,
 Lacrimile curg puhoi ;
 Zile pline de alean
 Duce omul pămintean,
 De cînd pe la noi străinii
 Înmulțitu-s'au ca spinii.
 Iei din zori pân' într'amurg
 Ca lăcustele tot curg,
 Ș'au venit și vin și vin,
 Cît nu'ncap sub ceriū senin ;
 Și răzbat mereu prin sate
 In trup boala cum răzbate,
 Și sporesc mii după mii,
 Și urgii după urgii,
 Numărul de nu le știi...

 Și cu ciudă și cu ură,
 Ne despoae și ne fură,
 De n'avem nici udătura,

¹⁾ Traducerea articolului *Lignes isothermes en morale* din *B. Gendre*. (M-me Nikitine) *Études sociales, philosophiques et morales*, avec une notice biographique par. Ch. Letourneau. Paris 1886.

Nici de pîne fărămătură ;
Iear stăpîinii cu străinul
Iși amestecă veninul,
Ca să ne sporească chinul,
Și prostind sermana țară,
De ni-i inima amară,
Ne fac tină de ocară...

Floarea vie ce înfloare,
Cu lumină de la soare,
Dacă-i vede selbățica,
Lasă'n voiea lor potica,
Și se duce, măre duce,
Moartea'n cîmp să n'o apuce ;
Și din văi și de pe șes,
Se pornesc la codrul des,
Spărioase păserele,
Porumbei și turturele ;
Zburătoare veseli,
De mărunte ciocîrlii ;
Șoimulenii ce-s vînători
De mici păseri pe sub nori ;
Bourenii cu mîndre coarne,
Ce știu brazda s'o răstoarne ;
Și oițele plăvăi,
Cu ai stînelor dulăi,
Toți la munți scîrbiți apuc,
Și se duc, tot una, duc
La suflarea vîntului ;
Ca și sborul gîndului,
De-a lungul pîmîntului,
De frica mormîntului...

A remas țara seracă,
Pe rînd apele tot sacă,

De pot pruncii să le treacă;—
 Din cătună în cătună,
 Nu s'aude veste bună ;
 În drum cobza nu mai sună ;
 La joc nime nu s'adună ;
 Și sub ceriul albăstriu,
 Și pe cîmpul cel verziu,
 Latră cîinii a pustiu...

1886 August 8.

N. BELDICEANU.

HOLERA

Ieată trei ani de zile de cînd holera colindă Europa ; multă-mită rezboiului franco-chinez într'o bună dimineată ne-am trezit cu un oaspe nepoftit, și de care cu greu ne vom cotorosi, folosul războiului l'au avut cîți-va bancheri, dar relele cașunate din pricina lui le trage mai Europa întregă, și anume Europa seracă și muncitoare, cîci zicătoarea că „un reu nu ne vine nici o dată singur“ ie din nefericire și aice prea adevărată : seracului nu-i ajunge serăciea și muncă, peste iel dau toate boalele, căci într'un organism slăbit ușor le ie să se încuibe, ușor să-l cotropească aceste cete de dușmani nevăzuți ochiului. S'au scris nenumărate povești și leacuri în contra holerei, ie sigur înse că un leac hotărit cum ie chinina pentru friguri nu s'a găsit și mai toate sînt paliative : a se păzi pănă la un punct de dușman, a-l încunjură, iear după ce a venit a-l face cît mai puțin dăunătoriu. Credem de cuviință a da cetitorilor noștri următoarele patru scrisori ale lui *Paul Bert*.

Paris 8 Iuliu 1884

În sfîrșit s'a hotărit. Chiar cei mai necredincioși a trebuit să creadă : chiar holera asiatică vine acuma a șesea oară în

Europa după 1832. Ca și la 1865 vine pe la partea de la miazăzi a Franței. La 1832—37, în 1847—49 a venit din Asia pe uscat; în 1865 Arabia și Egiptul au molipsit ținutul Mediteranei. La 1852 cît și la 1873 nu se știe hotărît dacă s'a adus din Orient: se pare că epidemia slăbită a stat îndelung în Rusia și Germania, de unde pe urmă a năvălit în Occident.

Acuma ieat'o la Toulon și la Marsilia, poate și prin alte ținuturi megieșe. Dar acuma are cu cine sta de vorbă, învățații noștri nu mai sînt ca în alte epidemii cînd nu știeau mai nimic sigur. Descoperirea lui Davaine a dat roade, și holera, pe care o credeau că ie pricinuită de niște miazme cu neputința de prins, nu ie de cît un microb, care se poate vedea și prinde.

În Egipt, pe de o parte Straus, Roux, Rochard și nenorocitul Thuillier, pe de altă parte D. Koch au găsit în dejecțiunile holericii și în membrana mațelor, între alți microbi, de sigur nevătămători, un microb deosebit. D-lor l'au cultivat în bulion de gelatină. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Învățaatul german ie mult mai încredințat de ființa acestui microb de cît elevii lui Pasteur. De și l'au văzut și unii și alții. D. Koch înse spune hotărît că ie pricina holerei. Francezii mai stau pe gînduri, și mi se pare că au dreptate. Ie adevărat că microbul acesta găsit la toți bolnavii de holeră cari s'au observat, și nu s'a găsit la alții cari au murit de altă boală tot în acel loc, această dovadă toți o primesc. Dar dovadă adevărată tot lipsește. Putem spune sigur că bacteriile lui Davaine pricinuesc carbonul, că oftiga etc, sînt pricinuite de niște microbi anumiți, fiind ca făcîndu-se cu ieii culturi afară din organismele vii se pot înocula animalelor și acestea să bolnăvesc de boala care pricinuesc microbul ce li s'a huiuit. Dar această dovadă musai trebuitoare lipsește la holeră. Nu s'a putut cășuna holeră nici la un animal fle cu sînge cald fie cu sînge rece. Toate au fost cum se zice refractare pentru înoculațiile acestui microb. După știri mai nouă pare că s'a izbutit cu iepuri de casă.

Chiar de la 1831 se observase că animalele nu se bolnă-

vese de holeră mîncînd dejecțiunile holericeilor. În India, dr. Macnamara a încercat să îmbolnăvească momițe de holeră, dar n'a reușit, iar doctorul și ajutorii lui se îmbolnăviră. Koch și elevii lui Pasteur au încercat felii și chip : șoareci, porci de India, porci, chiar momițe au mîncat fără să le fie ce-vă, dejecțiuni de ale holericeilor, sînge și bucăți de cadavre. În zadar s'au încercat, dîndu-le curățeni puternice să le facă mai simțitoare la boală. Mulțime de lichide de cultură, în cari foeau bacilii intestinali, n'au putut cășună holeră. Și totu-și această cercare ie așa de însemnată în cît ar trebui să se repete la o momiță antropomorfă, de ar fi să se plătească cît de scump o încercare la un simpanzeu.

Orî cum, ființa microbului curat numai în părății și lichidele intestinelor (nu se găsesc nici în sînge nici în sudoare, nici în sucul acid din stomah, nici în urină, nici în plămîi) lămurește multe lucruri. Se înțelege pentru ce folositoare-s la început curățeniile, cari curată mașele de microbi, puținii la început, și a jută să li se împiedece înmulțirea. Pentru asta sînt folositoare unele doctorii antiseptice, precum sările de mercuriu și de aramă date în băutură și în clistire. Fie zis în treacăt, în această parte ar trebui să fie îndreptate toate silințele doctorilor, și ași dori să văd încercîndu-se pentru astă antisepticele neotrăvitoare, cum ie acidul boric, boratele și mai ales apa oxigenată ale carei însușiri curioase le-am aretat ieu și D. Paul Reguard. Trebuie făcute multe încercări, căci ie sigur că o substanță atacătoare pentru un microb, nu ie pentru altul. Mai întăiu va trebuie de căutat ce anume ar împedecă înmulțirea microbului holeric din cultură, cum am făcut împreună cu D. Capitan asupra altui microb. Așa s'ar putea cunoaște dușmanii siguri ai holerei și prin urmare s'ar încercă asupra bolnavilor.

Localizarea microbului lămurește dezbaterile vechi asupra molipsirei. Se pare dovedit că de holeră nu se poate molipsi prin aerul ce respirăm de la holericii, nici prin îmbracarea cu hainele cari nu's pline de cît de sudoare orî chiar de vărășături tare

acre. Dejecțiunile din contra molipsească ușor, și aceasta se cunoștea de mult. De aici vinea că unii credeau holera nemolipsitoare, iar alții molipsitoare.

Am stat mai mult asupra aceștii părți, pentru ca să aret, cât de mare folos s'ar scoate din aceste cercetări teoretice la cea întâiu vedere și ie tăgăduit acest folos de o mulțime încă : Un prieten îmi zise mai zilele trecute : „Ma îngrijesc de microbul vostru tot atîta cît și de dezbaterile despre holera *nostras* și holera indiană :“ și mai adause glumind „sînt două feliiuri de holeră, *nostras* și *vestras* ; cea di'ntăiu mă interesază ; spune-mi cum să mă păzesc de dînsa și dacă o capăt spune-mi cum să mă tămăduesc“.

Cum să ne ferim de holeră ? Dacă lăsăm la o parte egoismul, cum făcea prietenul de mai sus care nu gîndea de cît să se apere pe sine, vedem că ie greu atît în teorie cît și în practică.

Holera de locul ieii iese din India unde domnește necontenit. S'au fost hotărit cu tot dinadinsul să meargă, să o stărpească pe loc. Dar, dacă guvernele sau învățații cari ar lucră în numele lor ar cunoaște un mijloc de-a stărpîi pricina boalelor molipsitoare, ar face foarte bine, de a-l întrebuinta mai întâiu în contra difteritei, a tifosului a scarlatinei, care fac pustieri adesia mai spăimîntătoare de cît holera. Anul trecut mortalitatea cășunată de difterită a fost de 265 la 100,000 locuitori. În 1833 holera a ucis în Paris 13,900 persoane; în 1849, 19184; la 1854, 7626; la 1865, 5751; la 1873, 854 ; în 50 de ani 47315 (mai puține de cît în lupta de lîngă Metz la 1870). Difterita și tifosul au omorît cel puțin de patru ori pe-atîta.

Și oare cînd epidemiile în o vreme încep a pustie se poate apăra Europa ? Dacă merge pe uscat, nu ; cum a dovedit conferența ținută în Viena la 1874. Dar dacă amenință să vie prin Egipt măsuri puternice o pot oprî să nu treacă. Dovada a fost dată anul trecut. Mărturisese că ieram foarte necrezătoriu cînd auzisem pe D. Fauvel înștiințînd academia de științi, că mulțămîta măsurilor ce D-lui a regulat la Constantinopol, holera care

pustiã groznic Egiptul de jos, nu va trece în Europa. Dar prociile învățatului higienist s'au împlinit.

Cînd ie vorba de o insulã ori de un oraș izolat, apãrarea ie ușoară. Ispahan la 1821 s'a putut pãzi de holera, închizînd porțile ca sã nu între caravanele și Creta, la 1865, a scãpat punînd carantinã asprã. Dar ie prea sigur cã puterea pãzei cu atîta mai micã va fi cu cît legãturile între un loc sãnãtos și unul molipsit vor fi mai dese, depãrtãrile mai mici și locurile pe unde stau lipite mai întinse.

Un lucru ie necunoscut. Toate epidemiile de holera îs venite din India? Holera nu se poate iscã ori mai degrabã sã se arete din nou într'un loc unde a mai fost, fãrã se fie adusã din nou? Epidemiile din 1853 și din 1873 par a sã fi nãscut pe loc, în pãrți unde fusese înnainte holera. Despre iscarea holerei din Toulon nu știm nimic sigur, germenii holerei ar fi stat de pe vremea rãzboiului din Crimeea sub formã latentã, cum am zice, ierînd în corabia *Montebello* și așteptînd vizita unor nenorociți care sã le slujascã ca loc de culturã.

În asemenea împrejurãri carantinele nu folosesc nimic. Totu-și nu trebuie sã îndepartãm carantinele, cînd ie vorba de o nãvãlire veșnicã cum ie cea de pe marea Roșã.

Dar dacã holera a ajuns pe uscat de pildã la Toulon, se poate nãdãjdui ca sã o împiedecãm sã se lãtascã? Carantinele obișnuite, embargo pus corabiilor ce ies din port, dezinfectarea mãrfurilor, afumarea cãlãtorilor, sînt mijloace copilãrești, apãsãtoare și nefolositoare. Microbul pe care îl aduce locuitoriul din Toulon ie în mațele sale unde agenții poliției nu pot merge s'afume. Mãsurile luate de guvernele spaniole și italiene sînt curat șicane, și poate cã nici nu le îngrijește atît de mult chestia sanitarã.

Ce sã facem dar? Sã încunjurãm orașul molipsit cu un întreit șir de soldați, sã amenințãm cu pușca pe ori care s'ar încercã sã treacã și așã sã lãsãm boala sã se întãreascã și sã se stingã pe loc? Cine ar îndrãzni sã spue ce-vã așã într'o țarã ci-

vilizată, (s'a făcut în Egipt), și de sigur nefolositoriu, ori din pricina vînturilor ori din a soldaților înșiși.

Așa dar, ce-i de făcut? Să lăsăm boala să se întindă în voe, îngrijind numai bolnavii, și să aretăm toate mijloacele igienice de pază, al cărora cusur ie că nu pot fi puse în lucrare? Așa să și întimplă și legea de a-zî nici nu poate lasă să se facă alt-feliu.

Dar ie oare cu puțința de a face alt-feliu? Se pot oare lua măsuri, care să poată opri boala pe loc?

Da, se pot și sînt sigur.

Am zis că ar fi cu puțința de a lua măsuri care ar putea opri de la început năvalirile holerei în țerile civilizate.

Presupuneti, în sfîrșit, că prin o lege se poroncește doctorilor, să denunțe îndată autorității ori ce caz de holeră li se întimplă, și că tot în puterea legii autoritatea să meargă la casa bolnavului și să impue ori să ia toate măsurile de apăsare.

De pildă la Toulon s'a însemnat cel întăiu caz de holeră. Îndată comisia sanitară va merge să vadă bolnavul, și-l duce într'un spital deosebit, dacă nu ie cu puțința să-l poată îngriji cum se cuvine a casă. Pune un semn pentru ca nime să nu meargă înnauntru fără de nevoie; poate chiar să scoată din casă pe ceialalaltii locuitori, ori să-i oprească de-a ieși, sau să închidă ulița. Pe urmă ia dă bolnavului toate cele trebuitoare, albituri, doctorii, bani etc. Doctoricia nu poate fi hotărită de lege, ci bolnavul familia și doctorul au slobozenie deplină. Dejecțiunile vor fi pe loc dezinfectate, și nu aruncate în latrine, canaluri ori pe uliți. Albiturile vor fi schimbate, spalate și dezinfectate, podelele mobilele vor fi frecate, șterse, dogorite chiar cu gaz după fie-care feștelire: să nu se suferă ca măcar cît de puțină dejecțiune liquidă să se u-suce în odae, căci aceasta ar face niște colb molipsitoriu care ar infectă chiar aerul ce iese pe fereastră.

Persoanele ce îngrijesc bolnavul, straele lor, așijderea supuse unei supravegheri strașnice (spălarea minelor, schimbarea hainelor și încălțămintelor la ieșire etc). De se întimplă de moare, cor-

pul se închide înainte de termenul obișnuit într'un secriu de plumb bine lipit, iar odaia ie dezinfectată cu mobile cu tot prin aburi de apă clocotită și pe urmă cu acid sulfuros. Dacă se îndreaptă bolnavul, atunci se spală bine, se îmbracă tot cu strae nouă, și ie dus cu o trăsură anumită pentru treaba asta într'o casă deosebită, unde îngrijese de dînsul ca și mai înainte mai ales dejecțiunile să fie dezinfectate cu stăruință până la isprăvirea convalescenței : iar cea părăsită ie în toată vremea asta dezinfectată puternic.

Sînt încredințat că asemenea măsură ar opri cu desăvârșire lățirea epidemiei chiar de la început, ucigînd cum am zice din ou. Cît despre cheltueli, despre necazurile ce ar căsună, ce sînt pe lîngă urmările unei carantine înșelătoare și ale unei epidemii izbucnite.

Ne vor spune înainte greutățile de a pune în lucrare un asemenea diagnostic. Înse însemnați că nu zic să se întrebuinteze aceste mijloace în mersul unei epidemii de holera : administrația n'ar ști în cotrò s'apuce. Ie vorba de început, de cele di'ntăiu însemnări ale boalei ; și dacă doctorul s'ar înșelă așa că pentru o holerină ori holera nostras ar luă măsuri netrebuitoare, n'ar fi nici un reu. Sfătuesc să se mute lazaretul, spitalul, la locuința bolnavului.

Știu bine că mă vor numi autoritariu, și ca sînt oameni cari ar cere pană și slobozenia de a molipsi. Dar puțin îmi pasă, nu credeți că legea întemeată pe zicala „laissez faire, laissez passer“ adecă întimplese ce se va întimplă, lăsați pe toți în voie, care ie tot una cu a lăsă să ne ucidă, ie bună și pentru epidemii. Însemnați cu cît îs mai liberal de cît Susruta care ne sfătuea curat să ardem pe holerie.

Ceea ce legea nu poate poronci a-zi noi putem stătui ; și cred că sfaturile vor fi ascultate de cei ce sînt chemați să îngrijască bolnavii, căci ie cei d'intăi se vor folosi. De sigur ie prea tîrziu pentru Toulon și Marsilia ; dar ie destul de de vreme pentru celelalte orașe, și mai întăiu pentru Paris. Corpul medical de

sigur va voi să înștiințeze din timp autoritatea. Și aceasta va trebui să-și dea toate silințele, și chiar bani de va fi nevoie.

Pregătirea pentru cele spuse ar fi mult mai folositoare de cît de a-și toci energia și de a pierde spălînd ulițele, azvîrlind elorura de var în latrine și mai ales acid fenic prin colțuri.

Ce s'ar zice de un general care în vreme de război ar cheltui cartușele țintind în vînt în vremea ce dușmanul ie la sute de poște? Tot așa fac dezinfectorii oficiali; ard pravul la Paris în vreme ce holera ie încă la Marsilia. Pentru D-zeu! așteptați măcar să sosască!

Ar fi prea mult să spunem că n'are nici un rost curățenia generală a unui oraș, cînd ie vorba despre holera. Și totu-și ie cunoscut de toată lumea că orașele cele mai sănătoase și cele mai îngrijite din partea curățeniei, adesea au fost dijmuite de holera, în vreme ce țeri necurate au fost crutate. Așa că în deșert apa va stă în uliți, și în deșert latrinele și canalurile vor duhului locul, toate acestea nu vor pricinui holera.

Dar o dată ce holera va fi sosit, acestea toate sînt în stare de a întări epidemia, mai întaiu ușurînd propagarea microbului prin cultura în afară de trup; pe urmă slăbind organismul locuitorilor îi face mai potriviți ca să poată căpăta microbul. Așa dar igiena publică ie lucru foarte bun; dar numai să fie măsuri însemnate cari schimbă condițiile rele ale unui oraș și nu numai niște mărunțușuri copilărești; dar aceste măsuri nu pot fi luat în cîte-va zile, la amenințarea și în ajunul unei epidemii.

Observații asemănătoare trebuie făcute în privința igienei private. Feliu de felii de vorbe se aud: unii opresc mîncarea fructelor, opresc ori ce exces, sfătuesc să se păzască de osteneli nervoase, de receli, de ori ce pricină ce slăbesc. Toate sînt bune, înse trebuie să fim bine incredințați că ori cît nu ne-am feri de acestea, nu vom căpăta holera, dacă nu vom înghite microbul. Dar, dacă îl înghitem, înțelegem bine că într'un stomah în cari sucurile și-au pierdut acrima, într'un intestin bolnav în care epiteliul ie în stare rea, în-

toemai după cum bacciliu oftigii, se lipesc mai ușor pe o membrană ațităată. Se înțelege ușor că un organism slab, luptă mai greu în contra microbului. Asta explică pentru ce o zi de insolație, un siroco puternic a pricinuit în Algeria holera în regimente întregi; căldura n'a iscat holera, dar slăbirea organismelor a făcut ca microbul să se prindă ușor. Așă dar toată higiena stă în a ne silii să nu înghițim microbul și a ne pregăti pentru luptă un trup puternic și niște mațe sănătoase.

Microbul poate fi înghițit prin băutura; la 1849 la spitalul Duy în Alger, unde nu ierau holerici, călugărițele și înfirmierele se bolnaviră de holera și s'a prins de veste că beau niște apă care din pricina țeviilor stricate ieră în comunicație cu un rezervoriu unde se spălau cămeșile bolnavilor. Se poate înghite și cu mîncările nefierte, poame, rădichi și mai ales ca legumele udate, ca în cîmpiile de la Genevilliers lîngă Paris, cu apă din canaluri. Așă dar ie nemerita nu mîncă legume verzi, poame, și de obiceiu ori ce mîncare nefieartă. Va trebui dacă nu avem de cît apă de fintînă să o fierbem înainte de a bea. Ar trebui ca autoritățile să priviegheze locurile de unde se aduce apa în oraș. Sînt doi ani de cînd tifosul a zbuclit la Auxeres din pricina apei. Știre prefectului Seinei pentru izvoarele de la Vanne și de la Dhuis; dacă aceste izvoare vor fi înfectate de un sat holeric, ar căsună la Paris niște pustiiri groznice.

Ie sigur că amestecînd apă înfectată cu spirt n'ar folosi nimic, cîci am aretat mai de mult că germinii septicemiei trăese ani în alcool chiar f-nicat. Vinul mai degrabă ar folosi din pricina acrimiei sale.

Ne mai remine să vorbim despre molipsirea prin aer: din aer microbul întră ori în plămîi ori în stomah. In aer microbul ie în colb mai mult sau mai puțin uscat, ca și celelalte ființi microscopice. Asta mă face să stăruesc să se dezinfeceteze dejecțiunile holericeilor. Numai doar dacă s'ar presupune că baccilul holerei se deosebește de ceialalți n'ar fi de temut aerul: dar sînt încredințat că dacă doctorii pot face ori ce autopsii molipsitoa-

re pricina ieste că nu sînt uşați și nu pot fi înghițiți, pe cînd în salile spitalelor sînt de temut. La urma, microbul din hainele cari au cășunat holera, după luni de zile de la moarte ieră uscat.

Nu voiü vorbi cum trebuie de căutat bolnavul. Ci voiü spune numai că trebuie să se potrivească măcar cu una din povețele următoare: a ucide microbul în intestine sau măcar a le împuțină numărul; a lucră asupra pelitei întestinale în chip protivnic de cum lucrează iei; a ajută organismul în lupta ce se înceinge între iel și iei. Ie de ajuns ca lupta să ție cîte-va zile. In mai puțin de opt zile microbul va fi ori învins ori învingătoriü. Al holerei nu ie ca al oftigei trebuie că în cîte-va zile, cîte-o dată în cîte-va ceasuri să învingă ori să moară. Ce închieri se pot scoate din aceste fapte spuse răpede? Să nu alergăm la apărări nefolositoare; iear cînd holera se dă pe față, să luăm măsuri puternice și sigure, care păzesc de de a se infectă prin dejectiunile holericeilor și prin lucrurile ce au slujit bolnavilor, să ne apărăm singuri nemîncînd de cît mîncări fierte nebînd de cît băuturi curățite de microbi și păzîndu-ne de ori ce ne-ar putea slabi organismul și de ori ce turburare a întestinelor; iear mai pe sus de toate să nu prea îngrijim peste măsură de o boală care ie mai puțin spaimîntătoare, mai puțin omoritoare, și mai ușor de leuit de cît netămăduita difterita.

* * *

Toate cele spuse sînt bune, cine ar avea cutezare să zică ba-tîr cît de puțin înpotrivă; vorba ie, cum să se împlinescă? Vorbă scurtă dar foarte cuprinzătoare și foarte însemnată, din pricina că povețele nu duc bună casă cu serăcicia, ce-i folosește seracului povată că trebuie să minînce bine, să trăescă în casă curată aeresită și luminată, cînd iel de abiea are o bucată de mamăligă aprinsă; iear despre locuința, n'are poate un maldur de stuh ca să oprească picătura să nu-l scoată din casă.

Aceasta îmi amintește o carte de igienă care povățuește pe țerani cum să minînce bine. Sfintă naivitate, cînd ar avea țeranul mijloace, bine s'ar pricepe iel să trăescă mai omeneste!

Dar dacă poporul ie serac trebuie lăsat să moară cu miile, pra-

dă holerei? Acel popor în numele cărui fie care pitic se crede urias, să fie uitat, când are nevoie? Noi credem că nu, și zicem că obștiea, comuna, guvernul etc. sînt datori a se îngriji ca locuitorii să fie sănătoși, plini de putere, așa că holera la venire-i să aibă a face cu niște organisme pline de viață pe cari să nu le poată cotropi; al doilea că după ce va fi venit holera să îngrijască de la început a o stărpi cu ori-ce preț.

Pentru ca locuitorii să fie sănătoși trebuie să trăească într'un aer mai curat și să mînce mai bine. Sfaturi minunate, dar cum să le îplinească nevoiașul? Dacă iel nu poate, credem; dar poate guvernul, comuna, părinții obștiei, cari până mai ieri să băteau cap în cap nu cum-va sa moară cetățenii de sete! Nu ierau în stare să se cheltuească milioane? Dovadă că au destulă tragere de inimă, să facă ceva, păcatul mare că nu știu ce, și că în loc să dea flămîndului pîne, îi dau apă; poate părinții obștiei fac parte din școala lui Taner, Succi & comp. Dar să lăsăm gluma, holera ne amenință, cele întăiu jertfe, vor fi saracii, cu miile vor pieri, ca muștele toamna vor cădea; credeți înse că în căderile nu vor trage și pe cite un bogătaș de picioare? Va ciupi ici coala și printre *clasa aleasă* de aceea să le fie mila de popor, căci în iea să ascunde și mila de cojocul D-lor. Și dacă părinții comunei nu sînt di'ntre acei cari iau, iear nici o dată nu dau, atuncia să nu aștepte holera cu mînele cruce, iear după ce va sosi să creadă că fac lucru mare organizînd căruți pentru îngropare.

Am auzit că guvernul ar fi dat ordine aspre prefectilor, anume ca să îngrijască cu dezinfectarea. Dar ca toate ordinele în cari nu ie vorba de interesul de partidă, ci de al poporului, au rămas și acestea bune date și neîmplinite; orașele gem de infecție, latrini necurățite de zeci de ani, pe la măhălăli mlaștini și necurățenii, unde te întorni; așa că după cum am văzut microbii holerei vor găsi un mijloc minunat de propăgare, iear respirarea unui aer stricat slăbește organismele și le pregătește să fie prielnice microbilor. Cine nu știe că de un organism slăbit toate să leagă, toate parasitele îl cotropesc, pe cînd unul puternic luptă și ușor învinge.

Ce ar putea face cei a tot puternicii în contra acestui reu ? După noi ar trebui ca să îngrijască cu cea mai mare asprime pentru curățirea și dezinfectarea orașelor și satelor, luîndu-o stăpînirea pe sama iei și să nu umble cu ordine reci, care rămîn baltă. După cum nu dă ordin și n'asteaptă că fie-care să-și facă o bucățică de trotuar ori de uliță înaintea casei, așa să n'astepte nici construirea de latrine și dezinfectarea, de la locuitori, ci să se facă și pe urmă să caute a se despăgubi. Higiena și curățenia sînt prea însemnate pentru a fi lăsate pe tînjală și ie de datoriea eelor ce tipă că voese binele poporului a se îngriji de iele. Numai asta n'ajunge în ceea ce privește aerul, trebuie să închirieze comuna toate casele deșerte și să strămute pe cei ce stau înghezuiți în bordee umede și nesănătoase.

Cu aîer numai nu poate trăi norodul, cu atîta mai puțin încă să lupte în potriva holerei ; mai are nevoie de hrană bună și îndestulătoare. Două lucruri sînt mai însemnate pentru astă : carnea și pînea. Vitele sînt ieftene, cu puțin bani primăria ar putea organiza căsăpii în cari să vîndă carne nevoeșilor cu jumătate de preț, iar celor seraci să le dea degeaba așa că unul care cumpără de 20 bani fasole ori o bucăția de pește sărat, ca vai de iel, să poată cumpără un chilo de carne, care îi va întări puterile și-l va pregăti să poată lupta în contra holerei. Tot ast-feliu avînd comuna pităriile iei va putea cumpără grîu de-a dreptul de la proprietari și a da pînea cu jumătate de preț. Făcîndu-se comuna negustoriu ie un folos mult mai mare de cît cînd dă de pomană la cîte va mii de oameni iar majoritatea remîne tot ca mai înainte. Ce folos a împărți 2000 de fr., adecă a da la cîte-va mii cîte 50 de bani, la seracul care se va uita lung întorcîndu'l pe o parte și pe alta, și pe urmă se duce să-l dea pe rachi ; căci să se sature nici nu ie vorbă pe cînd spirtul îi mai amortește blăstămații de nervi ; căci, ce vroîți, seraci, seraci, dar tot au nervi ca și D-voastră. Hrăniți poporul bine, faceți să aibă un aîer curat și atunci holera va face puțin chelemet pe noi. Așa dar guvernul care se pretinde că vrea binele norodului, iel, care zice că nu ie la

putere de cît pentru fericirea nației, ar trebui să îngrijască de toate. Mărturisim, nu credem să se facă mare lucru ; dar în același timp voim să aretăm celor ce cred că norodul poate aștepta totul de la cei puternici, cît se înșală. Nu tot așa ar fi, dacă poporul ar avea iel puterea de a lua măsuri, de-a se îngriji de sănătatea și fericirea sa ; avînd la comună oameni cari să se îngrijască de clasa lor, adecă de poporul nevoeias. Sigur că glasul nostru se va pierde în deșert ! De-ar găsi măcar resunet cît de slab, fie ori din cotrò ar fi ! Datoria doctorilor mai cu samă, acestor păzitori ai sănătăței ar fi să ridice și iei glasul.

J. J.

NECUNOScutUL

In adîncuri nevăzute cînd să duce cugetarea,
Și cînd mintea însetată cearcă a găsi cărarea
Unde'ncepe neștiutul, unde urme nu se fac,
Unde unii sorî se'nchiagă, pe cînd alții se desfac ;
In acele nepătrunderi mintea oarbă cum pătrunde,
Vecinic cînd nemărgenitul mărgenitului s'ascu de ?
Cine poate ca să afe cîte se produc mișcări
Într'o clipă, — cum pot naște feliuritele schimbări
In materie, — și ieară-și cum din Iea se întrupează
Lumile ce pe încetul se aprind și luminează
Alte lumi îmbătrînite, și cum nase apoi din sorî
Trupuri asemănătoare, sateliți alergători.

Doamnă a singurătăței, lună, ce'n întunecime,
Te areți stăpînitoare pe a nopței adîncime,
Voi, ochioșilor luceferi, ce păreți așa de mici,
Voi cometi ce pri'ntre veacuri alergați ca venetici

Și lăsați în urma voastră lungă tramă de lumină,
 Care omul îngrozește ce se tîrîe în tină,
 Spune-ți care vi-i chemarea și de cînd și până cînd
 Peste temniți și palate veți tot trece luminînd?..

O ! știința mărgenită, lupta cu nemărgenitul,
 Ie povoaară și durere, — care fi-va norocitul
 Să pătrundă în esența nesfîrșitului atom,
 Cu gîndirea ce sfîrșește într'un biet crier de om?..
 Sînt probleme în natură, cari trec peste puterea
 Minței, — vecinic tainuite sfîrșesc ieie cu tăcerea..
 Și acea manifestare ce impune ochilor
 Ca materie, ca formă, ca mărime sau color,
 Am putea fi oare siguri pîn'la ce punct iea răspunde
 Simțurilor; — dacă ochiul ce sub gene lungi s'ascunde,
 Ieste tot așa de negru pe cît pare de vielean?..
 Dacă lumea ce plutește într'al minței ocean,
 Poate fi realitate, cum simțirile ne spun ?
 Unde spațiul sfîrșește, oare mințile ce pun ?
 Un alt spațiu care ncepe alte lumi ? — dar cum se poate
 Un sfîrșit ce nu sfîrșește ? — Goluri de porozitate,
 Voi, ce aprig despărțit'ați un atom de alt atom,
 Și-ați zdrobit a lor iubire, fericire pentru om
 Că nu poate ca să vadă aste lipsuri în obraz,
 Ce icoanelor frumoase, greu le-ar făptui năcaz..
 Mulți întreabă ce-i puterea, — iea nu ie decît mișcare,
 Iear mișcarea o inertă, din loc oarbă strămutare ;
 Tot mișcări fatale sînt și lovirile de biciu,
 Ce și astă-zi cîte-o dată miluiese pe cei calici..
 Absolută cunoștința nu există pentru crier,
 Cum nu poate fi știința pentru mintea unui grier ;
 Cîte oare infuzorii pot să'ncapă într'un lac,
 Cine-ar numără atomii de pe firul unui mac ?
 Scoborîndu-ne în lumea unde lacrima rodește

O simțire omenească, aici ochiul se oprește
 Peste putrede gunoaie ; aici mirosul cel greu
 De păcate ne îmbată, aici cugetul cel reu
 Ca paingănul urzește a sa tramă prinzătoare,
 Unde omul ca și musca tînguește pîn ce moare. —
 Sub o salcie pletoasă, un izvor jeluitor
 Plînge codrului de-a una ; ieară codrul cu fior
 Îl ascultă,—tainie frunza cătră altă frunză spune,
 Cum un chip de om prin moarte un alt chip de om repune...
 Pentru ce sînt vieți cari altora vieța ieu,
 Cînd izvoarele dau apă de ce unii sînge beu ? —
 Reutăței, pravilistul nu găsește stavila,
 In zădar cu paragrafe își cîrpește pravila. —
 De cînd dascalii palavrei au pus mîna pe condeie,
 Dările strîmb legiuite greu apasă pe bordeie ; —
 Cine știe în colibă cînd cenușă nu va fi,
 Care animal domestic dările va mai plăti ? —
 Cersitori și animale, ce cu foamea luptați una,
 Nu vă dă vouă lumină oare soarele și luna ?
 N'aveți aier și căldură, în pîrae apă nu-i,
 Dar ce poate da bogatul de cît bețe cînelui ?

Unii oameni sînt în lume numai pentru desfătări ;
 In saloane bucurie și lumină și cîntări ;
 Peste haina strălucită vietăților alese,
 Raza de la policandre de lumină pînze țese ;
 Pe mătăsuri, scilpitoare riurează flori de aur,
 Iear pe frunte pietre scumpe ard ca ochii de balaur ; —
 Albă mîna, delicată, nedepriusă la nemic,
 Ce frumos ! ar sta alături cu o labă de mojie ..

Cîte ochii ved în lume gura nu le poate spune ;
 Intre alte nestemate sînt bătrînele nebune ;
 Iele cată frumuseța în sleitul alifiu ;

Iele cearcă să le'nvie o vâpsea cu argint viu ;
 Pielea întinsă pe-a lor oase, parcă 'ntins 'ar fi pe bețe,
 Cere fără de rușine sărutări de tinerețe ;
 Aromate și mirezme feliurimi la iele sînt,
 Și de ce ? — Le iese frică să nu mirose-a mormînt.
 Dar și bieata tinereță, cînd să uită tot la lună,
 Cînd cu ochi deschiși visază, cînd pe zi trăiește-o lună,
 Ce ajunge iea ? — burete stors, uscat de desmerdari,
 Floare moartă, obraz tînăr peticit de sărutări...

Ori cînd inima dori-va cu aprindere prea mare,
 Nouri triste o vor cuprinde, și vor stinge al iei soare
 Fără vreme, iear enigma unui crier putrezit
 Nime n'o va înțelege, nici va ști cum a trăit...
 Omenire, iești o carte ce nu poate fi cetită ;
 Cea din urmă a ta filă ie de moarte iscălită,
 Iear vieța o durere, care moare an cu an,
 Până ce apoi se pierde într'al haosului plan.

Dar priviți pe învâțatul, cum adînc se tot gîndește ;
 Apoi cum prin veacuri negre mintea lui călătorește ;
 Cum se mișc 'o mare lume într'un crier așa mic,
 Cum stihiile iel cearcă să le stoată din nemic. —
 Cînd vieța lui în veacuri prețuește o secundă,
 Firea astă nepătrunsă iel cum poate s'o pătrundă ?
 Și ce poate să-i ajute de-ar găsi al lumei scripet,
 Ale sale scrieri toate vor zăcea uitate'n sipet...
 Căci ce-i omul, piept de criță într'un secol de oțel,
 Iear rușinea o podoabă pe o frunte de mișel.
 Cei ce știu să lingușască și, cînd pot, de gît să strîngă,
 Numai iei duc zile bune și trăese fără să plîngă.
 Poezia, care iese un parfum al cugetărei,
 Chiar știința, ce cu mintea ne ridică'n vîrfurile scării,
 Cu ce pot să ne ajute la vieța, cînd pe toți
 Zi și noapte ne pîndește ochiul neadormitei morți ? —

Tot ce 'ncepe să trăească făr' să știe că trăiește,
Tot ce naște uragane și pe fulgeri îi jărește ;
Tot ce'n piept aprinde ura sau de dragoste florii,
N'or putea ca să priceapă nici o dată muritorii;
Și cum pot să vadă ochii ce nici sorii n'au văzut,
Să cunoască un mic crier marele necunoscut ?...

1886 Mart 16.

N. BELDICEANU.

Rolul tinerimei în mișcarea socială

La 1789 Europa întreagă se zguduî de răzvrătirea clasei de mijloc, care în curînd ieră să fie stăpîna.

O mișcare intelectuală puternică fusese înnainte mergătoarea acestei mișcări politice ; o ațițare nespūsă stăpînea toate spiritele ; se părea că mințile oamenilor n'aveau altă treabă de cît de pone-grit vremea de față, de croit planuri pentru viitoriu și de întetît neîncetat la răscoală..

Ieră nesecatā vloga ideilor și lucrarea lor asupra mulțimei ieră mare, pentru că ideile porneau di'ntr'un izvor care ardea pe fie-care inimă : din starea economică îngrozitoare.

Ticăloșiea cumplită în care se găsea poporul ajunsese până în fundul inimei literaților, sau mai bine zicînd di'ntre oamenii cari simțeau ticăloșiea vieței ieșirā literați pentru a ridicā steagul drepturilor nației.

Alătorea cu această ticăloșie, ierā ambiția stărei de mijloc, în destul de bogatā care năzuea la stare să se poată dezvăli slobodā.

Și cînd se cerū egalitatea, libertatea, frățiea, atît clasa de mijloc cît și țeranul tresări. A fost o clipā măreață în istoriea omenirei, dar o măreție dureroasă și plină de amarā rătăcire : s'a rădicat nația întreagā, compūsă din burgheji și din poporul de

jos, pentru a sfărma o haină care stringea prea tare corpul umflat de bani al burgheziei; amîndouă clasele crezînd că o nouă lume de fericire, de libertate, egalitate, frăție se zorește.

A trebuit 50 de ani pentru ca 1848 să arete nației: cine s'a folosit de sîngele ieî și cine, pe o piramidă de leșuri ale poporului, s'a ridicat pentru a juca aceea-și tristă și veche comedie: robirea omului de cătră om.

Lăsînd la o parte peripețiile prin cari a trecut revoluția franceză,—peripeții cari în știința istorică au au aceea-și însemnătate ca și lungimea nasurilor în fiziologia omului, —răzvrătirea de la 1789 n'a însemnat altă ce-vă de cît ridicarea clasei de mijloc la putere, pri'ntr'o zguduire potrivită cu apăsarea din partea celor de sus și cu beția pe care o suferință îndelungată o săpase în caracterul răsculaților.

Revoluția franceză a fost ecoul unei evoluții economice cu rădăcini adînci, evoluție pricinuită de contradicțiile economice ale trecutului și care ie a singură a născut, hrănit și crescut clasa care s'a făcut unealta revoluției.

Poate nu ieste dovadă mai strălucită că mișcările sociale, în societățile istorice, sînt datorite mai numai mișcărilor economice; că de îndata ce avem clase deosebite prin interesele și mijloacele lor, organizația socială ieste rezultată lucrării puterilor economice ale tuturor claselor; că legile nu sînt făcute de cît pentru a sfînți și apăra tronul unei clase domnitoare înotriva loviturilor celorlalte clase.

Dedesuptul mișcării intelectuale, în multe împrejurări prea îndrăzneată, față cu dorințele reale ale burgheziei, dar de care aceasta neîncetat s'a folosit, confundînd cu sine societatea întregă, ieră o altă mișcare reală și care singură a remas în picioare întocmai ca mama pădurei care-și bate joc de răcnetele neputincioase ale nenorociților trecători.

Cum că adevărata mișcare a societății ie întemeiată pe mersul evoluției, al legăturilor economice, nu putem află dovezi mai sigure de cît cercetînd evoluția de până acuma a societății.

Fără a mă apucă să vă dau aici amănunte multe, voiți cercă să dovedese că toată mișcarea intelectuală nu ie de cît resfrîngerea mediului încunjurătoriu în cugetul oamenilor, că mediul se schimbă neconținut și că o dată cu dînsul se schimbă și concepția oamenilor despre lume.

Religia iese tîlcuirea metafizică a unei stări de lucruri, a nume a cunoștinților ce omul are despre lume și despre sine ; dar pentru că toate aceste cunoștinți nu vin de cît din raportul di'ntre dînsul și mediul cosmico-social, urmează că religia ie condiționată de starea socială. Partea morală a religiei ie poate dovada cea mai sigură. Cînd legăturile economice făceau trebuitoare robia, religia ieră pentru robie. Nu-i cuvînt că și atunci s'aun văzut de cei cari propovedueau egalitatea tuturor oamenilor, înse pentru a scăpă de ori-ce învinuire, hotăreau că robul nu ie om, cu aceea-și nerușinare cu care mai tîrziu mitropoliții ierau să scrie enciclice în cari să spuie că creștinismul a desființat robia. Cînd relațiile sociale cereau înjosirea femeii, religia spunea acela-și lucru. Astă-zî prin schimbarea nesimțită a relațiilor economice, s'a schimbat și robia producătorului în salariat și robia femeii în tocmire pe viață ; cu toate acestea besereca tot își mai cîntă cîntecul-i vechiu. Aceasta se explică prin aceea că *pretutindenea în mișcarea socială, forma se șterge în urma fondului* și prin legea care explică ecoul în fenomenele fizice : cu cît stîncele de cari sunetul se lovește, sînt mai goale cu atîta ecoul ie mai puternic.

Legislația în lume n'a fost de cît comentarea și răscomentarea, aproape veșnic cu scopul de a susține a stare reala de lucruri. La Roma, cînd plebeii ierau supt patrici, legea spunea că plebeii nu pot avea drept la nici o funcție ; cînd îmbogățindu-se plebeii ajung o putere în stat, legea li dă voie, rînd pe rînd, la toate funcțiile ; credeți că patricienii se împotriveau pentru dragostea de legalitate ? Nu dă Țiganul vrabia din mîna pe cea din par ! Legea consfințea puterea patriciului și iel se zbătea, nu contra cursului economic contra căruia n'avea putere, dar împotriva ieșirei lui la față. Aristocrații cînd calicesc se mulțamesc și cu un frac,

sub care se ascunde un stomah leșinat de foame. Cînd în Angliea muncitorii ierau slabi din pricina nesolidarității, se vorbea oare de apărarea lor, de împuținarea ceasurilor de muncă? Doamne păzește: ai văzut pe drac făcîndu-și cruce? Acuma cînd solidaritatea muncitorilor face pe lorzi să se gîndească puțintel și la spetele lor, vedem parlamentul jucîndu-se de-a „Factory acts“ prin cari scurtează ziua de muncă etc.

Arta, ca înfățișare a simțimintelor omenești, atîrnă atît de mult de starea socială, în cît fie-care epocă literară nu poate fi pătrunsă de cît prin stadiul subtratului social. Cînd în Grecia relațiile economice ierau așa încît cetatea trebuia să fie lagăr, de bună samă că trupul omeneșc trebuia să capete îngrijire cît mai mare; tăria mușchilor ieră darul cel mai înalt din partea zeilor și arta, prin precumpănirea mușculaturei în statuarie, nu face de cît să dezvăluie tuturora chipul cum mediul social impresionă crierul grecesc. Cînd în urma năvălirilor barbare din veacul de mijloc, se statornicî nesiguranța cea mai grozavă, nenorocirea crescî între oameni, producerea nu ajungea, oamenii se îmulțau foarte tare, atunci o slăbăciune fără nădejde cupriuse mințile, un pesimism neînchipuit, o goliciune se întinse în suflete: inimile nu-și mai puteau îndestulă nevoile, oamenii prea nenorociți căutau toată scăparea într'o mîngiere rătăcită: credința în lumea viitoare,—și atunci ieși la lumină arhitectura gotică, menită să îngrozască spiritele, să atingă înfinitul în mărime și în acela-și timp în micime. Cînd astăzi în Rusia o mișcare a tot puternică se urzește, toată lumea fiind nemulțămîta de timpul de față, căutînd fericirea în sfărmaarea cătușelor cari opresc vieța poporului, cînd nu sînt căutate de cît caracterele mari și mărinimoase,—romanul, singura literatură care poate da în amanunțimi vieța oamenilor, punînd în acela-și timp omul în legătură cu mediul său, ajunge la o înflorire colosală cu caracterele sale a parte, cu înălțimea sa morală și cu idealul său înviitoriu. Tot romanul strălucește și în apus, dar acolo vieța animală, supusă simțurilor, fără nici un ideal, naște romanul realizat josnic al lui Zola în care vezi întinzîndu-se în noroiul desfrînării fieara omenească.

Urmează deci vădit că întreaga mișcare intelectuală stă în legătură de atîrnare de starea economico-socială a omenirii și că evoluția uneia atîrnă de evoluția celeialalte.

Acest adevăr are să ne talmăcească o contradicere, pe care numai veacul al XIX-lea a putut-o naște; contradicerea între expresiile „de drept“ și „de fapt“.

Temeliile stărei actuale au fost puse de revoluția din 1789 supt dumnezeiasca treime: libertate, egalitate, frăție.

Ce însemnau aceste cuvinte în capul celor cari ridicaseră flamura răzvrîtirii?

Libertatea n'a însemnat dreptul că ieu să pot ucide pe cine vreau; nu, asupra înțelesului acestui cuvînt de multă vreme oamenii s'au înțeles, cu toate că și a-zî se mai găsesse unele fosile cari remase cu mintea înnainte de 1215, țipă în potriva celor ce cer libertatea, zicînd că libertatea nu se poate potrivi cu întocmirea socială, căci sau sînt liber și atunci fac ce-mî place sau nu pot face și atunci nu-s liber. Singura deosebire ieste că astă-zî, pentru că privim pe om din 2 puncte de vedere, sfera cuvîntului libertate s'a întins: *„Față cu natura, omul țe liber cînd stă la nivelul cultural al epocēi sale; în legăturile sociale, țe liber cînd își țe stăpîn pe vieață, pe fapte și pe întreg rodul muncēi sale până ce nu va vătămă vieață, faptele și rodul muncēi altora“* ¹⁾.

Egalitatea ieste cu tot dorul cerută și astă-zî, ceea ce dovedește că tare aproape nu sîntem de iea; cu toate acestea sînt indivizi, de bună samă niște remășiți arheologice din generațiile trecute, cari-și închipue că egalitate însemnează egalitatea nasurilor sau a urechilor sau mai știu ieu ce. În tot cazul acesta poate dà bun prilej unui cavaleriū să facă într'un salon pe ducuci să ridă de o vorbă cu mult spirit spusă; dar adevărul ieste că prin egalitate se înțelege egalitatea condițiilor de traiū, cu alte cuvinte putința ca toți oamenii întrebuițînd aceea-și cîtime de muncă să capete acela-și mijloc de traiū.

¹⁾ Vezi „Rev. Soc.“ art. „Robiea și Socialismul“.

Frăția să nu credeți că înșamnă că lucrul Dumitale ie și al mieu, nici comunitatea de femei sau alte comedii de care resună cafenelele, ci solidaritatea tuturor oamenilor pri'ntr'o comunitate de interes, cu aceeași țintă în viitoriu.

Aceste sînt principiile pe temeliea cărora s'a urzit iear răzvrîțirea ce a așezat societatea de acuma.

Ce-a ramas acum din aceste declamații, roadele unor cugete mărețe.

Libertatea față cu natura. Dacă am luă în samă totalitatea societăței, uitîndu-ne nu la oameni, ci la ușurința luptei societăței cu natura, vedem că societatea de acuma ie mult mai liberă decît cea din vrîsta de mijloc, aceasta de cît cea din vrîsta pietrei; dar aceasta nu ajunge; trebuie să vedem dacă toți oamenii de acuma sînt la nivelul cultural al epocii și poate n'ar fi mai amară bătaie de joc de cît a zice: „da“. Ce-i dreptul poștele, telegrafele, drumurile de fier sînt la îndămîna celor cari au nevoie și bani de plătit, dar sîntem aproape în drept de a crede că pe de o parte muncitorii nu pot avea nici nevoie, dar nici bani; mai mult încă mașinele, cari ușurează lupta omenirei cu natura, împovărează vieța a $\frac{9}{10}$ din omenire în folosul unei zecimi. Proletariul timpurilor noastre n'are samăn în trecut, iel ieste rodul vremurilor noastre și dacă are oare-care libertate, apoi de bună samă: are libertatea de a muri de foame.

Cît ieste de stăpîn omul pe vieța și faptele sale putem ușor vedea de pe aceea că nevoea de a mîncă și concurența îl face să muncească de nu mai vede bine, pentru a avea cu ce nu pieri de de foame. Ar îndrăzni oare vre un funcționarîu să spuie că ieste liber să voteze pentru candidatul guvernului sau al opoziției? Stăpînirea omului asupra rodului muncii lui ie o himeră, căci atunci ar trebui ca bieții fabricanți să n'aibă ce mîncă.

Și acuma fie-mi măcar îngăduit să zimbesc cînd voiî auzi că oamenii sînt egali înaintea legii. Dar ce spune legea? Să nu atacî proprietatea nimăruia prin mijloacele pe cari legea le gasește vătămătoare; dar proprietatea muncitorului asupra rodului mun-

cei lui nu ie ciuntită ? Da, dar legea găsește bună această regulă pentru că aduce bine celui ce-a făcut legea, pe cînd alt mijloc ie reu. De altă parte ieu care n'am proprietatea asupra lucrurilor pe cari legea le socoate ca apropiate, ie vădit că nu-mi folosește nimic legea. — Luați 13 oameni, di'ntre cari 8 cară butuci toată ziua, 3 îi numără și-i vînd, 1 numără banii și al 13-lea îi primește. Faceți așa ca numai cel ce are banii să poată dobîndi totul și pe urmă spuneți că toți sînt egali înaintea legei.

Cît despre frăție, au ajuns acum destul de îndrăzneți economiști să ne spuie : „concrența di'ntre muncitori ieste singurul mijloc de a alege pe cei mai buni pentru cîștigul capitaliștilor“.

Și cu toate acestea au de drept aceea-și poziție toți muncitorii, acelea-și putinți, dacă vor avea bani, dar aceea-și neputința de a avea bani : ironie pe care numai un crier civilizât o poate închipui.

Care să fie toată această pricină de contrazicere ?

Cursul evolutiv al legăturilor economice Ca mers înaintea : clasa de mijloc nu se putea întinde : îi trebuia puterea statului, colonii, proletari. Revoluția i-a dat totul. Între mădularii iei s'au găsit niște oameni mai deștepți cari, cu o prea mare obraznicie, au cerut drepturile pentru om, nu pentru burghezie ; dar strigătele lor au ramas în vînt și puterile economice își urmează mersul lor fatal.

Poate n'ar fi nevoie să trag încheere din cele spuse, căci singură iea se vedește : *legăturile economice cîrmuesc lumea*.

Pentru a ști deci cum evoluează societatea, trebuie să știm cum evoluează legăturile economice.

Fără a ne îndeletnici acuma cu toate hainele pe cari omenirea le-a îmbrăcat în scurgerea veacurilor neistorice și istorice, ținem să vadim un lucru : neatîrnarea omului față cu natura crește în măsură dreaptă cu atîrnarea omului de om.

Se întîmplă acela-și lucru ca și în evoluția zoologică : animalele inferioare, întocmai ca niște colonii, pot fi tăiate în mai multe părți, fără ca animalul să sufără pentru că fie-care bucată

are viața sa neatârnată: funcțiunile sînt o însușire nu a unor organe a parte, ci a întregului corp. Împărțirea muncii face ca organele să se diferențieze și pentru fie-care funcțiune avem cîte un organ, toate atîrnate unul de altul și legate între dînsese prin sistemul nervos care înfățișază unitatea vieții. Din acest punct de vedere am putea zice că în societate sistemul nervos ie îmfașosat prin legăturile economice, prin chipul cum se produc, se împart și se mistuie bogățiile. Cu cît aceste funcții sînt mai împărțite, cu atîta organele sînt mai în legătură unul cu altul. O asemănare va dovedi mai bine aceasta. Pentru ca să se facă un car, ieste nevoie numai de un lemnariu: dar pentru o trăsură, avem nevoie de fierariu, lemnariu, strugariu etc. și toți aceștia atîrnă unul de altul, numai prin faptul că muncesc la acela-și lucru. Trăsura iese mai răpede și mai bună de cît dacă ar fi făcut'o unul singur pentru că fie-care, ținîndu-se numai de o breaslă ajunge mult mai ghibaciū.

Solidaritatea ieste, am putea zice, cel întaiū semn de progres social și în acela-și timp întaiū factor conștient al acestui progres.

Așā ieste și pentru atac și pentru apărare, și pentru societăți și pentru clase. Romanii, cîta vreme au avut de treabā a casā, n'au putut euceri nemic în afarā și prima eucerire ieste la 396, cînd aproape egalitatea intereselor făcuse solidaritatea cetățenilor. Cînd bogățiile enorme, modul de producere a tras un zidiū de despărțire între cetățeni și patrici, imperiul roman ajunge ca o mașină care merge numai în virtutea mișcārei date la început și cînd și patrici pierd solidaritatea, imperiul ajunge o umbrā. Pentru ca să aibā într'adevār putere în potriua monarhiei, clasa de mijloc a fost toată solidarā și întîmplarea a făcut ca să fie cu iea solidarā și clasa muncitorilor. Astā-zī cu toate că între iei fabricanții se mînceā, sînt înse solidari față cu muncitorii, nu-i vorbā tocmāi mîncātoriea di'ntre dînsii, iscatā tocmāi din mult lāudata concurență, slăbește pe capitaliști și face să se spulbere clasa lor cu toate măsurile de apărare.

Afarā de folosul că întrunește puterile, solidaritatea dezvoltā

conștiința clasei sau a societății și lucrînd cu conștiință deplină o clasă ie mult mai sigură de izbînda temeinică. — Acest lucru poate singur să ne tîlcuească pentru ce ciocnirile de acuma se fac mai crîncene și mai dese. Ajung mai dese pentru că o clasă lucrînd cu cunoștința de noua poziție ce vrea să capete, de mijloacele ce trebuie să întrebuițeze, merge mult mai rîpede întocmai după cum un om stăpînit de o patimă își grăbește mersul ; ciocnirile sînt din ce în ce mai crîncene, din pricină că amîndouă clasele stau față în față cu solidaritatea mădularilor lor și cu armele pregătite. —

Acest lucru poate iarăși singur să ne tîlcuească în ce chip se face de nu găsim acuma în Europa de cît un feliu de producere și cum statele, cari remăseseră în urmă cu mișcarea, a trebuit să-și grăbească cu conștiință mersul pentru a ajunge pe celelalte.

A-zi Europa ie un organism destul de superior, în care înse organele cu toate că au ajuns la o atîrnare reciprocă, totuși nu au acea solidaritate pe care o întîlnim în om : aceasta din pricină că găsim pretutîndea două clase cu interese, mijloace, cu totul deosebite și deci cari totdeauna sînt în luptă. Mai mult : Capitaliștii sînt veșnic în protivnicie pentru că temeliea producerei și împărțirii bogățiilor ie concurența ; aceeași concurența face să fie greu de întemeiat solidaritatea între muncitori.

Dacă punem față în față o societate în care lupta în potrivea naturii se face așa în cît o cantitate mare de muncă se pierde în lupta di'ntre clase, în producerea de obiecte bune pentru gust, dar destoinice pentru dărăpănă sănătatea, în cît chiar producerea prea mare și fără nici o regulă mistuie vloga producătorilor ; — dacă zic, punem această societate față cu alta în care să nu se piardă nici o leacă de muncă în lupta de clase, în care toți să muncească, după un plan hotărit de încercarea trecutului și de stiința prezentului, pentru producerea de lucruri menite pentru ușurarea luptei omului cu natura ; nu ie nevoie cred de multă bătaie de cap pentru a încheia că toate celelalte lucruri (cultura dezvoltarea producției) fiind

de o potrivă în amîndouă, cea din urmă va fi adevărată societate, întemeiată pe egalitatea de fapt, pe libertatea tuturor față cu natura pe solidaritatea tuturor membrilor.

Remîne un singur lucru, adică dacă evoluția socială tinde într'acolo.

De cîte-va zile am citit în „Romania“ un studiu critic iscalit de Dl. Vasiliu, care ne spune că din cea mai fragedă copilărie a omenirii ființau în același timp robi, clăcași, salariați și capitaliști. Fără de a bănuî acest adevăr, întocmai cum nu bănuiesc nici adevărul că în celula primordială se aflau în germene toate însușirile pe cari lumea organică le va desfășura pe urma, țin să adaug : atunci ie-rău patru clase, a-zi sint numai două, solidaritatea nu ieră atunci așa de dezvălită între membri aceleiași clase ca a-zi. Oare evoluția nu ne arată că,—după cum clasa robilor a înghițit pe a călcașilor schimbîndu-se în clăcași și lăsînd pe scenă numai trei clase ; după cum clasa clăcașilor a înghițit pe a salariaților, schimbîndu-se cu toții în salariați și remînînd pe scenă numai muncitorii și capitaliștii,—tot așa și muncitorii vor înghiți pe capitaliști, remînînd numai clasa muncitorilor ?

Argumentul adus nu iese de cît bătea autorului cu propriile sale arme. Se poate înse spune deslușit : clasa capitalistă s'a urcat la stat pe spetele muncitorilor ; astă-zi muncitorii zărînd cu ochii, ajung o putere care silește pe proprietarii statului să le îngăduască din ce în ce mai mult tărîm ; așa că singură clasă care poate ajunge la stăpînirea societății a clase muncitoare care nu se va ridică pe umerele nici uneia pentru a o robi.

Prescitez cele zise : istoria omenirii în timpurile istorice iese o luptă de clase, fie-care cu mijloace și întere deosebite, organizația unei epoci ie numai rezultanta puterilor întrebunțate de fie-care clasă ; o societate ie cu atîta mai superioară cu cît în lupta cu natura întrebunțază mai multe puteri ; pentru aceasta trebuie mare dezvoltare întelectuală, industrială, comercială etc. și solidaritatea tuturor membrilor ieî ; deci presupunînd cele di'ntăiu egale în două societăți, aceea ie mai superioară care înfățișază în grad

mai mare solidaritatea tuturor membrilor. Deci ie superioară o societate fără clase economice.

* * *

Dacă privim acest lucru și ne întrebăm : care ieste înstru mentul cel mai de căpetenie al progresului făcut până acuma și car se va face și de acuma ? Voiu răspunde fără sfielă : întîmplarea e a oamenii, după ce îmbătrînesc, mor din fericire, zice Maudsley, moar-tea oamenilor asigură înaintarea omeniei.

Întocmai după cum pentru a încălzi o casă, după ce un braț de lemne a ars, pune, alt braț, înse mă îngrijesc să scot cenușa care ar fi foarte vătămătoare focului, tot așa ie și cu generațiile cari urmează una după alta

„Ie ușor de înțeles, zice Maudsley, pentru ce bătrînii au adesea amintire tare de trecut, asupra căruia judecă destul de bine; în vreme ce nu pot nici să-și amintească prezentul nici să-l judece cum se cade. Crierul ca ori-ce organ al trupului, vede lucrarea lui scăzînd cu vrîsta : ajunge mai puțin plastic; ideile și mișcărilor ce dictează, se fac încet și cu receală, răspunde impresiunilor din ce în ce mai moale, în timp ce putința de a-și întrupa influența lor scade : iese deci o percepție mai nesăvîrșită și o judecatăneîn-temeiată a întîmplărilor“..... „Bătrînul și copilul sînt de o potrivă de lipsiți de judecată. Bătrînul ajunge prin firea lucrurilor conserva-torii, *laudator temporis acti*, căci evoluția evenimentelor urmează, în timp ce iel a încetat de a asimilă și de a se dezvoltă : iese de aici că nu poate avea nici tragere de inimă cătră cele ce se petrec, se ține de o parte și înfierează cu cavîntul *revoluționariu* ceea ce nu ieste de cît *evoluționariu*. Neputința prin firea lucrurilor ie castă și reutăcioasă. Ar fi foarte trist dacă bătrînii n'ar muri, căci iei ar încătușă sau ar oprî chiar cu totul progresul lumii. Cît de alt-feliu ieste lucrul pentru tînăr ! Vieța i se dezvoltă supt ochi, ieste răpit, fărîmăcat de iluziile ce i le îmfașoază, încîntat de tot ce vede : iel se dezvoltă plin de încredere și bucurie, și cu toate ca adesea îmfașoșările trecătoare iel le iea drept realități trainice și se turbură adinc, totu-și le asimilează, crește, se dezvoltă. Na-

tura îl îmbată îl împinge spre entuziasmul credinței și al muncii, și cînd cu vremea ajunge să priceapă înșelăciunile îei, iea poate să se scutească de dînsul“.

Omenirea nu înaintează de cît prin înlocuirea elementelor vechi cu altele nouă.

Să ne întrebăm acum, cînd aceste elemente nouă intră în luptă și cu ce arme vin iele gătite?

Tînărul nu poate intră ca factor al evoluției sociale decît atunci cînd dezvoltarea sa năuntrică ieste sfîrșită, cînd începe a simți nevoie de traiul în societate, cînd începe a fi în stare de a avea sentimente altruiste.

În privința aceasta toți fiziologii sînt de părere că epoca ieste pubertatea.

„Începutul pubertății, zice Carl Vogt, arată acea perioadă a vieții, în care creșterea corpului s'a oprit deosebitele funcțiuni se pun în cumpănă dreaptă și, cînd în sfîrșit, ca un apogeu, funcțiunea procreației se poate îndeplini“.

Maudsley ieste încă și mai clar. „În acest moment încep a încolți sentimentele altruiste: înaintea pubertății aproape toți copiii sînt egoiștii cei mai desăvîrșiți: iei ieau drept datorite toate semnele de dragoste ce li se dau. După pubertate abia încep pentru întăea-și dată a-și da samă de ce fac alții pentru dînșii și a simți în iei o lucire de recunoștință“ și aceasta pentru că abia după pubertate începe omul a simți nevoie de altă ființă asemenea lui.

Pentru a ne da samă mai bine de însușirile cu cari tînărul intră în lupta societății cu natura, trebuie să ne întoarcem puțin îndărăpt, până la zorile vieții noastre, pentru că în copilărie vedem dezvăluindu-se încetul cu încetul elementele cari deosebite lămurit unul de altul, vor îngheba firea tînărului.

Nu ie mare îndrăzneală din parte-mi cînd susțin că după cum în starea embriologică, omul trece prin toate formele prin cari au trecut ființele organizate de la început, tot asemenea și în starea embrionară a cugetării străbate acelea-și faze ca și omenirea.

„Cînd copilul trece de la viața vegetativă și senzitivă la cel^e di'ntăiu lucrî de viață afectivă, iese robul nevoilor instinctive ; simte fără a raționă, din pricină că n'are de loc memorie ; copilul ie ateu, dar ateu inconștient ; ie mîncăcios, iute, se înfurie, sau mai bine zicînd, are nevoi nutritive și senzitive la cari nu se poate împotrivi ; nu poate îmbrățișa de cît o sferă foarte mică în care iel ie centrul, ie egoist tot inconștient : cu multă bucurie dă săracului un ban pe care i-ai spus să i-l deie, dar scrișnește din dinți cînd îi vei spune să dea o jucărie de ale lui. Minte cu ușurință pentru a se dezvinui ; n'are nici o idee abstractă, judecă dela particular la particular ; n'are nici o idee socială, însuflețește jucăriile lui și se crede absolut stăpîn pe voința lor. Micile societăți vremelnice ce fac copiii și cari se sfîrșesc tot deauna prin bătaie, sînt icoana primelor societăți omenești. Cătră sfîrșit, fără a pricepe mult, crede tot : religia o primește ori-care i s'ar da ; spune rugăciunile fără a le înțeleg“¹⁾.

Wirchow definește copilul „o ființă spinală“, la care activitatea speciei cea care a fost dobîndită de strămoși și trecută lui prin moștenire, precumpănește ; după instinct se arată pofta sau năzuința care ie superioară instinctului prin gradul său mai mare de conștiință.

O cantitate mare de încercări dezvălește încetul cu încetul inteligența și atunci întră în scenă o nouă lucrare pentru care cel mai potrivit nume iese ideo-motrice, pentru că ideile pricinuesc mișcările. Ne apropiem de pubertate. Acuma o fierbere colosală se produce : puțința de atenție dezvoltîndu-se, cu dînsa începe hotărîrea de cercetare conștientă.

„Până atunci primeam ușor toate ideile ce se hultueau în noi acuma începem a ne întrebă, se pare înse că pentru a vedea numai de cele ce ni se spun sînt adevărate ; totu-și o sumă de credinți ne întunecă mintea, anume credințele în lumea supranaturală, de care nu putem să ne dăm samă prin simțuri, ne minu-

¹⁾ Rezumat după Ch. Letourneau: *La physiologie des passions*.

nează și credem încă în zei cărora înse li dăm mutra de om, trecînd de la fetișism la un politeism antropomorfic, fază prin care trecem răpede și apoi ajungem la altă tîlcuire a lumii. Dezvoltarea întocmirii crierului și neînterupta educație ni arată că zeii nu pot fi materiali, că nu pot fi mulți și atunci sîntem foarte gata să credem mărturisirea filosofiei spiritualiste care spune că D-zeu ie o putere unică, în afară de lume, cu toate perfecțiunile în stare de a ne face să-l adorăm. Mulți se opresc aice; alții merg mai departe: „D-zeu a făcut lumea, dar pe dînsul cine l'a făcut?“ Ie o întrebare care vine ori-cărui copil mai deștept. Lumea din nimic nu se poate face? Unde ie d-zeu, dacă nu ie în lume? etc. și toate acestea fac pe tînăr să cadă în materialism, în ateismul conștient, trecînd prin fazele ateism incoștient, fetișism, politeism, monoteism n'ajungînd ca și omenirea la ateismul conștient¹⁾.

(va urmà)

P. A. TEODORU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Rezumat dnpă Ch. Letourneau: *La physiologie des passions*.